

Vliv drogové závislosti uživatelů nelegálních návykových látek na jejich sociální život

Elisabet Urbánková

Bakalářská práce
2025

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2024/2025

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	Elisabet Urbánková
Osobní číslo:	H21579
Studijní program:	B0111A190011 Sociální pedagogika
Forma studia:	Prezenční
Téma práce:	Vliv drogové závislosti uživatelů nelegálních návykových látek na jejich sociální život

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti návykových látek a závislostí, faktorů vzniku závislosti, sociálních dopadů závislosti a stigmatizace uživatelů návykových látek.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvalitativního výzkumu formou hloubkového rozhovoru.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

GÖHLERT, Fr.-Christoph a Frank KÜHN, 2001. Od návyku k závislosti: toxikomanie: drogy: účinky a terapie. Praha: Ikar. Pro zdraví. ISBN 80-720-2950-9.

GOSSOP, Michael, 2009. Léčba problémů spojených se zneužíváním drog. Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. ISBN 978-80-87041-81-9.

HAJNÝ, Martin, 2001. O rodičích, dětech a drogách. Praha: Grada. ISBN 80-247-0135-9.

ŠVARČÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2014. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6.

TYLER, Andrew, 2000. Drogy v ulicích: mýty, fakta, rady. Praha: Ivo Železný. ISBN 80-237-3606-X.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Patrik Buček**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **13. ledna 2025**
Termín odevzdání bakalářské práce: **2. května 2025**

L.S.

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 13. ledna 2025

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění bez ohledu na výsledek obhajoby;
- bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- jedno vyhotovení bakalářské práce v listinné podobě bude ponecháno Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně k uložení;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- podle § 60 odst. 1 autorského zákona má Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům;
- pokud je výstupem bakalářské práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá; neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji, že

- jsem na bakalářské práci pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem řádně citoval(a); v případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor;
- odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou obsahově totožné.

Ve Zlíně, dne

.....
podpis autora

ABSTRAKT

Předkládaná bakalářská práce se věnuje tématu vlivu drogové závislosti na sociální život uživatelů nelegálních návykových látek. Cílem výzkumu je porozumět tomu, jak se sociální fungování liší u osob, které si své užívání dokážou do určité míry kontrolovat, a u těch, u nichž se rozvinula závislost. Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. Teoretická část práce poskytuje základní rámec k přiblížení problematiky užívání nelegálních návykových látek. Zaměřuje se na motivaci k užívání, modelům užívání a věnuje se proměnám sociálních vztah, které s užíváním souvisejí. Současně také přibližuje aktuální drogovou situaci v České republice. Praktická část je založena na kvalitativním výzkumu, přičemž k analýze dat byl použit design zakotvené teorie.

Klíčová slova: nelegální návykové látky, závislost, kontrolované užívání, sociální vztahy, kvalitativní výzkum, zakotvená teorie

ABSTRACT

The presented bachelor thesis focuses on the impact of drug addiction on the social life of users of illegal addictive substances. The aim of the research is to understand how social functioning differs between individuals who can maintain a certain level of control over their substance use and those who have developed an addiction. The thesis is divided into theoretical and practical parts. The theoretical part of the thesis provides a foundational framework to explore the issue of illegal addictive substance use. It focuses on motivation for substance use, patterns of consumption and addresses changes in social relationships associated with substance use. At the same time, it provides an overview of the current drug situation in the Czech Republic. Practical part of the thesis is based on qualitative research, with data analysis conducted using the grounded theory design.

Keywords: illegal addictive substances, addiction, controlled use, social relationships, qualitative research, grounded theory

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu bakalářské práce, panu Mgr. Patriku Bučkovi, za jeho odborné vedení mé bakalářské práce, cenné rady, vstřícný přístup a trpělivost, kterou mi během celého procesu poskytoval. Mé díky patří také organizaci pracující s uživateli nelegálních návykových látek, jejímu terénnímu programu a kontaktnímu centru, bez jejichž ochoty a podpory by nebylo možné realizovat samotný výzkum. Velmi si vážím důvěry a spolupráce, která mi byla v rámci sběru dat poskytnuta. Zvláštní poděkování patří respondentům, kteří byli ochotni sdílet své osobní příběhy, zkušenosti i pohledy na témata, jež mohou být pro mnohé citlivá a emočně náročná. Uvědomuji si, že otevřeně hovořit o těchto aspektech života nemusí být samozřejmé, a o to více si cením jejich upřímnosti a ochoty podílet se na výzkumu. Bez jejich důvěry a času by tato práce nemohla vzniknout.

OBSAH

ÚVOD.....	11
I TEORETICKÁ ČÁST.....	12
1 UŽÍVÁNÍ NELEGÁLNÍCH NÁVYKOVÝCH LÁTEK.....	13
1.1 MOTIVACE K ABÚZU NELEGÁLNÍCH NÁVYKOVÝCH LÁTEK.....	13
1.2 DEFINICE ZÁVISLOSTI NA NELEGÁLNÍCH NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH.....	15
1.3 FÁZE ZÁVISLOSTI NA NELEGÁLNÍCH NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH	15
1.4 MODEL Y ZÁVISLOSTI	16
1.5 DEFINICE KONTROLOVANÉHO UŽÍVÁNÍ NELEGÁLNÍCH NÁVYKOVÝCH LÁTEK	17
1.6 MODEL Y KONTROLOVANÉHO UŽÍVÁNÍ	18
1.7 SOUČASNÁ DROGOVÁ SITUACE V ČR	19
1.8 VYBRANÉ DRUHY NELEGÁLNÍCH NÁVYKOVÝCH LÁTEK	21
2 PROMĚNA SOCIÁLNÍCH VAZEB V DŮSLEDKU UŽÍVÁNÍ NELEGÁLNÍCH NÁVYKOVÝCH LÁTEK	24
2.1 DOPADY NA RODINNÉ VZTAHY	24
2.2 DOPADY NA PARTNERSKÉ VZTAHY	25
2.3 DOPADY NA PŘÁTELSKÉ VZTAHY	25
2.4 DOPADY NA ŠKOLNÍ A PRACOVNÍ PROSTŘEDÍ	26
2.5 DOPADY NA EKONOMICKOU A TRESTNĚPRÁVNÍ SFÉRU.....	26
2.6 STIGMATIZACE UŽIVATELŮ NELEGÁLNÍCH NÁVYKOVÝCH LÁTEK	28
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	30
3 VÝZKUM.....	31
3.1 VÝZKUMNÉ CÍLE	32
3.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	32
3.3 POJETÍ VÝZKUMU	33
3.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR	33
3.5 VÝZKUMNÁ METODA	35
3.6 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	37
4 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	38
4.1 INTERPRETACE KATEGORIÍ	38
4.1.1 Kategorie Stíny minulosti	41
4.1.2 Kategorie Kapitola první.....	51
4.1.3 Kategorie Rizika mezi řádky.....	59
4.1.4 Kategorie Jak droga překresluje vztahy i každodennost	64
4.1.5 Kategorie Krasojízda na tenkém ledě	73
4.2 PARADIGMATICKÝ MODEL A JEHO INTERPRETACE.....	81

4.3	ZAKOTVENÁ TEORIE A JEJÍ INTERPRETACE	83
4.4	INTERPRETACE DAT	85
4.4.1	Shrnutí výsledků a doporučení pro praxi	92
5	ZÁVĚR	94
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	97
	SEZNAM OBRÁZKŮ	100
	SEZNAM TABULEK	101
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	102
	SEZNAM PŘÍLOH	103

ÚVOD

Za každým příběhem člověka, který užívá drogy, se skrývá mnohem víc než jen látka samotná. Užívání nelegálních návykových látek bývá často zjednodušováno na otázku volby, přičemž se opomíjí širší souvislosti, v nichž tato volba vzniká. Skutečnost je však složitější, za rozhodnutím sáhnout po droze stojí individuální příběh, v němž se může například odrážet osobní ztráta, složitá životní situace, touha po úlevě či hledání životního smyslu.

Tato práce se zaměřuje na dva rozdílné přístupy k užívání. Na jedné straně stojí jedinci, kteří si své užívání dokážou do určité míry regulovat a navzdory jeho přítomnosti si udržují stabilní život i funkční sociální vazby. Na druhé straně jsou ti, u nichž se rozvinula závislost a kde droga postupně zasáhla do všech oblastí života.

Cílem je porozumět tomu, jak tito lidé své užívání vnímají a jak se jejich sociální život proměňuje v kontextu různých životních okolností. Výzkum tak nabízí nejen srovnání dvou skupin uživatelů, ale také hlubší pohled na to, co všechno může vést ke kontaktu s nelegálními návykovými látkami.

Teoretická část práce poskytuje přehled základních poznatků týkajících se užívání nelegálních návykových látek, motivace k jejich užívání a souvisejících změn v oblasti sociálních vztahů. Jejím cílem bylo vytvořit odborný rámec, který umožní lépe porozumět výpovědím respondentů a zasadit je do širšího kontextu dané problematiky.

Praktická část vychází z kvalitativního výzkumu, který staví na rozhovorech s uživateli drog rozdělenými do dvou skupin, s těmi, kteří své užívání do určité míry regulují, a těmi, kteří ztratili nad svým užíváním kontrolu. Výzkumný design zakotvené teorie umožnil uchopit zkušenosti respondentů do hloubky a sledovat, jak konkrétní životní okolnosti formují jejich vztah k užívání. Analýza se soustředí na klíčové oblasti sociálního fungování, a to vztahy s rodinou, přáteli a partnery, pracovní zkušenosti, reflexe rizik i postoje ke změně.

Záměrem této práce tedy není pouhé popsání rozdílů mezi skupinami, ale zejména snaha zachytit dynamiku, která užívání provází, a nabídnout vhled do vnitřního světa jednotlivců, jejichž hlasy často zůstávají skryté na okraji společnosti.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 UŽÍVÁNÍ NELEGÁLNÍCH NÁVYKOVÝCH LÁTEK

Užívání nelegálních návykových látek je ve společnosti přítomné již řadu let ale stále patří mezi kontroverzní témata. Přístupy k těmto látkám se totiž velmi různí, někteří je zcela odmítají a nevnímají je jako součást svého světa, jiní s nimi občasně experimentují, ať už ze zvědavosti, pod vlivem okolních faktorů či jako způsob úniku od svých problémů nebo psychické nepohody. Zatímco pro jiné se stanou návykové látky středobodem jejich života, což ovlivňuje jejich rozhodování, vztahy i celkové fungování ve společnosti.

I když by se totiž mohlo zdát, že každý, kdo užívá nelegální návykové látky, se přirozeně stává závislým jedincem, realita je jiná. Užívání nelegálních návykových látek nemusí vždy znamenat nekontrolovaný pád do závislosti. Existují lidé, kteří si dokážou nastavit jasné hranice ve svém užívání a vědomě regulují svou spotřebu tak, aby jejich užívání nenarušilo jejich každodenní fungování (Morávek, 2007).

Domníváme se, že se tato skupina lidí od závislých jedinců výrazně liší nejen ve způsobu, jak k návykovým látkám přistupuje, ale i v tom, jak odlišně přítomnost těchto látek v jejich životech ovlivňuje jejich sociální život. A právě těmto odlišnostem a jejich dopadu na život jednotlivce se budeme v následujících částech naší práce podrobněji zabývat.

1.1 Motivace k abúzu nelegálních návykových látek

Motivace k nadměrnému užívání nelegálních návykových látek je velmi různorodá. U některých osob může sehrát roli touha po nových zážitcích, jiní v ni mohou hledat úlevu v těžkých časech, jiní skrz ni chtějí lépe poznat své vnitřní já a pracovat s ním. Důvody vedoucí k nadměrnému užívání se mohou v průběhu času proměňovat a také vzájemně prolínat.

Mühlpachr (2001) ve své publikaci zpracoval následující motivace k abúzu drog:

1. **Interpersonální motivace** – vychází z potřeby překonat sociální bariéry a získat uznání vrstevníků, k usnadnění komunikace s nimi. U patologických forem užívání může být droga také prostředkem k vyjádření vzdoru vůči autoritám.
2. **Sociální motivace** – spočívá v touze začlenit se do určitého kolektivu nebo prosadit změny ve společnosti. Někteří lidé užívají drogy jako únik z nepříznivého prostředí nebo z frustrace způsobené fungováním současné společnosti.

3. **Fyzická motivace** – snaha dosáhnout tělesného uvolnění, zmírnit fyzické potíže nebo zvýšit úroveň energie.
4. **Senzorická motivace** – souvisí s touhou prožít intenzivnější smyslové vjemy. Zesílené vnímání zvuků, barev, chutí, zvuků a dalších podnětů jim umožňuje prožít realitu jiným, často euforickým a hlubším způsobem.
5. **Emocionální motivace** – cílem je ovlivnění své nálady a emočního prožívání. Nelegální návykové látky mohou být využity k zmírnění stres, úzkosti, smutku nebo naopak k prožití pocitů radosti a uvolnění.
6. **Politická motivace** – tato motivace se pojí s odporem vůči společenským normám a institucím. Užívání nelegálních návykových látek může být vnímáno jako způsob vyjádření nesouhlasu se systémem nebo podpora určité ideologie.
7. **Intelektuální motivace** – rozšíření svých myšlenek a touha po hlubším sebepoznání může vést také k užívání určitých látek.
8. **Kreativní a estetická motivace** – souvisí s hledáním inspirace, prohloubení uměleckého vnímání a rozšířením své představivosti.
9. **Filozofická motivace** – někteří lidé hledají prostřednictvím nelegálních návykových látek hlubší smysl života, chtějí objevit nové pohledy na sebe samotné a na svět.
10. **Antifilozofická motivace** – naopak jsou taky lidé, kteří se pomocí užívání nelegálních návykových látek snaží uniknout před existenciálními otázkami nebo prožitků nespokojení spojené s hledáním smyslu života.
11. **Spirituálně mystická motivace** – nelegální návykové látky mohou být využívány jako nástroj k dosažení duchovních prožitků, ke komunikaci s vyššími silami nebo k prohloubení své víry.
12. **Specifická motivace** – v určitých případech může jít o touhu zažít dobrodružství či získat uznání od určitých osob.

Jak je patrné z předešlého výčtu, značná část motivací k nadměrnému užívání nelegálních návykových látek pramení z potřeby naplnit určité pozitivní záměry, ať už jde o snahu rozšířit vlastní vnímání, prohloubit prožitek, ulevit si od psychického napětí, nebo podpořit výkon či kreativitu. Tyto motivace často nevychází z touhy po sebedestrukci, ale

naopak z hledání určité formy úlevy, podpory či obohacení. Právě proto se nabízí zamyšlení nad tím, jakou roli drogy v lidském životě mohou hrát. Nejen z pohledu rizik, ale i jejich potencionálu. Dokud je jejich působení vnímáno s určitou mírou vědomí, respektu a vnitřních hranic, mohou plnit funkci, kterou jim jedinec připisuje. Jakmile však tuto křehkou hranici překročí, může se původně přínosná zkušenost postupně změnit v něco, co jedinci spíše ubližuje a vážně narušuje jeho život.

1.2 Definice závislosti na nelegálních návykových látkách

Podle 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí, kterou ve své publikaci zpracoval Nešpor je závislost popsána jako soubor fyziologických, behaviorálních a kognitivních změn, které se objevují po opakovaném užívání látky. K diagnostikování závislosti by mělo během jednoho roku dojít alespoň ke třem z následujících projevů: intenzivní touha po užití látky, narušená schopnost sebeovládání při zahájení, ukončení nebo regulaci množství užívané látky, pokračující užívání i přes jasné negativní důsledky, postupné upozaďování jiných zájmů a aktivit ve prospěch užívání psychoaktivní látky, výskyt abstinenčních příznaků při vysazení nebo užívání látky s cílem zmírnit projevy odvykacího stavu a postupné zvyšování tolerance, kdy je nutné navyšovat dávky k dosažení původního účinku (Nešpor, 2013).

Dle Kaliny lze závislost chápat jako dlouhodobě se rozvíjející poruchu, která vychází z přirozené lidské potřeby měnit své prožívání. Za určitých podmínek se však tato potřeba může stát nutkavou a vést k rozvoji patologických projevů. K zásadnímu zlomu dochází ve chvíli, kdy jedinec začne vnímat tuto změnu jako skutečnost, nikoliv jen jako její dočasnou úpravu (Kalina, 2003).

1.3 Fáze závislosti na nelegálních návykových látkách

Závislost na nelegálních návykových látkách se vyvíjí jako postupný proces, který ovlivňuje jak sociální, tak psychické a fyzické fungování jedince. Nejde o náhlý stav, ale o postupně se prohlubující změny, které obvykle probíhají v následujících fázích (Škoda & Fischer, 2014):

1. **Experimentální užívání** – motivováno zvědavostí, touhou po nových zkušenostech či snahou osamostatnit se od autorit. V některých případech může být prvotním

- impulsem užít látku nějaká stresová situace. Jestliže látka vyvolá jedinci příjemné pocity, může to působit jako motivace k dalšímu užívání (Vágnerová, 2014, s. 510).
2. **Pravidelné užívání** – látka se stává součástí uživatelova života a její konzumace získává určitý vzorec. Nepovažuje svou konzumaci za problém, bagatelizuje rizika a věří, že má situaci pod kontrolou. Postupně dochází ke změnám v chování a o pokles zájmů, které pro něj byly dříve důležité (Vágnerová, 2014, s. 511).
 3. **Návykové užívání** – užívání látky přebírá dominantní roli v životě uživatele, ostatní aspekty jeho života ustupují do pozadí. Dochází k posunu v hodnotovém systému, k racionalizaci vlastního chování a hledání ospravedlnění pro pokračující užívání. I když se mohou objevovat pokusy o abstinenci, nezřídka však končí relapsem (Vágnerová, 2014, s. 511).
 4. **Terminální stádium** – dochází k výraznému zhoršení zdravotního stavu, které se projevuje jak na fyzické, tak na psychické úrovni. Závislost postupně narušuje sociální vazby, které postupně slábnou nebo se úplně rozpadají. Osobnost uživatele se mění, přičemž může vykazovat projevy nespolehlivosti a bezohlednosti (Vágnerová, 2014, s. 511).

1.4 Modely závislosti

V odborné literatuře se přístupy k pochopení fenoménu závislosti různí podle toho, jaké klíčové faktory považují za zásadní pro její vznik, průběh a možnosti intervence. Zatímco některé modely vnímají závislost primárně jako biologický proces, jiné ji chápou jako důsledek vzájemného působení psychologických, spirituálních a sociálních faktorů. Každý z těchto modelů nabízí jiný pohled na to, proč závislost vzniká, proč u některých lidí přetrvává a jaké způsoby léčby mohou být účinné. Mezi nejvýznamnější modely patří model biomedicínský, bio-psycho-sociální model a bio-psycho-socio-spirituální model.

Biomedicínský model nahlíží na drogovou závislost jako na onemocnění, které ovlivňuje funkce mozku a do určité míry souvisí s dědičnými predispozicemi. Tento přístup ji vnímá jako chronický stav, který je doprovázen častými relapsy a nelze ho zcela vyléčit. Přestože úplné uzdravení není možné, lze závislost kontrolovat a regulovat pomocí abstinence, která se považuje za zásadní součást léčby. V rámci tohoto přístupu se nejčastěji využívají metody jako ústavní izolace, detoxikace či léčba prací (Kalina, 2003).

Bio-psycho-sociální model závislosti rozšiřuje biomedicínský pohled a zdůrazňuje, že vznik a vývoj závislosti je výsledek vzájemného působení biologických, psychologických a také sociálních faktorů. Na rozdíl od biomedicínského modelu nepovažuje závislost za nezvratný stav, a naopak vnímá šanci se z ní vyléčit, jestliže dojde k pozitivní změně vnitřních a vnějších podmínek jedince. K rozvoji závislosti dochází kombinací různých vlivů, a to zejména genetických a biologických dispozic, psychologických faktorů formovaných v raném dětství a zranitelnosti, která se postupně utváří v průběhu života. Významnou roli zde hrají také spouštěče, což mohou být vysoké nároky v určitém vývojovém období či nepříznivá životní situace (Kalina, 2003).

Bio-psycho-socio-spirituální model představuje komplexní pohled na problematiku závislostního chování. Tento model vnímá závislost jako důsledek vzájemného působení biologických, sociálních, psychologických a spirituálních faktorů, přičemž žádnou z těchto složek nelze pro porozumění závislosti opomenout. Biologická úroveň se zaměřuje například na genetickou predispozici či vlivy v prenatálním a postnatálním vývoji člověka. Psychologické faktory zahrnují zejména individuální prožívání, traumata či poruchy osobnosti. Sociální rovina odráží vliv prostředí, výchovy a kvality mezilidských vztahů. Spirituální dimenze se pak vztahuje k potřebě přesahu, smyslu a vnitřního naplnění, tedy ke směru, který člověku dává směr a pomáhá mu vnímat hlubší význam života. V tomto modelu se tedy klade důraz na interakci těchto složek a na jejich význam při vzniku, rozvoji a léčbě závislosti (Kudrle, 2003).

1.5 Definice kontrolovaného užívání nelegálních návykových látek

Stejně jak u definice závislosti, tak ani kontrolované užívání nemá jednotnou definici, jelikož existuje řada různých přístupů k jeho vymezení. Podle Dalgarna a Shewana (2005) lze za kontrolované považovat takové užívání, které nevede k vážným zdravotním problémům či konfliktům se zákonem. Kaplan et al. (1992) k tomu dodávají, že kontrolované užívání nesmí přerůst v závislost. Nicméně odlišný názor na to mají Warburton et al. (2005), kteří vnímají závislé jedince možné brát taktéž jako kontrolující, jestliže si dokáží udržet nad svým užíváním kontrolu, regulují své užívání a tímto předcházejí mnoha problémům, které jsou s užíváním drog obvykle spojovány. Decorte (2001) vnímá kontrolované užívání nelegálních návykových látek jako možnou dovednost, kterou si lze při vhodných podmínkách osvojit a taktéž úspěšně zvládnout. Dále se domnívá, že lidé, kteří si dokáží

udržet kontrolu nad jednou drogou, mohou své zkušenosti uplatnit také na užívání jiných látek.

A jelikož existuje několik dalších pojmů podobných kontrolovanému užívání, ráda bych je zde zmínila a v krátkosti mezi nimi vysvětlila rozdíly. Patří zde experimentální, příležitostné, rekreační a neobtěžující užívání.

Experimentální užívání bývá jednorázové nebo zcela výjimečné, obvykle nepřesahuje pět případů během života a je spojeno spíše se zvědavostí. Rekreační užívání se obvykle odehrává ve spojitosti se společenskými akcemi či při večírcích. Jedinec drogu nevyhledává a sám nekupuje, ale jestli mu je nabídnuta, tak ji přijme. Příležitostné užívání se vyznačuje častější konzumací nelegálních návykových látek, kdy je jedinec cíleně vyhledává pro konkrétní důvody, například ke zlepšení nálady, zvládnutí stresu či dodání odvahy. Na rozdíl od rekreačního užívání si tyto látky jedinec již sám obstarává (Nožina, 1997). V zahraniční literatuře se objevuje termín neobtěžující užívání, což představuje podobný koncept jako užívání kontrolující. Tedy jde o situaci, kdy jedinec drogu užívá, ale takovým způsobem, který mu nepůsobí zásadní problémy a negativně neovlivňuje jeho sociální prostředí (Dalgarno & Shewan, 2005).

1.6 Modely kontrolovaného užívání

Existují různé teoretické modely kontrolovaného užívání drog. Liší se v tom, jaké faktory považují za klíčové pro vznik a udržení kontroly. Jejich zařazení do této práce je opodstatněné zejména proto, že v praktické části se objevují výpovědi respondentů, které s těmito koncepty úzce souvisejí. Uživatelé například mluví o tom, že pro ně hraje roli správné osobní naladění před užitím, popisují potřebu regenerace po intoxikaci, zmiňují různé hranice, které si při užívání stanovují, nebo sdílejí zkušenosti s tím, jak prostředí a lidé kolem nich ovlivňují jejich vztah k látce. Téma kontroly nad užíváním se tak neobjevuje pouze v odborných teoriích, ale rezonuje i v konkrétních zkušenostech samotných uživatelů. Právě proto má smysl se podívat na některé teoretické přístupy, které tuto problematiku uchopují z různých úhlů.

Jedním z prvních konceptů, který se tomuto tématu věnoval přinesli Leary, Metzner a Alpert, (1969) v souvislosti s výzkumy halucinogenních látek. Rozlišili tři základní složky ovlivňující zkušenost s drogou. Jednalo se o drogu samotnou, psychický stav uživatele (set)

a prostředí, ve kterém k užití dochází (setting). Užívání drog by v tomto modelu mělo být doprovázeno uváženou přípravou, vhodným naladěním uživatele, bezpečným prostředím a ideálně také přítomností zkušeného průvodce (sittera). Důraz je rovněž kladen na následné zpracování zážitků, které během intoxikace vznikly, a na dostatečný čas k regeneraci organismu (Leary, 1996). S tímto přístupem se ztotožňují i další autoři, kteří na něj navazují ve svých pracích, například Dalgarno a Shewan (2005), kteří tvrdí, že pokud jsou tyto podmínky vhodně nastaveny, vliv samotné drogy může být téměř zanedbatelný.

Podobným směrem se ubírá i přístup Zinberga (1984), který se věnoval výzkumu uživatelů opiátů, marihuany a halucinogenů. Podle něj je míra kontroly nad užíváním ovlivňována třemi hlavními faktory. Jedná se o vlastnosti samotné látky (drug), nastavením uživatele (set) a okolním prostředím (setting). Klíčový vliv na udržení kontroly však podle něj představuje sociální aspekty užívání. Kontrola je podle Zinberga a Hardinga (1982) podporována zejména prostřednictvím specifických rituálů a společensky sdílených pravidel. Rituály v tomto kontextu označují opakující se vzorce chování spojené s užíváním, jedná se například o pravidlo užívat určitou drogu pouze o víkendech. Sociální sankce pak fungují jako neformální normy určující, co je v dané skupině přijatelné a co už nikoli.

Naopak Blackwell (1983, in Harding, 1988), který se ve svém výzkumu zaměřil na uživatele heroinu, upozorňuje na vnitřní motivaci jako hlavní faktor udržení kontroly. Podle něj závisí kontrola téměř výhradně na sebestřednosti jedince a jeho potřebě chránit si vlastní psychické a fyzické zdraví. Tento přístup tak zdůrazňuje spíše vliv vnitřní stránky jedince, zatímco vliv vnějších a sociálních faktorů zde hrají spíše okrajovou roli.

1.7 Současná drogová situace v ČR

Situaci v oblasti užívání nelegálních návykových látek v České republice shrnuje Zpráva o nelegálních drogách v ČR 2024, kterou každoročně vydává Národní monitorovací středisko pro drogy a závislost. Dokument podává přehled o rozsahu užívání, souvisejících zdravotních a sociálních dopadech a o stavu adiktologických služeb. Přestože zpráva byla vydána v roce 2024, vyháází zejména z dat za rok 2023, doplněných o nejnovější dostupné informace z měsíce září roku 2024 (Chromynová et al., 2024).

V České republice jsou nejčastěji užívanou nelegální látkou konopné drogy, a to jak mezi dospělými, tak mezi dospívajícími. Zkušenost s konopím uvádí přibližně třetina

adolescentů ve věku 15 až 19 let, zatímco s ostatními látkami, jako jsou extáze, halucinogenní houby, LSD, pervitin nebo heroin, má zkušenost jen malé procento mladistvých (obvykle pod 4 %). Mezi dospělými užilo konopí v posledním roce 7 až 11 % populace, přičemž u části uživatelů, zejména nad 55 let, převažuje samoléčebné užívání. Ostatní nelegální látky se v populaci vyskytují spíše výjimečně a jejich užívání většinou nepřesahuje tři procenta (Chromýnová et al., 2024).

Vedle rekreačního užívání je v ČR evidována skupina osob užívajících drogy rizikově, často dlouhodobě a injekčně. Jejich počet přesahuje 47 tisíc, přičemž nejvíce zastoupení jsou uživatelé pervitinu (cca 38 tisíc) a opioidů (cca 9 tisíc). Injekční užívání se týká přibližně 42 tisíc osob a v posledních letech dochází k mírnému nárůstu (Chromýnová et al., 2024).

Dlouhodobé rizikové užívání nelegálních návykových látek s sebou nese řadu závažných zdravotních důsledků, především v oblasti infekčních onemocnění. Zatímco výskyt HIV/AIDS mezi injekčními uživateli zůstává relativně nízký, kdy je ročně zaznamenáno přibližně 7 až 15 nových případů, hepatitida typu C je v této skupině výrazně rozšířená, s každoročním výskytem okolo 300 až 400 nových případů. Užívání drog se rovněž promítá do úmrtnosti. Eviduje se přibližně 50 až 60 přímých úmrtí v důsledku předávkování a dalších 130 až 150 nepřímých úmrtí v souvislosti s nehodami, chronickými onemocněními nebo sebevraždami (Chromýnová et al., 2024).

Z pohledu systému pomoci představují adiktologické služby klíčový prvek podpory osob užívajících návykové látky. Věnují se jak prevenci, tak léčbě a sociální podpoře, přičemž část těchto služeb spadá pod zdravotnický systém a řídí se také jeho samostatným zákonem (Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, zákon o zdravotních službách). Sem patří například adiktologické nebo psychiatrické ambulance či detoxikační jednotky aj. Další část je poskytována v rámci sociálních služeb (Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách) a zahrnuje například kontaktní centra nebo terénní programy.

V kontaktu s těmito službami je aktuálně 40 tisíc uživatelů nelegálních návykových látek. Největší část tvoří osoby užívající pervitin nebo opioidy, přičemž převážně injekční forma aplikace. V rámci ambulantní péče bylo v posledním roce evidováno přibližně 12 tisíc klientů ve specializovaných psychiatrických ambulancích a dalších 4 tisíce osob docházelo do adiktologických ambulančí. Počet klientů ambulantních služeb má v posledních letech vzrůstající tendenci, což může souviset jak s rostoucí dostupností těchto služeb, tak s

pozitivním posunem ve vnímání odborné pomoci ze strany samotných uživatelů (Chromynová et al., 2024).

1.8 Vybrané druhy nelegálních návykových látek

Mezi základní skupiny nelegálních návykových látek se řadí látky tlumivé, halucinogenní a stimulační, přičemž každá z těchto kategorií působí na lidský organismus odlišným způsobem a může vyvolat specifický typ závislosti (Substituční léčba, 2025).

Tlumivé látky zpomalují činnost centrální nervové soustavy, navozují pocity uvolnění a klidu, snižují psychomotorické tempo a mohou vést až k ospalosti či spánku. Charakteristickým rysem této skupiny je rychlý vznik fyzické závislosti, přičemž její absence často vyvolává výrazné abstinenční příznaky. Mezi zástupce tlumivých látek patří například heroin, morfin, alkohol nebo některé léky ze skupiny anxiolytik a hypnotik (Substituční léčba, 2025).

Povzbuzující (stimulační) látky mají naopak opačný účinek od látek tlumivých. Aktivují centrální nervovou soustavu, potlačují únavu, potřebu spánku a příjmu potravy, zvyšují výkonnost a navozují pocity euforie a síly. Uživatelé těchto látek si často vytvářejí silnou psychickou závislost. Mezi nejčastěji užívané stimulační látky patří kofein, pervitin, nikotin či kokain (Substituční léčba, 2025).

Pervitin je syntetická stimulační látka ze skupiny amfetaminů, která výrazně ovlivňuje činnost centrální nervové soustavy. Po jeho užití dochází ke zvýšení energie, popotlačení únavy a pocitu hladu, zrychlení psychomotorického tempa a zvýšenému sebevědomí. Látka je silně návyková, často spojená s rychlým rozvojem psychické závislosti. Dlouhodobé užívání pervitinu může vést k paranoidním stavům, agresivitě, nespavosti, halucinacím nebo těžkému psychickému vyčerpání. Zároveň s tím dochází k tělesnému chátrání, ztrátě hmotnosti a zhoršení celkového zdravotního stavu (Presl, 2012).

Kokain je stimulační látka, jejíž účinek nastupuje rychle, během několika vteřin, a přetrvává přibližně 40 minut. Vyvolává zvýšenou aktivitu, sebevědomí, potlačuje chuť k jídlu a působí jako afrodiziakum. Typickým vedlejším účinkem je kolísání nálad a po odeznění euforického účinku se může dostavit silná únava či deprese, které vedou k opětovnému užití látky. Při požití kokainu se však nemusí dostavit příjemné účinky, ale spíše nepříjemné tělesné projevy, jako je srdeční slabost, třes, zimnice, rozšířené zornice a bledost.

Dlouhodobé užívání je spojeno s viditelnými příznaky, jako jsou chraplavý hlas, ztráta hmotnosti, výtok z nosu a bledost (Presl, 2012).

Halucinogenní látky ovlivňují psychické prožívání a významně mění kvalitu vědomí. Vyvolávají smyslové halucinace, zkreslují vnímání prostoru, barev a času, a zesilují emoční prožitky. Jejich účinky jsou však velmi individuální a obtížně předvídatelné, což s sebou nese značné riziko. Do této skupiny spadají například LSD, psilocybinové houby (tzv. Lysohlávky) či některé produkty z konopí (Substituční léčba, 2025).

Lysohlávky patří mezi přírodní halucinogenní houby obsahující účinnou látku psilocybin, která ovlivňuje vnímání reality a psychiku jedince. Po jejich požití může dojít k rozvoji zrakových i sluchových halucinací, ke změnám vnímání prostoru a času, nebo k prohloubení emočních stavů. Užívání lysohlávek bývá často spojeno s touhou po experimentu nebo duchovním zážitku, jejich účinky jsou však individuální a mohou vést také k negativním reakcím, jako jsou úzkosti, panické ataky či depresivní stavy. V některých případech se mohou objevit i poruchy sebehodnocení. Vysoké dávky mohou způsobit vážné psychické poruchy nebo ohrozit zdraví v důsledku toxicity některých druhů hub (Presl, 2012).

LSD-25 je naopak syntetická halucinogenní látka, která se v současnosti nejčastěji aplikuje ve formě tzv. „tripů“, což jsou malé papírky napuštěné účinnou látkou. Po užití se zpravidla dostavuje mírné fyzické chvění, pocit nejistoty v ovládání pohybů nebo krátkodobá nevolnost, která jen výjimečně přechází v zvracení. Účinek LSD může vyvolat hluboké změny vnímání, intenzivní halucinace a narušení psychických funkcí. Při vyšších dávkách se zvyšuje šance výskytu tzv. „bad tripu“, tedy negativního a pro uživatele silně zatěžujícího zážitku, často doprovázeného úzkostí, poruchami myšlení, paranoidními představami a zhoršením paměti, úsudku i pozornosti. LSD patří mezi látky s velmi nepředvídatelným účinkem, což zvyšuje riziko psychických komplikací, zejména u jedinců s potřebou sebekontroly. Přestože jeho působení může být intenzivní, doposud nebyl popsán případ smrtelného předávkování touto látkou (Presl, 2012).

Další syntetickou stimulační látkou je extáze, neboli také MDMA, je to látka s částečně halucinogenním účinkem, nejčastěji užívaná ve formě tablet s různými symboly. Tato látka se užívá výhradně perorálně, přičemž účinek nastupuje do 30 minut. Typické projevy zahrnují euforii, zvýšenou empatii, potřebu fyzického kontaktu a posílenou komunikativnost. Rizikovým faktorem je výskyt i jiných syntetických látek v těchto tabletách, což zvyšuje nepředvídatelnost účinků. Mezi nejzávažnější komplikace patří

hypertermie, tedy přehřátí organismu, které může vzniknout i bez vnějších podmínek pouze vlivem samotné látky (Presl, 2012).

Konopné drogy zahrnují marihuanu, hašiš a hašišový olej. Hlavní psychoaktivní složkou je THC, jehož koncentrace ovlivňuje sílu účinku. Po užití může dojít ke změnám vnímání času, náladovým výkyvům, narušenému myšlení či zvýšené chuti k jídlu. Účinky se liší podle obsahu THC a individuální citlivosti (Presl, 2012).

Výše uvedené látky byly do této práce zařazeny záměrně, a to na základě výpovědi respondentů. Jedná se o drogy, se kterými mají přímou osobní zkušenost, případně se v jejich okolí vyskytovaly osoby, které je užívaly a svým chováním či vlivem přispěly k utváření respondentova vztahu k těmto látkám. Jejich zařazení tak reflektuje kontext, v němž se respondenti s těmito látkami setkali, a umožňuje lépe porozumět souvislostem, které vedly k jejich užívání či formování postojů vůči nim.

2 PROMĚNA SOCIÁLNÍCH VAZEB V DŮSLEDKU UŽÍVÁNÍ NELEGÁLNÍCH NÁVYKOVÝCH LÁTEK

Užívání nelegálních návykových látek s sebou nese také celou řadu sociálních dopadů, které ovlivňují nejen samotného uživatele, ale i jeho nejbližší okolí. Vývoj závislosti je často provázen postupnou ztrátou sociálních rolí, narušení rodinných vztah, nedokončení vzdělání, ztrátu zaměstnání a vyloučení ze společenského života. Ve chvíli, kdy se užívání návykových látek promění v závislost, dochází u jedince k proměnám osobnosti, posunu v hodnotovém systému a postupnému oslabování schopnosti zvládat běžné životní povinnosti. Postupně jedinec přestává respektovat běžné normy a ztrácí kontakt s původním sociálním prostředím. Často se dostává do konfliktu se zákonem a může být vnímán jako přítěž pro svou rodinu i společnost. Ve společnosti bývá závislost spojována s odsuzováním, stigmatizací a sociální izolací, což uživatelů, výrazně ztěžuje návrat k běžnému životu. Právě tyto sociální dopady vytváří začarovaný kruh, ze kterého se závislým uživatelům daří jen těžko vymanit (Vágnerová, 2014).

2.1 Dopady na rodinné vztahy

Závislost na nelegálních návykových látkách nezasahuje pouze samotného uživatele, ale výrazně ovlivňuje také jeho nejbližší okolí, zejména členy rodiny. Zjištění, že někdo blízký užívá drogy bývá často spojeno s vlnou intenzivních emocí, a to především strachem, nejistotou, hněvem i zmatením, se kterými se rodina obtížně vyrovnává. Užívání nelegálních návykových látek často zanechává v rodinných vztazích hluboké a dlouhodobé následky (Barnardová, 2011).

Kromě přímých dopadů na rodinné vztahy je třeba zohlednit i nepřímé důsledky, mezi které patří sociální izolace rodin s členy v domácnosti, který trpí závislostí. Mnohé z nich se důsledkem studu, pocitu selhání a obav z odsouzení okolím uzavírají do sebe a vyhýbají se vyhledávání pomoci. Tento jev bývá označován jako „rodina v mlze“, je to metafora poukazující na jejich osamocení v situaci, kterou si neumí vysvětlit ani zpracovat. Místo sdílení problému a aktivního zapojení do sítě podpory se snaží vše zvládnout vlastními silami, což však jejich situaci komplikuje a prohlubuje napětí v rodině. Sociální stigma, které závislost doprovází, tak silně ovlivňuje celé rodinné zázemí uživatele (Mardani et al., 2023).

Závislostní chování se přitom často objevuje v rodinách, které vykazují známky dysfunkce, a to například v podobě fyzického nebo psychického násilí, zanedbávání nebo přítomnosti nelegálních návykových látek také i u rodičů. Nejedná se však o pravidlo. Problém závislosti se může rozvinout i v rodině, která se jeví jako stabilní a funkční (Barnardová, 2011).

2.2 Dopady na partnerské vztahy

Partnerské vztahy představují oblast, která bývá užíváním nelegálních návykových látek výrazně ovlivněna. V tomto kontextu není výjimkou výskyt domácího násilí, a to nejčastěji ze strany muže vůči ženě. K násilí však může docházet také mezi příbuznými či blízkými přáteli. Užívání nelegálních návykových látek zvyšuje riziko agresivního chování, přičemž se může jednat o násilí fyzické, sexuální, emocionální, ekonomické i sociální. Typickým příkladem sociálního násilí je například omezování kontaktu oběti s okolím, což vede k její ještě větší izolaci a ztrátě přirozené podpory. Motivy násilného chování mohou být různé, od jednorázových výbuchů agrese až po systematické dlouhodobé vzorce chování. Strach, úzkosti, ztráta sebevědomí či hluboké trauma jsou jen některé z možných dopadů (Čírtková & Vitoušová, 2007).

Vedle těchto násilných projevů však užívání drog zasahuje do partnerských vztahů i jinými způsoby. Zejména v párech, kde oba partneři drogy užívají, se tyto látky stávají středobodem společného fungování. Partneři spolu tráví většinu času, sdílejí každodenní rutiny spojené s obstaráváním drog či peněz, nebo zvládání abstinčních příznaků. Tato intenzivní zkušenost může vytvářet silné pouto a vzájemnou sounáležitost, zároveň však upevňuje stav spoluzávislosti. Napětí narůstá ve chvílích, kdy jeden z partnerů touží po změně, ve smyslu abstinence, zatímco druhý chce v užívání nadále pokračovat. Přesto mnozí jedinci v těchto vztazích nacházejí oporu a snaží se napodobit běžný partnerský život, byť je tento ideál často vzdálený realitě jejich každodenního fungování (Rhodes et al., 2017).

2.3 Dopady na přátelské vztahy

Závislost postupně proměňuje osobnost i chování jedince natolik, že ztrácí schopnost udržovat vztahy i přátelské vazby s osobami, které nejsou spojeny s užíváním návykových látek. Klíčovou roli v tomto procesu hra změna hodnotového systému a specifický životní

styl, který závislost doprovází. Dřívější přátelství tak obvykle zanikají a uživatel vyhledává kontakt především s lidmi, kteří sdílejí obdobný styl života. Postupně se tedy začleňuje do prostředí drogové subkultury, jejíž hodnoty a normy přejímá, neboť právě v tomto společenství nachází přijetí a necítí se být odmítán či souzen za své jednání (Vágnerová, 2014). Nešpor označuje toto nové sociální prostředí jako náhradní domov, neboť v něm uživatel nachází pocit sounáležitosti a přijetí, které mu v původních vazbách často schází (Nešpor, 2000). Takové zakořenění v drogové subkultuře zároveň často oslabuje vůli uživatele něco ve svém životě měnit. Motivace ke změně životního stylu postupně slábne a s ní i pravděpodobnost, že se jedinec pokusí vydat jiným směrem. (Čírtková & Vitoušová, 2007).

2.4 Dopady na školní a pracovní prostředí

Experimentování s návykovými látkami v prostředí, kde to není vhodné, což může představovat prostředí školy a práce, může vést ke snížení pozornosti, zhoršení výkonu a ztrátě motivace k plnění povinností. V závažnějších případech to může vést až k předčasnému odchodu ze školy či propuštění ze zaměstnání (Vágnerová, 2014).

Tyto důsledky se mohou projevit už při experimentálním užívání, nicméně v případě rozvinuté závislosti bývají mnohem výraznější a závažnější.

U osob trpících závislostí často dochází, k již zmíněné změně priorit. Uspokojení potřeby po látce převládá nad potřebou pracovního uplatnění. Zaměstnání se odsouvá na okraj zájmu, zatímco shánění a užívání drogy se stává ústřední činností. To se projevuje zvýšenou absencí v práci, poklesem pracovní výkonnosti, změnami v chování a celkovou nespolehlivostí. V některých profesích mohou tyto projevy představovat riziko nejen pro uživatele samotného, ale také pro jeho okolí. Výsledkem těchto negativních změn bývá ve většině případů ukončení pracovního poměru zaměstnavatelem. (Vágnerová, 2014).

2.5 Dopady na ekonomickou a trestněprávní sféru

Se ztrátou zaměstnání souvisí ztráta stabilního příjmu, která výrazně komplikuje každodenní fungování závislého. Jelikož však potřeba po látce zůstává naléhavá, uživatelé často hledají alternativní způsoby, jak si prostředky na drogy obstarat. Časté jsou půjčky, které však

následně nejsou schopni splácet, a postupně se dostávají do začarovaného kruhu zadlužení. V mnoha případech přichází exekuce, která však není efektivní, protože závislý většinou nevlastní žádný majetek a nepobírá mzdu, ze které by bylo možné provádět srážky. Tato situace často vede k tomu, že si závislí opatřují finanční prostředky nelegální cestou, například prostřednictvím krádežemi nebo podvodů, což následně přispívá ke zvýšení kriminality (Kalina, 2003).

Problematika kriminality drogově závislých má však hlubší souvislosti, které lze rozdělit do několika oblastí. Evropské monitorovací centrum pro drogovou závislost (EMCDDA) rozlišuje čtyři základní typy trestné činnosti spojené s drogami:

1. **Psychofarmakologicky podmíněná trestná činnost** – tato trestná činnost je výsledkem změn v chování způsobeným účinky drog. Změn nálad, podrážděnost nebo ztráta sebekontroly mohou vést k impulzivnímu nebo agresivnímu jednání, které vyústí v násilný trestný čin. Do této skupiny spadají také případy, kdy se oběti trestného činu stane osoba, která byla v době události pod vlivem návykové látky.
2. **Ekonomicky motivovaná trestná činnosti** – tato trestná činnost úzce souvisí s potřebou pravidelného finančního zajištění pro nákladné užívání nelegálních návykových látek. Nejčastěji se jedná o majetkovou trestnou činnost jako jsou krádeže, loupeže nebo vloupání. Výjimkou však nejsou ani případy padělání lékařských předpisů, zpronevěr nebo podvodů. V některých případech má tato činnost organizovaný charakter. Pachatelé cíleně ukradnou žádané zboží pro černý trh a výměnou za to mohou být odměňováni přímo drogami. Tento typ kriminality se častěji vyskytuje u uživatelů finančně nákladnějších drog, jako je například heroin nebo pervitin.
3. **Systémová trestná činnost** – tento typ trestné činnosti souvisí s fungováním nelegálního trhu s drogami, kde se kvůli absenci zákonných mechanismů řeší spory násilím, například se jedná o vymáhání dluhů, boj o území nebo tresty za podvody atd. Tento typ kriminality není přímo spojen s užíváním drog, ale uživatelé se kvůli kontaktu s nelegálním trhem často stávají jeho součástí, ať už jako pachatelé, nebo oběti.
4. **Trestné činy porušování drogových zákonů** – tyto trestné činy představují základní formu tzv. Primární drogové kriminality. Do této oblasti spadají trestné činy užívání, výroba, pěstování, obchodování s drogou, přechovávání, dovozu a

stejně tak i manipulace s látkami sloužící k jejich výrobě. Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogovou závislost (EMDDA) do této skupiny zařazuje také řízení vozidla pod vlivem drog. Charakteristické pro tuto kategorii je, že trestnost těchto činů je stanovena legislativně. Nezáleží tedy na tom, zda konkrétní jednání souvisí s rozvinutou závislostí. Rozhodujícím kritériem je porušení zákonem stanovených pravidel (Sadílková et al., 2012).

2.6 Stigmatizace uživatelů nelegálních návykových látek

Ukazuje se, že jedním z hlavních zdrojů stigmatizace osob užívajících drogy není pouze samotné užívání nelegálních návykových látek, ale zejména způsob, jakým na tyto jedince nahlíží společnost prostřednictvím legislativy. Kriminalizace drog totiž nevytváří pouze právní rámec, ale současně formuje veřejné mínění, posiluje negativní postoje a upevňuje stereotypy o osobách se závislostí. Trestněprávní postihy za držení a užívání nelegálních návykových látek významně přispívají k vytváření veřejného obrazu osob uživatelů drog jako kriminálních, morálně selhávajících či potenciálně nebezpečných jedinců. Tento stigmatizující pohled se následně promítá do každodenního života těchto osob. Komplikuje jim to přístup k zaměstnání, bydlení, běžným sociálním vztahům ale také k přístupu léčbě (Scher et al., 2023).

Tyto negativní společenské postoje však nezůstávají pouze v rovině vnějšího tlaku. Mnoho závislých osob začne postupem času přejímat tyto negativní postoje za vlastní. Vnímají se jako selhávající jedinci, kteří nejsou schopni naplnit své původní životní cíle, a pocity viny a studu se stávají běžnou součástí jejich sebepojetí. Tento tlak společnosti tak přispívá k poklesu sebevědomí, narušení sebeúcty a k obavám z nepřijetí okolím, což může podstatně snižovat motivaci vyhledat pomoc nebo aktivně měnit svoji situaci. Kombinace vnitřní sebestigmatizace s vnějším stigmatizací pak výrazně ztěžuje jejich opětovné začlenění do společnosti (Matthews et al., 2017; Flanagan, 2013).

Míra předsudků se navíc často odvíjí i od okolností, za jakých závislost vznikla, a také od její délky trvání. Lidé, u nichž problémy s návykovými látkami začaly pod tlakem okolí nebo na základě vlastního vědomého rozhodnutí, bývají zpravidla vnímání negativněji, než ti, kteří se stali závislými v důsledku nepříznivých životních situací, nad nimiž neměli dostatečnou kontrolu. Vyšší míra stigmatizace je rovněž spojována s dlouhodobě trvajícím

závislostí. Naproti tomu jedinci, kteří aktivně usilují o změnu a vstupují do léčby, bývají veřejnosti přijímáni vstřícněji, vyvolávají v lidech větší míru empatie a ochotu k podpoře (Sattler et al., 2017).

Významným faktorem ovlivňujícím postoje veřejnosti vůči osobám se závislostí je ale také míra osobní zkušenosti. Jak uvádějí (Lytle et al., 2019), lidé, kteří mají ve svém okolí blízkého člověka závislého na nelegálních návykových látkách, zpravidla vnímají tuto skupinu méně negativně než ti, kteří s ní žádnou zkušenost nemají. Podobně se k tomu vyjadřují také (Janulis et al., 2013), kteří uvádějí, že jedinci, kteří mají nebo měli ve svém okolí někoho se závislostí, vnímají tuto skupinu s menší sociální vzdáleností a projevují nižší míru strachu či obav. Osobní kontakt tak může zásadním způsobem ovlivnit postoje veřejnosti a přispět ke zmírnění stigmatizace osob se závislostí.

II PRAKTICKÁ ČÁST

3 VÝZKUM

Na téma užívání nelegálních návykových látek bývá často nahlíženo z vnější perspektivy, tedy z pohledu nejrozličnějších statistik, legislativy nebo lékařských diagnóz. Veřejnost se zpravidla soustředí na počty uživatelů, náklady na zdravotní péči, kriminalitu nebo prevenci. Méně pozornosti je ale věnováno, jak tuto realitu prožívají samotní lidé, jichž se týká. Za čísla a pojmy jako „závislý uživatel” nebo „uživatel nelegálních návykových látek” se však často skrývají složité životní příběhy, osobní zkušenosti a rozmanité způsoby, jak s látkami zacházejí. Jejich motivace k užívání, stejně jako význam, který tímto látkám přisuzují, se přitom mohou výrazně lišit od představ, jaké o nich má většinová společnost.

Výzkumná část této práce se proto zaměřuje na to, jak samotní uživatelé reflektují své zkušenostech, jak je sami vnímají a co pro ně užívání těchto látek znamená. Zkoumáme, jaké okolnosti vedly k prvnímu kontaktu s látkou, jakou roli pro ně droga v různých obdobích představovala a jak se její přítomnost odráží v jejich vztazích a každodenním fungování. Výzkum se zároveň okrajově věnuje také tématu stigmatizace, která výrazně ovlivňuje nejen to, jak uživatele vnímá společnost, ale také to, jak oni vnímají sebe a svou situaci.

Náš výzkum se tedy věnuje dvěma skupinám uživatelů, které se v mnohém liší, ale zároveň zde dokážeme najít i určité podobnosti. První skupinu tvoří lidé, kteří nad svým užíváním postupně ztratili kontrolu, a drogy tak výrazně zasáhly do jejich života. Často čelí zhoršeným životním podmínkám, narušeným vztahům a vyloučení ze společnosti. Druhou skupinu představují jedinci, kteří sice nelegální látky užívají, ale dokážou si nad svým užíváním udržet kontrolu a nemají tímto negativně ovlivněn svůj život. V mnoha případech si zachovávají pracovní i rodinné zázemí a své užívání vnímají jako zvládnutelné. Právě tento kontrast bývá v běžném vnímání často přehlížen. Obecně se totiž o kontrolujících se uživatelích mluví jen zřídka, což přispívá k neúplnému a často zkreslenému pohledu na to, co může užívání drog ve skutečnosti znamenat.

V této práci se snažíme poskytnout prostor oběma skupinám a blíže porozumět jejich životním zkušenostem. Jejich výpovědi nám umožní vnímat nejen rozdíly, ale také určité shodné rysy, které se v jejich zkušenostech prolínají. Nejde pouze o látku samotnou, ale především o to, jak k ní člověk přistupuje, jakou roli v jeho životě hraje a jakým způsobem ji nechá ovlivňovat jeho každodenní život. Ukazuje se totiž, že tentýž typ drogy může mít zcela odlišné dopady v závislosti na kontextu, osobní situaci a motivech, se kterými je užívána.

3.1 Výzkumné cíle

Hlavním cílem našeho výzkumu je porozumět rozdílům v sociálním fungování kontrolujících se uživatelů nelegálních návykových látek a jedinců, u nichž došlo k rozvoji závislosti. Zároveň chceme prozkoumat, jak vypadal sociální život obou skupin před začátkem užívání nelegálních návykových látek. Dále chceme odkrýt jaké vnitřní a vnější faktory ovlivňují rozhodnutí těchto jedinců s drogami začít a pokračovat v jejich užívání. Také se zaměříme na porovnání vnímání rizik spojených s užíváním nelegálních návykových látek mezi kontrolujícími se uživateli a závislými. V neposlední řadě chceme porozumět tomu, jak se v průběhu užívání nelegálních návykových látek měnil sociální život obou skupin uživatelů. A jako poslední cíl jsme si stanovili popsat důvody, které vedly k tomu, že jejich užívání zůstalo pod kontrolou, nebo se naopak stalo problémem.

3.2 Výzkumné otázky

Na základě vymezených výzkumných cílů jsme si formulovali následující výzkumné otázky:

HVO: Jak se liší sociální fungování kontrolujících se uživatelů nelegálních návykových látek od sociálního fungování závislých uživatelů?

DVO 1: Jak vypadal sociální život kontrolujících se uživatelů a závislých uživatelů před začátkem užívání nelegálních návykových látek?

DVO 2: Jaké vnitřní a vnější faktory ovlivňují rozhodnutí kontrolujících se i závislých uživatelů začít a pokračovat v užívání návykových látek?

DVO 3: Jak se liší vnímání rizik spojených s užíváním drog u kontrolujících se uživatelů a u závislých?

DVO 4: Jak se v průběhu užívání nelegálních návykových látek měnil sociální život kontrolujících se a závislých uživatelů?

DVO 5: Jak kontrolující se a závislí uživatelé popisují důvody, které je vedly k tomu, že drogy zůstaly pod jejich kontrolou, nebo se staly problémem?

3.3 Pojetí výzkumu

Porozumět tomu, jak respondenti vnímají užívání nelegálních návykových látek, podle mého názoru nelze pouze prostřednictvím čísel nebo standardizovaných dotazníků. Každý z nich má jinou životní situaci, jiné zkušenosti a odlišný pohled na to, co pro ně droga znamená. Námi zvolený kvalitativní výzkum umožňuje tyto individuální rozdíly zachytit. Nabízí nám prostor pro osobní přístup k respondentům, možnost získat osobní výpověď a dosáhnout hlubšího porozumění významům, které připisují svým zkušenostem.

Zároveň vychází z předpokladu, že poznání sociální reality nelze oddělit od kontextu, ve kterém se odehrává. Výzkumník se do světa respondentů aktivně začleňuje a snaží se jej pochopit prostřednictvím různorodých metod, například pomoci rozhovorů, pozorováním či audiovizuálních záznamů aj.. Tyto techniky napomáhají zachytit realitu tak, jak ji vnímají samotní respondenti, a následně ji interpretovat z hlediska významů, které jí přiřkládají. Kvalitativní přístup tak umožňuje zkoumat sledované jevy v jejich přirozeném prostředí s ohledem na individuální prožívání a širší souvislosti (Denzin & Lincoln, 2000).

Vzhledem k citlivosti tématu je také důležité vytvářet důvěryhodnou atmosféru, která respondentům umožní mluvit otevřeně a bez obav z hodnocení, a to nám právě toto pojetí výzkumu umožní.

3.4 Výzkumný soubor

Výběrový soubor našeho výzkumu tvoří dvě skupiny uživatelů nelegálních návykových látek, z nichž každá představuje odlišný přístup k užívání drog. První skupinu tvoří závislí uživatelé, kteří byli osloveni prostřednictvím kontaktního centra nebo terénních pracovníků, jež s nimi dlouhodobě spolupracují. Tito respondenti byli vybráni záměrným výběrem, přičemž klíčovým kritériem bylo, že již ztratili kontrolu nad svým užíváním a jejich každodenní život je tím výrazně ovlivněn. Spolupráce s odborníky z terénu umožnila vybrat takové respondenty, kteří byli ochotni sdílet své zkušenosti a reflektovat dopady závislosti na své sociální vztahy a běžné fungování.

Druhou skupinu tvoří kontrolující se uživatelé, tedy jedinci, kteří sice pravidelně užívají nelegální návykové látky, avšak dokážou si nad svým užíváním udržet kontrolu a jejich život není tímto užíváním zásadně negativně ovlivněn. Tito respondenti byli osloveni převážně metodou sněhové koule, kdy byli za kontrolující se uživatelé doporučení někým ze svého

okolí. Vzhledem k tomu, že nejsou v kontaktu s adiktologickými službami, je jejich identifikace složitější. Výjimkou tvořil jeden respondent z této skupiny, který byl kontaktován prostřednictvím terénní adiktologické služby, se kterou spolupracuje.

V tomto případě se jedná o R1, který byl právě již zmíněnou výjimkou v kontrolující se skupině uživatelů. Do této skupiny dále spadají také respondenti R5 a R9. Ostatní respondenti již náleží do skupiny závislých uživatelů.

Struktura výzkumného souboru je přehledně znázorněna v následující tabulce:

Tabulka 1 Přehled respondentů

Respondenti	Základní charakteristiky
R1	Muž, 38 let, zaměstnaný. Středoškolské vzdělání. Uživatel pervitinu. Bydlí v bytě s matkou.
R2	Žena, 32 let, nezaměstnaná. Základní vzdělání. Matka dvou dětí. Uživatelka pervitinu. Bydlí v bytě s partnerem.
R3	Muž, 31 let, nezaměstnaný. Základní vzdělání. Otec jednoho dítěte. Uživatel pervitinu. Bydlí ve squatu.
R4	Muž, 47 let, nezaměstnaný. Základní vzdělání. Uživatel pervitinu a marihuany. Bydlí ve squatu.
R5	Muž, 56 let, pracující. Střední odborné učiliště. Otec čtyř dcer. Uživatel pervitinu. Bydlí v domě.
R6	Žena, 20 let, nezaměstnaná. Středoškolské vzdělání. Uživatelka pervitinu. Žije na ulici.

R7	Žena, 37 let, nezaměstnaná. Základní vzdělání. Matka pěti dětí. Uživatelka pervitinu a marihuany. Bydlí na ubytovně s partnerem.
R8	Žena, 33 let, nezaměstnaná. Středoškolské vzdělání. Matka jednoho dítěte. Uživatelka pervitinu a marihuany. Bydlí na ubytovně s partnerem.
R9	Muž, 27 let, zaměstnaný. Středoškolské vzdělání. Uživatel psychedelik a marihuany. Bydlí v bytě.

(zdroj: vlastní)

3.5 Výzkumná metoda

Pro náš výzkum jsme zvolili metodu polostrukturovaného rozhovoru, protože nám umožňuje získat hlubší porozumění zkušenostem respondentů. V kvalitativní výzkumu patří rozhovor mezi nejčastěji používané metody, protože výzkumník může prostřednictvím otevřených otázek volně vést rozhovor s účastníky a získávat potřebné informace (Švaříček & Šed'ová, 2014).

Dále Miovský (2006) doplňuje, že si výzkumník k tomuto typu rozhovoru předem připraví základní okruhy a otázky, jejichž pořadí si však může upravovat podle průběhu rozhovoru. Zdůrazňuje význam použití tzv. inquiry, tedy upřesňujících otázek, které pomáhají respondentům lépe pochopit dotaz a možnost odpovědět co nejpřesněji. Označuje polostrukturovaný rozhovor za jednu z nejvhodnějších výzkumných metod s minimem nevýhod.

V našem případě jsme si tedy sestavili osnovu otázek, která vycházela z výzkumných cílů a otázek této práce. Otázky byly rozděleny do sedmi tematických okruhů, které reflektovaly jednotlivé zkoumané oblasti, jež jsme považovali za klíčové pro hlubší porozumění daného tématu. Těmito okruhy míníme okruh zabývající se sociálním životem před začátkem užívání drog, okruh věnující se prvním kontaktem s drogami a motivace k jejich užití, dále to byl okruh zaměřený na vnímání rizik spojených s užíváním drog, důležitým okruhem pro nás byl také okruh zjišťující strategie k udržení kontroly nad

užíváním anebo důvody k přechodu k závislosti. Pokračovali jsme okruhem zkoumající změny v sociálním fungování vlivem užívání nelegálních návykových látek, okruhem zabývající se zkušeností se stigmatizací, která bývá právě s touto tematikou často spojována a poslední okruh byl věnován na plánu do budoucna.

Ke každému z těchto okruhů byly vytvořené tazatelské otázky, které nám pomohly hlouběji prozkoumat danou oblast. Polostrukturovaný rozhovor se v tomto případě jevil jako velmi vhodný výběr, jelikož mi dodal pevnou strukturu, které jsem se držela a mohla si volně upravovat pořadí otázek a okruhů, podle přirozeného průběhu rozhovorů. V průběhu rozhovorů se naskytly i situace, kdy bylo vhodné zařadit doplňující otázky mimo původní osnovu, které mi poskytly ucelenější pohled na výpověď respondentů. Také jsme zde museli pracovat se skutečností, že se v naší práci vyskytují dvě zkoumané skupiny respondentů. Otázky se tedy v jemných nuancích lišily, avšak vždy svým obsahem směřovaly k témuž okruhu.

Každý rozhovor byl realizován po předchozím osobním oslovení respondenta, při němž jsem jej seznámila s tématem mé práce a strukturou rozhovoru. Zároveň jsem jej informovala o způsobu záznamu, což v našem případě bylo pořízení zvukové nahrávky za účelem pozdějšího přepisu a analýzy. Všichni respondenti byli ujistěni, že jejich výpovědi budou zcela anonymní a využity pouze pro účely výzkumné práce. Souhlas s účastí i se záznamem rozhovoru byl získán před samotnou realizací rozhovoru. Rozhovory probíhaly v prostředí, které bylo pro každého účastníka co nejvhodnější. V případě, že byl kontakt navázán prostřednictvím terénní služby, byl rozhovor veden přímo v přirozeném prostředí respondenta. Nejčastěji šlo o místa, která běžně navštěvuje, nebo v prostředí, kde nyní žije. Pokud se jednalo o respondenty docházející do kontaktního centra, probíhaly rozhovory přímo tam, přesněji ve vyhrazené místnosti, pro větší diskrétnost. V některých zbývajících případech jsme se domluvili na neutrálních místech, jako je klidná kavárna nebo čajovna, které nám poskytovaly dostatek soukromí pro vedení rozhovoru. Délka rozhovoru se výrazně lišila v závislosti na časových možnostech respondentů i na okolních podmínkách. Nejkratší rozhovor trval přibližně dvacet minut, zatímco nejdelší trval až tři hodiny.

Tato variabilita odráží charakter kvalitativního výzkumu, který klade důraz na hloubku sdílených zkušeností a také na individuální přístup a respektování specifík každého rozhovoru.

3.6 Způsob zpracování dat

Pro zpracování dat v naší práci jsme si vybrali metodu zakotvené teorie. V odborné literatuře se setkáváme s různými pojetími zakotvené teorie. Mezi nejčastěji využívané patří přístup autorů Strausse a Corbinové (1999), kteří doporučují postupnou analýzu textových dat prostřednictvím tří vzájemně propojených fází kódování. Prvním krokem je zde kódování otevřené, následuje kódování axiální a posledním krokem je selektivní kódování.

Jak autoři sami uvádějí, tak zakotvená teorie „je induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatímne ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů. Proto se shromažďování údajů, jejich analýza a teorie vzájemně doplňují. Nezačínáme teorií, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné” (Strauss & Corbinová, 1999, s.14).

Pro celý proces je typické neustálé vracení se k původním rozhovorům, opakované ověřování kódů a důsledné porovnávání významových jednotek s příslušnými kategoriemi (Glaser & Strauss, 1967). Zakotvená teorie ale nekončí u samotného pojmenování kategorií, jejím cílem je především odhalení vztahů mezi nimi. Usiluje tak o hlubší porozumění sledovaného jevu (Řiháček & Hytych, 2013).

4 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT

Tato kapitola představuje analytickou část bakalářské práce, která se zaměřuje na zpracování dat získaných prostřednictvím kvalitativního výzkumu. Cílem je interpretovat výpovědi respondentů v kontextu stanoveného výzkumného cíle a jednotlivých dílčích otázek. Analýza zkoumá, jak se liší sociální fungování kontrolujících se a závislých uživatelů nelegálních návykových látek, a nabízí porozumění tomu, jakým způsobem se užívání promítá do jejich každodenního života, vztahů i celkové životní stability.

4.1 Interpretace kategorií

Otevřené kódování představuje první část analytického procesu v rámci zakotvené teorie a bývá označováno také jako fáze vytváření konceptů. Jeho hlavním cílem je porozumět obsahu dat tím, že se jednotlivé části textu převedou do stručných a výstižných pojmů, které zachycují základní významy či zkušenosti na nízké úrovni abstrakce. Tento proces začíná identifikací významových jednotek v textu, tedy částí rozhovorů, které nesou důležité informace vztahující se k výzkumným otázkám. Tyto textové pasáže mohou být různě dlouhé, od jednotlivých vět až po rozsáhlejší úseky výpovědi. Každé významové jednotce je poté přiřazen stručný kód, který vystihuje její hlavní smysl. Při jejich pojmenování se klade důraz, na co nejpřesnější zachycení významu sdělení v jeho konkrétním kontextu. Vzhledem k tomu, že se v této fázi může objevit velmi mnoho kódů, následuje jejich třídění do širších a obecnějších tematických celků, které tvoří základ pro další fáze analýzy. Pro účely větší přehlednosti budou v analytické části rozlišovány výpovědi závislých uživatelů a kontrolujících se uživatelů a kontrolujících se uživatelů. Na závěr každé kapitoly bude zařazeno společné shrnutí, které propojí zjištění obou skupin.

Níže uvádíme výsledné členění na základě vzniklých kódů a jejich tematického seskupení.

Tabulka 2 Kategorie otevřeného kódování

Kategorie	Subkategorie	Příklad použitých kódů
<i>Stíny minulosti</i>	1. rodinné prostředí 2. partnerské vztahy 3. vztahy s přáteli a vrstevníky 4. školní a pracovní prostředí	1. absence matky, absence otce, odsouzení ze strany rodiny, konflikty v rodině, nedostatek opory v těžkých chvílích, pozitivní vztahy v rodině, silné pouto k otci, blízký vztah s matkou, bezproblémové dětství, 2. pozitivní partnerský vztah, hektický vztah, výběr problematických partnerů, 3. významná role přátel, pozitivní role přátel, omezené přátelské vazby, zkušenost se šikanou, 4. bezproblémové vztahy ve škole, bezproblémový průběh studia, nedokončené studium, dokončené vzdělání, zkušenost se zaměstnáním, nestálé zaměstnání,
<i>Kapitola první</i>	5. vnitřní motivace na rozhodnutí užít drogu 6. vliv okolí na rozhodnutí užít drogu	5. užívání jako únik v těžkých časech, fascinace drogou, hledání směru, výčitky, nespokojenost s aktuální situací, 6. vliv partnera na užívání, okolí užívající drogy, užívání kvůli vlivu okolí a zvědavosti, nedostatek opory v těžkých chvílích,

	7. Odůvodněné užívání	7. účelné užívání, lákavý adrenalin, zázračné účinky, s drogami ke slávě, nejasný důvod k užívání,
<i>Rizika mezi řádky</i>	8. uvědomování si rizik 9. bagatelizace rizik	8. povědomí o možných následcích, uvědomování si správného řešení, střet s realitou, obava z účinků drog, 9. negativní stránka drogy, popírání reality, nelituje svého rozhodnutí ohledně drog,
<i>Jak droga překresluje vztahy i každodennost</i>	10. změny v rodinných vztazích 11. změny v partnerských vztazích 12. změny v přátelských vztazích 13. změny v pracovním prostředí 14. stigmatizace	10. přerušovaný kontakt s rodinou, vyhýbavé chování ze strany rodiny, odsouzení ze strany rodiny, ztráta zázemí, narušení rodinných vztahů, 11. krátkodobost vztahů, konflikty v partnerském životě, upnutí na partnera, negativní ovlivnění vztahu vlivem drog, 12. ztráta blízkých osob, změna sociálních kontaktů, zkušenost s agresí mezi uživateli, 13. neschopnost se vrátit k práci, zkušenost s odmítáním zaměstnavatelem, snaha o nalezení zaměstnání, 14. pocit odlišnosti a vyčlenění, negativní vnímání sama sebe,

<i>Krasojízda na tenkém ledě</i>	15. zdroje vnitřní a vnější regulace užívání 16. oslabení motivace pro regulaci užívání	15. vnímaná kontrola nad užíváním, snaha o změnu, přerušování užívání kvůli těhotenství, hranice, dítě jako motivace omezení užívání, snaha navázat kontakt, dočasné přerušování užívání, změna formy užívání, podpora ze strany rodiny, partner jako motivace k přestání užívání, respekt k droze, 16. opakovaně nedokončená léčba, ztráta kontroly nad užíváním, nedostatečná podpora, omezený kontakt s dítětem, vzdávání řešení situace, léčba kvůli okolí, hledání pochopení, obavy z budoucnosti,

(zdroj: vlastní)

4.1.1 Kategorie Stíny minulosti

Tato kategorie se věnuje období před začátkem užívání nelegálních návykových látek. Zaměřuje se na prostředí, ve kterém respondenti vyrůstali, a vztahům uvnitř rodiny. Dále se věnuje přátelským a vrstevnickým vazbám, stejně jako tehdejší partnerským zkušenostem. Pozornost je rovněž věnována školnímu a pracovnímu prostředí, a to jak z hlediska vztahů, tak i celkového fungování v těchto oblastech.

Výpovědi závislých uživatelů

První zkoumanou subkategorií bylo **rodinné prostředí**. Rodina bývá velmi důležitým činitelem ve vývoji jedince. Proto jsme považovali za důležité se této oblasti věnovat. Převážná část respondentů vzpomínala na své dětství a období před začátkem užívání pozitivně, kde převažovaly dobré rodinné vztahy. Například (R3) uvedl, že měl vztahy v rodině dobré a dále zkušenost shrnuje následovně: „*Tak já jsem odešel v osmnácti letech od rodiny a živil jsem se sám a jako s přítelkyní jsem byl, tak jsem neotravoval rodinu.*“ U značné části respondentů se sice objevovala absence jednoho z rodičů, avšak tato skutečnost nebyla vnímána jako zásadní překážka v prožívání spokojeného dětství. Jak uvádí (R4) „*Měl jsem se dobře, mám další tři sourozence. Otec odešel, když mi bylo pět. Žil jsem jen s matkou.*“. V určitých situacích nebyla nepřítomnost rodiče způsobena jeho volbou, ale tragickými okolnostmi, jako je úmrtí „*Tak s mamkou jsme byly jako nejlepší kamarádky. Taťka mi umřel, když jsem byla těhotná*“ (R8), dále doplňuje: „*Jako já jsem měla pěkný dětství, jako mamka v ničem nepochybila. Možná to bylo tím, že mě držela zkrátka. Že jsem musela být v sedm doma, tak jsem pak byla taková nevybouřená. Ale určitě v dětství chyba nikde nebyla*“. Jiná respondentka naopak vyrůstala v rodině bez matky, která byla dlouhodobě ve výkonu trestu. Přesto hodnotí své dětství pozitivně: „*Maminka seděla.*“ (R7), dále doplňuje „*Jako já jsem měla dětství krásné, já si nemůžu stěžovat jako. My jsme měli dětství krásné, na to, že nás vychovával jenom tata. Že na nás byl sám, tak můžu říct, že jsem měla krásné dětství*“ (R7). V kontrastu s výše uvedenými zkušenostmi stojí výpověď (R6), která vzpomíná na rodinné prostředí velmi negativně: „*Máma co pamatuju, tak nebyla matka. To prostě byl někdo, kdo tam byl. Sem tam. Ale byl tam jakože někde asi. Kdyby člověk přišel s brekem, tak by asi udělala „jeežíš mariaa“, ale matka vůbec. Matka byla neschopná a jako otec byl vlastně vymaštěnec, cholerickéj. Kterej byl vlastně od doby co pamatuju, co mám první vzpomínky, tak nás týral*“. Dodává: „*Fyzicky i psychicky.*“ V její výpovědi se opakovaně objevuje motiv násilí: „*Byl to výbušnej psychouš, kterej když prostě něco nebylo po něho, nebo byl jen tak naštvanej z něčeho, tak jsme dostali přes hubu, jako hodně, hodně. A my jsme vlastně pak nějak jako zdrhaly z té rodiny*“ (R6). Tyto tvrzení jasně vykreslují těžké dětství této klientky. Nakonec byla otcem z domova vyhozena a po určitou dobu žila u rodiny svého kamaráda, kde nacházela alespoň částečné zázemí. Sama k tomu dodává „*Oni mě nazývali jako dcerou, kterou nikdy neměli, to bylo milé. Tam to fungovalo aspoň nějakou dobu, do dokončení té školy.*“ (R6).

V návaznosti na rodinné prostředí byla zkoumána také oblast **partnerských vztahů**. I v této oblasti se výpovědi respondentů lišily, od stabilních zkušeností až po vztahy komplikované. Například jedna z respondentek se setkala s partnerskými vztahy již v útlém věku, což dokládá výpověď (R6): „*Mi dvanáct, a on byl přesně o deset let starší než já.*“ V jiném vyprávění přibližuje, jak se do vztahu dostala spíše náhodně, motivována zájmem o dívku v okolí: „*Já měla kamarádku, ta měla kamarádku a ta chodila s klukem a mně se původně líbila ta její kamarádka. A já se tím pádem přidala do páru, dospělýho. Protože mně se líbila ta holka a já se líbila jí. Tak úplně na random jsem se přidala do páru.*“ (R6). Tento popis naznačuje hledání vlastní identity i určitou spontánnost v navazování vztahů. Jedna z jejích dalších zkušeností pak měla výrazně vážnější charakter. Partnerství popisuje jako dlouhodobé a závazné: „*No my jsme spolu byli necelé dva roky. A to byl vlastně nějaký rok a půl, když jsme se zasnoubili.*“ (R6). Následně však uvádí událost, která vztah ukončila: „*Hodně vyústěně jsme se rozešli. Já byla našťvaná hlavně proto, protože mě podvedl den předtím, než měl poznat moje rodiče.*“ (R6). Později zmiňuje dalšího partnera, který sám užíval drogy, avšak kvůli ní projevil ochotu se změnit: „*No já si vlastně pak ještě našla jednoho, to byl taky dobrý případ, ten byl tak jako nutně profetlej. A on kvůli mně přestal úplně se vším.*“ (R6). Respondentka (R2) shrnuje své partnerské zkušenosti stručně, avšak velmi výmluvně: „*Já jsem se pokaždé zamilovala, pokaždé jsem na to doplatila.*“ (R2). Její slova vypovídají o cyklickém vzorci zklamání, které se v jejích vztazích opakovalo. Naopak respondent (R4) popisuje své tehdejší vztahy jako bezproblémové: „*Jo, jo, jo. To bylo bez problémů. Jo, v pohodě, jo.*“ (R4). Neuvádí žádné výrazné komplikace nebo konflikty. R8 se vyjadřuje k partnerům spíše kriticky: „*Já jsem si vždycky vybírala takové zmetky. Takže, se to nedalo vydržet no.*“ Přesto však zmiňuje pozitivní výjimku – otce své dcery, se kterým byla v delším vztahu: „*Ale jako ten jako od malé taťka, tak ten byl asi nejlepší ze všech.*“ Dodává také: „*Spolu jsme byli necelé dva roky.*“ (R8).

Další tematickou oblastí byly **vztahy s přáteli a vrstevníky**. V této oblasti respondenti popisovali své předchozí zkušenosti poměrně konzistentně. Většina z nich měla před započítím užívání drog stabilní okruh přátel, často pocházející ze školního prostředí. „*Měla, to ještě na střední škole*“ (R2), uvádí jedna z respondentek. Volný čas s přáteli trávili, pro ně, běžnými aktivitami: „*Jako diskotéky, pití alkoholu a tak*“ (R3). Podobně situaci hodnotí i R4: „*Jojo, to jo, to byl jenom alkohol a Stodolní a všechno, ale ne pervitin. No kamarády já jsem tam měl i kamarádky*“ (R4). (R8) vzpomíná na toto období jako na výrazně odlišné od současnosti: „*Předtím bylo jako všechno super. Měla jsem i plno kamarádů normálních.*“

No, všechno se to změnilo. “ Zajímavý pohled přináší (R7), která popisuje omezený kontakt s vrstevníky v důsledku rodinné situace: „Měla jsem kamarády, kamarádky. A díky tomu, že jsem byla taková, že jsem byla mladší a furt jsem byla doma s tím tátou, jak ta máma nebyla doma “ dále upřesňuje: „jsme mu chtěli pomoci a moc jsme ven nechodili“.

Oblast **školního prostředí** přinesla v odpovědích respondentů rozmanité zkušenosti, ačkoli většina z nich vnímala své studijní období jako převážně bezproblémové. Ve výpovědích se objevují jak pozitivní, tak negativní zkušenosti, které ovlivnily nejen školní docházku samotnou, ale i vztah k autoritám či vrstevníkům. Respondentka (R6) popisuje své školní prostředí jako nepřátelské, ačkoli studijně úspěšné: *„Lidi tam byli namyšlení.“* Přesto dodává: *„Jinak studium proběhlo v rámci možností hladce. Přece jenom jsem byla premiant třídy.“* Její vzpomínky však výrazně poznamenala událost z období základní školy, kdy došlo k narušení důvěry mezi ní a třídní učitelkou. Citlivé informace, které sdílela se školní psycholožkou, byly podle jejích slov veřejně přečteny před celou třídou: *„Mě šikanovala moje třídní učitelka na základce. Ty věci, co jsem probírala s psycholožkou, kde byly fakt osobní věci, říkala jsem jí tam o znásilnění, o traumatech a to. Tak ona tu složku začala číst před celou třídou.“* Naopak respondentka R7 školu hodnotí pozitivně jak z hlediska prospěchu, tak i sociálních vztahů: *„Normálně jsem fungovala ve škole. Jako dobrý student, to jsem byla tak na prvním stupni, to tam byly ty jedničky, dvojky. Pak jsem šla na druhý stupeň, kde přibýly i nějaké ty trojky, ale jo, školu jsem zvládala normálně.“* Vnímá školu jako prostor, který jí umožnil dočasný únik z rodinného prostředí: *„Já právě byla i třeba ráda, že jsem šla do té školy, že třeba furt jsem nebyla jenom doma s tím tátou, s tím bráchou, že prostě zase jiná změna, zase mezi lidma, jako takhle.“* Se píše negativními pocity na školu vzpomíná (R8), která sice tvrdí, že se vyhýbala problémům, ale zároveň čelila šikaně: *„Jo, dobré. Já jsem byla bezproblémová. Já se vyhýbala problémům, ale zároveň jsem magnet na průsery.“* Zkušenost s šikanou se u ní objevovala už v předškolním věku a pokračovala i během školní docházky: *„Já jsem už tak od školky byla tak trochu šikanovaná. Já jsem byla ve školce jako strašně malinká. Jako i teď jsem malá. A oni si ze mě dělali panenku, že mě převlékali, tkaničky mi zavazovali. Já si prostě nemohla hrát s nikým, oni si hráli se mnou.“* Další nepříjemné zážitky přicházely v době puberty, kdy si ji kvůli fyzickým změnám dobírali spolužáci: *„Na základce už potom si mě kluci dobírali, protože jsem byla z holek už jako nejvyspělejší, protože jsem měla už v deseti letech pupínky a menstruaci. Takže jsem si připadala taková jiná no.“* Tento nepříznivý vývoj pokračoval i na střední škole: *„A na střední, tam mě taky jeden kluk šikanoval no.“*

V rámci této subkategorie se respondenti vraceli ke svým **pracovním zkušenostem**, které předcházely období užívání nelegálních návykových látek. Nejčastěji šlo o brigády, příležitostné výdělky či první zaměstnání, která odpovídala jejich věku a životní situaci. (R2) popisuje své zkušenosti stručně: „*Tak to bylo tak namátkově, spíš brigády*“. Také (R3) se zmiňuje o pracovních začátcích, které u něj následovaly po škole: „*Školu, práci to jsem dělal. Jako jsem robil v servisu, jako ve skladě no a v (jméno firmy) a z tama mě pak vyhodili, tak to bylo také. Hodiny jsem potom dostal, jako prospěšné roboty, pětset hodin*.“ (R3). Z jeho výpovědi je patrné, že pracovní činnost byla přirozenou součástí jeho života v období dospívání. R4 popisuje, že zpočátku přistupoval k práci bez problémů, ale později začal mít vyšší nároky na sebe i na pracovní prostředí: „*Jo, to bylo v pořádku. Potom jsem si ale začal trochu vybírat a vymýšlet trošičku jo. Nevím, možná jsem si o sobě trošičku myslel, že mám navíc, a tak jsem si trošičku vymýšlel*.“ (R4). Dále se o zaměstnání zmiňuje také (R8) „*Já jsem pracovala třeba jako stewardka v (vlaková společnost) a tam bych si nemohla dovolit fetovat*.“ Specifickou zkušenost přináší R6, která popisuje značné pracovní nasazení již během školní docházky: „*Já jsem během školy dělala šéfkuchařku. A tak jak jsem vlastně odjela v pět ráno do školy, ve čtyři jsem přijela ze školy, oblékla jsem se a jela jsem od práce. Do desíti jsem byla v práci, v jedenáct jsem přijela domů, šla jsem spát kolem půlnoci. Spala jsem třeba pět hodin a znovu do školy a jela jsem to dokola. A o víkendech, kdy by si člověk řekl, že se vyspí, tak ne. Já jsem jela dvanáctky*.“ (R6). Její vyprávění ukazuje na výraznou zátěž, která mohla mít vliv na její další vývoj.

Shrnutí výpovědí závislých uživatelů pro kategorii Stíny minulosti

U závislých jedinců se ukazuje pestrá škála životních zkušeností, které respondenti prožívali před započatím užívání nelegálních návykových látek. V oblasti rodinného prostředí převažují pozitivní vzpomínky, a to i v případech, kdy rodině chyběl jeden z rodičů. Absence rodiče, způsobená rozpadem rodiny nebyla respondenty vnímaná jako klíčový faktor ovlivňující jejich dětství. Významným kontrastem je však výpověď respondentky, která vzpomíná na závažné narušení citových vazeb v rodině, což následně vedlo k opuštění domova a hledání náhradního zázemí. Partnerské vztahy byly často spojeny s výraznou emoční intenzitou a opakovaným zklamáním. Vyskytovaly se převážně zkušenosti s nestabilními a krátkodobými vztahy, které však některé respondentky subjektivně vnímaly jako dlouhodobé. Typické byly vazby, které vykazovaly známky nejistoty, nerovnováhy či komplikací. Stabilní a pozitivně hodnocený partnerský vztah se objevil pouze ve výpovědi

jednoho respondenta, který jej popisoval bez výraznějších problémů. Ve vztazích s přáteli převažovala stabilita. Většina respondentů měla okruh blízkých přátel ze školního prostředí a popisovala společné trávení času jako běžné a naplňující. Výjimku tvoří respondentka, jejichž rodinná situace omezovala kontakt s vrstevníky. Ta popisovala menší zapojení do kolektivních aktivit, způsobenou potřebou pomáhat v domácnosti. V oblasti školního prostředí se výpovědi liší. Zatímco někteří hodnotí školu pozitivně jak po stránce studijní, tak sociální, jiní zmiňují výrazné negativní zážitky, zejména šikanu nebo selhání ze strany školních autorit. Tyto zkušenosti mohly formovat vztah k institucím a důvěru v autority obecně. Šikana se u některých respondentek objevovala opakovaně již od předškolního věku a byla spojena i s vývojem tělesných změn v pubertě. Pracovní zkušenosti byly v této skupině rozmanité. Někteří respondenti popisovali běžné brigády nebo jiná první zaměstnání, jiní reflektovali vysoké pracovní nasazení již během studia.

Výpovědi kontrolujících se uživatelů

Vzpomínky na **rodinné prostředí** v období dětství a také před samotným začátkem užívání nelegálních návykových látek je různorodé také u této skupiny uživatelů. U některých respondentů se objevují pozitivní zkušenosti spojené se stabilním zázemím, jiní naopak vzpomínají na emocionální nedostatky nebo komplikované rodinné vztahy. Respondent (R1) své dětství popisuje jako harmonické a naplněné: „*Perfektní. Všechno bylo perfektní.*“ (R1). Stejně hodnotí i vztahy v rodině: „*Dětství jsem měl krásné, byl jsem spokojený, prostě normální kluk. Lítám jsem s klukama venku, klacky války jo, super. Tatka, mamka super, nehádal se, jsem z úplné rodiny, měl jsem stabilní sociální zázemí.*“ (R1). Výpověď (R1) ukazuje na prostředí, které poskytovalo pevné rodinné vazby i prostor pro bezpečné dospívání. Jiný pohled přináší respondent R5, který sice vyrůstal ve spořádané rodině, avšak vnímá určité emocionální strádání: „*Tak já jsem mírně citlivý, to mi doma samozřejmě chybělo. Tam jsem strádal citově, i když s matkou mám velice dobrý vztah, už od malička.*“ (R5). Výpověď odhaluje nedostatek emoční podpory, přestože vztah s matkou hodnotí pozitivně. (R5) rovněž uvádí, že o svém biologickém otci se dozvěděl až v dospělosti: „*Vlastně ani můj otec není můj otec. Ve třidvaceti letech jsem se dozvěděl, kdo je můj otec. Byl jsem z toho celkem zklamán.*“ (R5). Tyto zkušenosti mohly ovlivnit vnímání rodiny jako místa jistoty a stability. V několika výpovědích R5 poukazuje na to, že rodiče se dětem věnovali spíše okrajově: „*Rodiče byli komunisti. Neměli na nás čas, takže jsme vlastně vyrůstali za barákem, prostě s klukama, s partou. Vás musí rodiče vyhazovat, pláčete, když*

musíte ven. My jsme plakali, že musíme dom.“ (R5). Ačkoliv vyrůstal s vrstevníky, absentovala výchovná přítomnost rodičů: *„Prostě fakt nás vychovala ulice.“* (R5). Roli v rodinném prostředí hrál i alkohol, který ovlivňoval chování rodičů: *„Otec se s náma chtěl vždycky učit, a to bez rozdílu, i s bratrem. Akorát když přišel domů napitý. Alkohol hrál velkou roli.“* (R5). A podobně i u matky: *„Maminka ta nás chtěla objímat taky a pusinkovat a říkat nám taky jen když si s tetičkama přes víkend vypila vínečko.“* (R5). Z těchto výpovědí vyplývá, že citová opora ze strany rodičů nebyla vždy samozřejmá a často souvisela s jejich momentální náladou nebo celkovým stavem. Navzdory těmto okolnostem R5 poukazuje i na pozitivní stránky rodinného prostředí: *„Přestože se nám rodiče třeba tolik nevěnovali, tak jsme nevěděli, co je to bída a hlad. Dneska spousta dětí je na tom hůř, než jsme byli my.“* (R5). Tato výpověď ukazuje schopnost nadhledu i relativizace. Respondent R9 popisuje své dětství jako klidné a bez výrazných konfliktů: *„Já jsem nikdy nebyl zrovna dvakrát konfliktní, takže ty vztahy byly vždycky relativně na dobré vlně.“* (R9). Vyrůstal jako jedináček, přičemž dominantní roli v péči hrála matka: *„Já jsem teda celý život žil s mamkou [...] celý život prakticky jsem měl takový pozvolný režim.“* (R9). Rodinné prostředí hodnotí jako stabilní, bez přísných pravidel: *„Nikdy jsem neměl nějak extra velké povinnosti, zaracha nebo tak, to jsem nikdy neměl.“* (R9). Finanční podmínky však nebyly vždy ideální: *„Občas byly těžké finanční doby. Ale jinak tam všechno probíhalo relativně hladce.“* (R9). Specifickým momentem v jeho vyprávění je zkušenost s otcem, který na dlouhou dobu zmizel ze života rodiny: *„Asi v mých třech, čtyřech letech můj taťka záhadně zmizel [...] Potom až kolem sedmnácti, osmnácti se mi najednou ozval taťka, že žije v cizině.“* (R9). Vztah se v dospívání částečně obnovil, ale otisk jeho nepřítomnosti v dětství R9 reflektuje jako významný: *„Rozhodně si myslím, že ta mužská figura mi tam chyběla. Protože přeci jenom z toho se ten mladý kluk naučí nejvíce.“* (R9). Absence otce je tak vnímána jako ztráta důležité mužské role a vzoru.

Další zkoumanou oblastí byly **partnerské vztahy** respondentů. Tato oblast nebyla příliš bohatá na výpovědi klientů. Většinou šlo o povrchní popis, jako například (R5), který vnímá své tehdejší zkušenosti spíše jako nezávazné: *„Do té doby jsem si jen užíval.“* V jiném úseku rozhovoru pak připouští, že sice pociťoval určité citové vzplanutí, avšak zpětně jej nevnímá jako skutečný vztah: *„Ne, předtím ne. Myslel jsem si, že jsem zamilovaný, ale nebyl jsem.“* Respondent (R9) v opačném případě partnerské vztahy do období před užíváním drog nezařazuje vůbec: *„Tak to můžu říct hodně stručně. Jakožto ultimátní samotář musím říct,*

že jsem ještě ani nebyl ve vztahu, takže asi tak.“ Jeho výpověď poukazuje na zcela odlišný životní styl i osobnostní nastavení, které nevedlo k navazování partnerských vazeb.

Vztahy s přáteli a vrstevníky a jejich význam se v období před započatím užívání nelegálních návykových látek se u respondentů různil. Zatímco někteří je popisovali jako pozitivní a důležitou součást svého sociálního života, jiní omezovali svůj kontakt s vrstevníky na úzký okruh nebo se distancovali od většího kolektivu. Respondent (R1) popisuje svou zkušenost poměrně stroze, přesto vypovídá o složení svého tehdejšího sociálního okruhu: „*Jako přátele jsem měl a stále mám, ale než jsem si šel sednout, tak to byly samé fetky*“ dále upřesňuje „*Jako takhle, to byli kamarádi, kteří užívali a já jsem ještě neužíval, ani jsem nepil alkohol*“. Jeho vyjádření naznačuje, že i přesto, že přátelské vazby existovaly, byly ovlivněny prostředím, ve kterém se pohyboval. (R5) naopak vzpomíná na přátelskou skupinu, která fungovala do určitého životního zlomu: „*Měli jsme partu do těch sedmnácti let. Do té doby, než jsme se rozběhli po těch učňákách, pak jsme se ještě stykali třeba přes léto. A to byly diskotéky, zábavy*“ (R5). Jeho výpověď ukazuje na klasický vývoj sociálních vazeb a jejich proměnu v důsledku vzdělávacích a životních cest. Zcela odlišný pohled nabízí (R9), který se vymezuje jako spíše introvertní typ: „*Tak primárně jsem introvertní, takže jsem nikdy neměl rád nějaké velké shluky lidí. Já jsem vždycky rád, jak mám nějakou svoji malou skupinu do pěti lidí, které vím, že za ně dám život. Ale nechci to nějak rozšiřovat na více. Pak už by v tom byl zmatek*“. I přes tento vnitřní postoj však přátelství vnímá jako zásadní součást svého života: „*Upřímně, na to, že jsem obecně samotář. Že bych doma strávil sám klidně měsíce a roky a nechybělo by mi nic. Tak si myslím, že ironicky je to pro mě celkem podstatná věc*“. Přátelské vazby chápe hluboce a jako silně zakořeněné: „*Kamarádi z těch bližších kruhů, tak to jsou fakt lidi, za které bych dala ruku do ohně, pro ně bych obětoval cokoliv. To už se tak vybuduje za ten dlouhý společný čas. Pro ten bližší okruh přátel bych udělal cokoliv. To je rodina, víc rodina jak no, vlastně já nemám bráchu, takže. Takže prostě rodina*“ (R9). V závěru doplňuje, že základ těchto vztahů vznikl již ve školním prostředí a byl postaven na společných zájmech: „*Primárně jsme se znali ze školy, vlastně všechny znám ze školy. Byli tam samozřejmě společné koníčky, proto jsme se začali bavit*“ (R9).

Zkušenosti v **prostředí školy** byly vesměs pozitivní, případně neutrální. (R1) uvádí jen, že dokončil střední školu : „*Já jsem nejdřív skončil školu, pak jsem si užíval pár roků*“, Respondent (R5) však poskytl podrobnější pohled na své školní období. Popsal, že absolvoval tříleté odborné učiliště a po vyučení ještě tři roky pracoval v oboru: „*Ano. Ale*

dělal jsem to jen tři roky po vyučení“ (R5). Sám se označuje za průměrného žáka bez větších studijních ambicí, přičemž kladl důraz spíše na praktické využití než na další vzdělávání: „Škola? Tak byl jsem průměrný žák. A kdybych asi na sobě chtěl zapracovat, asi by to šlo. Určitě si nedokážu představit. V době komunistů, že bych šel někde na vysokou školu. A neměl jsem ambice a hlavně chtěl jsem dělat něco, co mě bude bavit. Ta kuchařina mi vlastně zůstala do dneška“ (R5). V rámci školního prostředí dále zmiňuje pozitivní zkušenosti se spolužáky a s kolektivem sportovní třídy: „Já jsem chodil do sportovní třídy, do plavání. A tam jsme byli jako takoví. Celá ta třída jsme drželi při sobě, to byli kluci, holky. Jako ve škole super“ (R5). Také (R9) hodnotí své školní vztahy kladně, přičemž vyzdvihuje absenci výraznějších konfliktů: „Jo, jo. Vesměs na devadesátdevět procent jsem nikdy neměl dvakrát s nikým problém. Když už něco bylo, tak to byla nějaká jednodenní záležitost a hned to přešlo“ (R9). Své zkušenosti popisuje i v souvislosti s vysokoškolským studiem, které sice započal, ale z různých důvodů nedokončil: „Byli jsme tam necelé dva roky, ale v půlce druhého roku nás to nějak přestalo bavit. Ze dvou důvodů. Zaprvé se nám úplně nelíbilo, kam to směřuje, protože my jsme se chtěli soustředit na jednu věc. Čekali jsme, že ta výška je aspoň trochu víc specifická. Což jako byla, ale furt byla dost obecná, takže těch témat tam bylo strašně hodně. A témata, co nás nezajímala, tak my jsme to museli povinně drtit. A my jsme úplně dvakrát studenti nebyli, takže tam to začalo trochu jiskřit“ (R9). Ačkoli své studium předčasně ukončil, na školní léta vzpomíná pozitivně, zejména v souvislosti s navázáním přátelských vztahů.

V oblasti **pracovních zkušeností** objevuje značná různorodost. Zatímco jeden z respondentů se pracovně před začátkem užívání nerealizoval vůbec, jiní popisují dřívější zaměstnání, ať už legální, či nelegální povahy. R1 umínal, že po dokončení školy si ještě nějaký čas užíval, ale nepracoval. Zcela odlišný obraz vykresluje výpověď R5, který dlouhodobě fungoval mimo legální pracovní trh. Otevřeně přiznává: „Já jsem kradl. Já jsem měl svojí partu a to do těch mých třiatřiceti let tak nějak fungovalo.“ (R5). Ve vyprávění přibližuje i organizovanou trestnou činnost, které se s partou věnoval: „A já jsem patřil do party, která dělala trezory, bylo nás pět. Takže jsme vykrádali keženkéry, velkosklady, prostě jsme šli po penězích. Vyčistili jsme různé sklady a rozprodali za slušné peníze na Slovensko.“ (R5). Kromě této činnosti uvádí i jinou formu obživy: „Já jsem dělal pasáka, než jsem začal užívat.“ (R5). Jeho pracovní dráha byla tak po dlouhou dobu úzce propojena s prostředím trestné činnosti, což vedlo ke střetům se zákonem a následným trestům odnětí svobody. Na opačném konci spektra stojí respondent R9, jehož zkušenost je spojena s běžným

zaměstnaneckým režimem. Vypovídá o plynulém přechodu z brigády do zaměstnání: „Původně první zaměstnání jsem měl v (název supermarketu), já jsem právě i přes tu výšku i trošku dříve jsem tam měl brigádu. Takže tam jsem potom asi na tři, čtyři měsíce, jsem tam přešel na plno zaměstnanec.“ (R9). Následně se přesunul do firmy: „A pak už jsem se dostal ke firmě, kde už vlastně jsem, tam bych to nenazval úplně ajťáčinou, ale je to prostě práce na počítači a dělání v systémech a tak. A tam jsem vydržel necelých pět, nebo šest let.“ (R9). I přesto, že jeho práce nebyla pro něj naplňující, přistupoval k ní zodpovědně: „Ne že by mě nějak zajímaly totiž ty práce, ani jedna z těch co jsem měl. Ale nevadí mi. Jako je to jediné co, tak prostě si odpracuju za ty finance a pak už žiju svoje.“ (R9).

Shrnutí výpovědí kontrolujících se uživatelů pro kategorii Stíny minulosti

U kontrolujících se uživatelů se v této subkategorii objevují rovněž různorodé vzpomínky na období před užíváním drog. Rodinné prostředí bylo většinou hodnoceno jako stabilní a bez větších problémů. Někteří respondenti vyrůstali v úplné, funkční rodině a popisovali své dětství jako šťastné a naplněné. Jiní však zmiňovali emoční otažítost rodičů, nedostatek vřelosti či nepřítomnost otce. Z výpovědí respondentů vyplynulo, že zkušenosti s rodinným prostředím v období před započatím užívání nelegálních návykových látek byly v mnoha ohledech odlišné, přesto však respondenti své dětství hodnotí jako víceméně pozitivní. Pouze jeden z nich popisuje své dětství jako zcela stabilní, naplněné a šťastné, bez jakýchkoli závažnějších narušení vztahů nebo rodinného zázemí. U dalších dvou respondentů se objevují určité deficity, v jednom případě absence otce a s ní spojený pocit citového nedostatku, který respondenta formoval, v druhém pak popis chladnější atmosféry v rodině a narážky na přítomnost alkoholu u rodičů. Přesto všichni tito respondenti celkově své dětství reflektují jako období bez zásadních problémů. Partnerské vztahy nebyly u kontrolujících se respondentů výrazně zastoupeny. Výpovědi byly spíše stručné, bez hlubší citové roviny. Někteří respondenti partnery před obdobím užívání vůbec neměli, jiní vztahy zpětně refleктоvali jako nezávazné nebo povrchní. Přátelské vztahy hrály u této skupiny významnou roli. Respondenti uváděla buď silné vazby na blízkou skupinu přátel, nebo dlouhodobě stabilní přátelství založená na společných zájmech. Jeden z respondentů se ztotožňoval s rolí introverta, avšak i v tomto případě přikládal blízkým přátelům zásadní význam. Zkušenosti ze školního prostředí byly popisovány jako pozitivní. Respondenti uváděli, že se ve škole cítili dobře a vztahy se spolužáky byly bezproblémové. V rámci

zaměstnání se objevila značná různorodost. Jeden z respondentů se v této oblasti nerealizoval vůbec, zatímco další se realizoval především mimo legální trh a poslední naopak jako jediný fungoval v běžném zaměstnaneckém režimu.

4.1.2 Kategorie Kapitola první

Tato kategorie se zaměřuje na období, kdy respondenti popisují své první zkušenosti s nelegálními návykovými látkami. Věnuje se zde důvodům, které jejich rozhodnutí předcházely, způsobům, jak sami své užívání zdůvodňují, a okolnostem, s nimiž toto rozhodnutí spojují. Pozornost je věnována jak vnitřním motivacím, tak vlivům vnějšího prostředí. Zároveň reflektuje i faktory, které vedou k tomu, že v užívání nadále pokračují.

Výpovědi závislých uživatelů

Podkategorie zkoumající **vnitřní motivaci** respondentů k prvnímu užití nebo k následujícímu užívání nelegálních návykových látek může být různorodá. Například jim to může poskytnout pocit, kdy se cítí výkonnější a organizovanější, jako v případě (R2), která popisuje: „já jen vím, že mě to chytlo na tom, že jsem, jak to mám říct. Stíhala hodně moc věcí najednou. Všechno jsem tak měla do puntíku v hlavě předem naplánované“. Pro některé byl krok k užívání reakcí na osobní ztráty. (R4) zmiňuje: „Jako nejdřív jsem začal alkoholem, po smrti té matky. Ale to až potom, jinak jsem se s tím vypořádal. Ale jako jinak jsem ty drogy. Tam hnedka padl ten pervitin. A tráva, jak jsem byl na té trávě, tak ta byla dobrá, pak jsem říkal, že jsem možná měl zůstat u té trávy. No a pak jsme dali ten pervitin“ (R4). Vzhledem k tomu, že respondent zmínil svou zkušenost s drogou hned v návaznosti na úmrtí matky, usuzuji, že si tímto chtěl zmírnit svou prožívanou bolest. Respondentka (R6) popisuje, že její první zkušenosti s drogou souvisely s náhlým rozpadem stabilního životního období: „Já jsem začala emkem. Vlastně po rozchodu, protože já jsem měla stabilní vztah. Měla jsem stabilní život konečně, jsem si ustálila ten život. A najednou ten život byl stabilní, pak se mi rozpadl“ (R6). Ke kontaktu s drogou došlo rovněž v situaci silného emočního otřesu, kdy se vyrovnávala s úmrtím blízkého člověka: „Ten den mi vlastně umřel kamarád. Tak jsem si foukla tu čáru a vlastně jsem zapomněla na všechny strasti“ (R6). Drogy jí ale také poskytovaly pocit, který v běžném životě chyběl: „Byť mě to do určitý míry baví, držíme to naživu, cítím se tak, jak jsem se vlastně nikdy předtím necítila. Cítím se naživu“. Zároveň

popisuje, jak drogy zastínily její traumatické zážitky: „*Najednou všechny traumata a všechny ty psychické problémy, a ty průsery se zdály hrozně malicherný. Tak nějak se to zdálo snesitelné. Zdálo se to jiný, jednodušší*“ (R6). Podobně i respondentka R7 popisuje své rozhodnutí jako odpověď na dlouhodobě nelehkou životní situaci: „*Já jsem z mnoha stran neměla lehký život, fakt jsem to neměla lehký. Od té doby, co mě pustili z kriminálu. Táta mi zemřel, dvě děti mám mrtvé, můj bývalý zesnulý manžel je taky mrtvý. Otec mých dětí jo. Ted' můj bývalý manžel seděl. Máma ta nás prostě odkopla,*“ (R7). Užívání drog vnímala jako dočasnou úlevu: „*Ze začátku jsem si prostě myslela, že to bude vysvobození. Ale není to vysvobození, člověk na to na pár hodin zapomene. Ale potom znova a pak je to ještě horší a horší*“ (R7). Vypovídající zkušenosti přináší i respondentka R8, která popisuje vnitřní osamění a bolest jako důvod k užívání: „*Tak jsem se tak nějak sama užírala, fetovala jsem žejo*“ (R8). Emoční spouštěče se v jejím případě objevují také v situacích, kdy ji podle jejího popisu ostatní osočují z činu, který nespáchala: „*Venku někoho potkáte a slyšíte ,no, ten říkal, že tys to byla‘ a mě to vždycky sundá a pak začnu zase fetovat*“ (R8). Další bolestivé situace, které se snaží tlumit účinkem drogy jsou ve spojení s její dcerou, když se loučí při dlouhých pauzách v kontaktu: „*Takhle když jste s tou malou, loučíte se a víte, že ji uvidíte zase až za šest týdnů. Tak si jdete dát jako*“ (R8). Užívání vnímá jako prostředek k potlačení emocí: „*Otupí ty city jako. Já si musím dát. Protože ty myšlenky, mi to všechno dochází, co jste mohla udělat jinak*“ (R8). Její výpověď končí emocionálně silným přirovnáním: „*Když obejmou svoji dceru po delší době, tak jak se nadechnu, tak to je pro mě něco jako ten nájezd, jo*“ (R8).

Vliv okolí na rozhodnutí užít drogu, hrálo v jejich rozhodnutí experimentovat s návykovými látkami významnou roli. Mnozí z nich se ocitli v sociálních skupinách, kde bylo užívání drog běžné, a pod vlivem vrstevníků či rodiny se postupně připojili. Například (R2) zmiňuje, že ji k užívání nepřímo přivedlo přátelství s lidmi, kteří v ni vzbuzovali pocit přijetí. „*No a chytli mě aji jako takhle lidi okolo, prostě jsem si myslela, že to jsou úplně bombastičtí lidi. A vůbec jsem byla tak víc otevřená, bez zábran. Mě se líbilo jako to, že jsem se rychle skamarádila*“ (R2). Otevřenost vůči okolí a snaha zapadnout tak vedla k tomu, že „*jsem se chytla blbých lidí*“ (R2). Vliv skupiny byl natolik silný, že i bez zjevných životních problémů či frustrací respondentka drogu vyzkoušela čistě ze zvědavosti a vlivu okolí: „*Chtěla jsem vyzkoušet to, co oni no...*“ (R2). Podobně R3 popisuje, že se k první zkušenosti s drogou dostal prostřednictvím staršího bratra a jeho partnerky. „*Oni byli na záchodě... moje vlastně švagrová chystala bráchovi drogy... tak brácha mi ukázal, že je to úplně dělo,*

tak já jsem to chtěl zkusit, že. A zapadl jsem“ (R3). Ačkoliv výslovně nesvaluje vinu na rodinné příslušníky, připouští, že právě jejich chování mělo zásadní vliv: „Nesvádím to na bráchu... ale kdybych toho bráchu vlastně neviděl prostě to, tak...“ (R3). (R6) zmiňuje, že se k užívání drog dostala prostřednictvím blízkých osob, zejména kamarádů, partnerů a matky. „Začala jsem brát vůči partě... to byla skupina kamarádů. A točili se okolo mě drogy vlastně celý život“ (R6). U matky zaznamenala zkušenosti s extází a dalšími látkami, které sama hodnotí jako „dětské drogy“. Vlivní byli také její partneři, někteří z nich drogy dlouhodobě užívali, jiní je rovněž distribuovali: „On prodával vše, co házelo peníze... drogách, ve zbraních, i s lidským masem“ (R6). Respondentka dále popisuje, že její první zkušenost s extází, u které začínala, tak souvisela s chlapcem, kterého poznala krátce po rozchodu. Líbil se jí a v důsledku citové zranitelnosti se rozhodla nabídku přijmout: „Zase, hloupá zakoukanost. Protože jsem poznala kluka těsně po rozchodu, kterej bral emko...“ (R6). Pojila se zde také potřeba pomoci druhému: „Ujala jsem se ho, protože potřeboval očividně pomoci... s drogama, obecně s životem“ (R6). Zásadní zlom v jejím užívání nastal právě v tomto vztahu, zatímco dříve užívala převážně extázi, s aktuálním partnerem přešla k pervitinu, který on sám užíval dlouhodobě: „On je ten, kdo mi poprvé podal jinou drogu. Vlastně perník jsem měla od něj“ (R6). Skupinové užívání představovalo pro respondentku (R6) další významný aspekt pokračujícího braní. Sama zmiňuje, že nerada bere drogy sama, osamocené užívání vnímá jako psychicky zatěžující: „Já jsem toho vždycky brala hodně a bralo se mnou více lidí... je strašně depresivní, když někdo bere sám“ (R6). Drogy v tomto kontextu sehrávaly také funkci sociálního propojení, sdílené užívání se stalo běžnou součástí společně tráveného času nejen v kolektivu přátel ale i v partnerském soužití: „My si to dáváme, když třeba potřebujeme strávit celou noc někde venku... bez toho tu noc nedáme“ (R6); „Trávím hodně času s (partnerem), tam je to takové všelijaké. Různě lítáme, u toho lítání berem“. Rodinné prostředí jako spouštěč se objevuje i ve výpovědi (R7), která první zkušenost s drogou sdílela se svým mladším bratrem: „Mně bylo tehdy čtrnáct, takže mému bratrovi bylo jedenáct let... říkal ‚ségra chceš něco zkusit? ..tak jsme to zkusili, potom víkendově a potom už toto“. Vliv vrstevníků a očividně běžné experimentování ve skupině rovněž hrálo roli: „Každý to dělal. Jako byli jsme mladí, nebudem si nic říkat... tak jsme to vyzkoušeli“ (R7). Podobně R8 uvádí, že se k pravidelnému užívání dostala ve vztahu s partnerem, který byl součástí širší skupiny uživatelů: „On jak se začal bavit s tím bratrem a s dalšíma kamarádama, tak on začal fetovat a já si dala semtam s ním... a potom už jsem začala aji já no“ (R8).

Někteří respondenti své užívání drog nevysvětlují traumatickými zážitky, ale popisují je jako **odůvodněné užívání**, kdy jde spíše o konkrétní funkce, které pro ně drogy plnila nebo stále plní. Respondentka R2 se v tomto ohledu považuje za „netypického feťáka“ a odlišuje se od běžných příběhů, které spojují počátek užívání s problematickým rodinným nebo sociálním zázemím. Sama žádný zřetelný důvod neuvádí: „*Já vůbec nevím, proč jsem začala brát. Já jsem takový ten netypický feťák. Problémy v rodině, nic. Jakože nevím, jak já znám lidi, tak začali brát, protože se jim, nevím, v rodině něco dělo, kamarádi, cokoliv. Ale já jsem měla všechno v pohodě*“ (R2). (R3) vnímá drogu především jako nezbytnou součást každodenního fungování a své užívání vysvětluje praktickými důvody: „*Denně si dávám. Musím bo. Na fungování*“. U (R4) se objevuje představa, že droga přináší nejen uvolnění a sebedůvěru, ale i možnost zviditelnění či přijetí: „*Člověk je na té droze uvolněný, má potom i taky i své názory, a ne všichni to berou. Já jsem to možná ještě chtěl nějak upevnit, že to co vlastně, že půjdu a že si mě na té ulici někdo najde a řekne mi ,tak tebe chci, ty jsi.*‘ No, jakási Amerika no“, dále také doplňuje „*Jak pak člověk dojde k tomu cíli, co chce, tak už ty drogy nepotřebuje. Ten perník si už nedává, potom už je šťastný, má a už má vlastně co potřebuje*“. Respondentka (R6) popisuje řadu konkrétních funkcí, které pro ni drogy v různých obdobích života plnily. Nevnímá je pouze jako destruktivní prvek, ale také jako prostředek, který jí pomáhal zvládat náročné situace. Nyní je dokonce ve fázi, kdy se domnívá, že ji drogy fyzicky „uzdravují“ a proto v užívání pokračuje: „*To vypadá, že v tomhle tempu bych mohla být do půl roka, do roka mohla být zdravá... Uzdravovaly mě ty drogy*“ (R6). Užívání bylo spojeno i s intimním životem: „*Používali jsme to v sexu ze začátku... Zlepšuje to výdrž... Tak jsme brali třeba týden v kuse*“ (R6). Význam měl pro ni i pocit, že díky drogám mohla přispět ke „šťěstí“ lidí ve svém okolí: „*Měla jsem kolektiv, měla jsem srandu. Mohla jsem to zároveň poskytnout lidem, kteří byli kolem mě, a tím pádem byli happy... Dalo mi to nové příležitosti, nové zážitky, nové vzpomínky, nové lidi*“ (R6). (R7) vnímá užívání především jako doplněk energie a příležitost k výdělku: „*Hyperaktivita. Jako ne, že by mi to chybělo úplně, ale prostě je to něco navíc. A jako když my si dáme, tak si dáme, aby jsme si na tom šli vydělat ty peníze*“ (R7). U respondentky (R8) sehrála roli i pracovní zátěž a snaha zvládat ji s pozitivní náladou: „*Pak jsem začla pracovat v hospodě, takže jsem si dávala častěji, na dobrou náladu. A potom už jsem si na to zvykla, že*“ (R8). V jedné situaci však popsala i silně emoční motivaci, jednalo se o snahu pochopit jednání partnera, který ji zanedbával pod vlivem užívání drog: „*Poprvé jsem si teda píchla hlavně proto, abych zjistila, za co mě vyměnil*“ (R8).

Shrnutí výpovědí závislých uživatelů pro kategorii Kapitola první

Výpovědi závislých respondentů ukazují, že motivace k užívání nelegálních návykových látek je mnohohrstevnatá a ovlivněná jak vnitřními, tak vnějšími faktory. V rámci vnitřní motivace bylo užívání často reakcí na ztráty blízkých, citová zranění, dlouhodobé životní těžkosti či emoční vypětí. Někteří jej vnímali jako prostředek k dočasné úlevě od bolesti, způsob, jak se cítit více naživu, nebo jak potlačit silné emoce. Významnou roli v rozhodnutí sehrálo také okolí a jeho vliv na uživatele. Uživatelé často popisovali, že se pohybovali v prostředí, kde bylo užívání běžné a společensky akceptované, ať už šlo o přátele, partnery, sourozence či rodiče. Někteří se připojili k užívajícím skupinám z potřeby přijetí, zvědavosti nebo v důsledku citové vazby. Společné užívání pak fungovalo jako forma sociálního propojení a sdílené aktivity, která byla běžnou součástí vztahů. V oblasti odůvodněného užívání se objevují případy, kdy respondenti připisují drogám konkrétní funkce, od každodenního fungování, přes posílení sebevědomí až přes zajištění potřeb ostatních. Někteří je vnímali jako prostředek k potlačení bolesti nebo zlepšení intimního života, jiní jako způsob, jak si přivydělat nebo udržet pozitivní náladu v náročném pracovním režimu. Přestože si byli vědomi negativních důsledků, funkční stránka drog pro ně v danou chvíli převažovala. Celkově výpovědi závislých uživatelů ukazují, že užívání návykových látek v jejich případě není pouze impulzivní volbou, ale výsledkem kombinace psychologických, sociálních a situačních faktorů, které dlouhodobě formují jejich vztah k drogám i k vlastnímu životu.

Výpovědi kontrolujících se uživatelů

Vnitřní motivace k užití nelegálních návykových látek u kontrolujících se uživatelů byla poněkud rozdílná od závislých uživatelů. Respondent R5 přiznává, že užívání mu pomáhá zvládat emocionálně náročné situace. Ačkoliv věří, že by některé krize ustál i bez drog, připouští jejich podpůrný účinek: „*Já si myslím, že bych to ustál i tak, ale určitě to pomůže. Určitě jim dávám tak pětadvacet procent, dvacet procent. A to je dost. To je hodně*“ (R5). V jiné části výpovědi popisuje, že drogy vnímá jako prostředek ke znecitlivění nebo ochraně před emoční bolestí: „*Srdíčko je takové, dělá se na něm taková tvrdší skořápka, člověka to tolik nebolí*“ (R5). U R9 se vnitřní motivace objevuje v kontextu těžkého životního období, kdy čelil existenciální krizi, pocitům prázdnoty a myšlenkám na

sebevraždu. Užívání psychedelik vnímá jako prostředek, který mu umožnil tyto stavy zvládnout a zpracovat: „*Hodně depresivní doba v mém životě... A vlastně tou dobou, kdy probíhaly ty myšlenky, tak se zrovna jak na sviňu zabila má sestřenica... To mě hodně vyděsilo... říkal jsem si, dobře, je to zkratka pro mě, ale nechci, aby ty pocity potom museli odnášet ti ostatní. Takže z toho jsem trochu vycouval*“ (R9). Užívání psychedelik pro něj nebylo impulzivní, ale reflektované rozhodnutí s cílem lépe porozumět sobě samému: „*Zkusit si prostě vyříkat ty věci sám se sebou jako kdyby. Říct si, co mě zrovna v tu chvíli trápí, co si myslím, že mi je, snažit se na to vlastně přijít. Vlastně to mě motivovalo k tomu začít s těma psychedelikama*“ (R9). Tato zkušenost mu přinesla subjektivní úlevu i hlubší kontakt s vlastním prožíváním. Mluví o „nádechu do života“, který mu do té doby chyběl: „*To mi dalo právě nějaký nádech do života, který mi chyběl. A sice to není zrovna nádech ve smyslu, že vím, co dělat v životě... spíš ten vnitřní klid... bezstarostnost bych řekl*“ (R9). Z jeho výpovědi je zřejmé, že psychedelika mu umožňují hlubší introspekci, která by bez jejich účinku nebyla možná: „*Ty se budeš cítit tak, jak se cítíš teď, jen stokrát silněji... je šíleně jednoduché se rozbrečet... Proto se na tom dá dobře pracovat introspektivně, protože ti to fakt vyleze... všechno cítíš více*“ (R9).

Vliv okolí na rozhodnutí užít návykovou látku se objevil i ve skupině kontrolujících se uživatelů. Respondent (R1) popisuje svou první zkušenost s drogou jako situaci, kdy mu kamarádi nečekaně hodili extázi do pití. Ačkoliv šlo o jednorázový incident, právě tento moment se stal počátkem jeho vztahu k drogám. Doplnuje, že paradoxně ti, kteří u něj vyvolali první zkušenost, dnes již neberou: „*No, tak asi ti kamarádi, když jsem to vlastně poprvé zkusil s něma. Paradox je ten, že ti, co mi to tam tenkrát hodili, tak dneska vůbec neberou a já jsem do toho takhle spadl*“ (R1). Také (R5) popisuje vliv sociálního prostředí, v němž bylo užívání drog běžné a přijímané jako normální součást každodennosti: „*Já jsem je vidával, ty kluky, já jsem mezi ně chodil a mně to přišlo, jakože nic. Byli takoví živější, povídali si, vydrželi... Tak říkám, že ,tak jo‘“*. První zkušenost s drogou zasazuje do konkrétní situace, která probíhala v přátelském duchu, kdy mu kamarád nabídl pervitin a on přijal: „*Dali jsme si a slunko svítilo. My jsme si povídali a slunko zalezlo a pak zas vylezlo... a už to bylo. Pak podruhé, potřetí, paráda*“ (R5). V jiném momentu se respondent (R5) zmiňuje o tom, že se pohyboval v prostředí, kde bylo užívání drog běžnou součástí každodennosti. Odkazuje přitom na své předchozí zaměstnání, v jehož rámci se stýkal s lidmi, pro které bylo užívání samozřejmostí: „*Co jsem se stýkal vesměs s těma pasákama, s těma mladýma klukama, tak ti tam brali asi všichni*“ (R5). U (R9) proběhla první zkušenost

s návykovou látkou, konkrétně marihuanou, již na školním lyžařském kurzu, opět v rámci vrstevnické skupiny: „*Moje úplně první zkušenost byla s trávou, to bylo prostě na lyžáku. Kámoš vzal sklo, tak jsem si zkusil taky potáhnout*“ (R9). Ačkoliv šlo o nepříjemný zážitek, ke konopí se později vrátil, především kvůli tomu, že bylo běžnou součástí sociální interakce: „*Vždycky to bylo nějak sociálně fajn... Až fakt sám doma hulit, to jsem začal až tři, čtyři roky zpátky*“ (R9).

U kontrolujících se uživatelů se **odůvodněné užívání** návykových látek často pojí s konkrétními účely, které si sami uvědomují a reflektují. Respondent (R1) popisuje účinek pervitinu jako okamžité zlepšení psychického i fyzického stavu, který mu umožňuje fungovat: „*Už jsem v té fázi, že prostě když si nedám, tak jsem úplně bez duše. Já nedokážu nic... Bolí vás klouby a máte takovou špatnou, podrážděnou náladu... ale jakmile si koupíte a dáte nula, dva, tak bim a jste jak Obelix, napiju se lektvaru... najednou fungujete, můžete cokoliv*“. Jako hlavní důvod užívání uvádí nával energie a pocit síly: „*Asi nával té energie, to, že najednou máte pocit, že zvládnete úplně všechno*“ (R1). Respondent (R5) popisuje užívání drog jako vědomé rozhodnutí, které je motivováno kombinací fyzických i psychických faktorů. K první zkušenosti jej vedla zčásti zvědavost a touha po novém zážitku: „*Možná to byla výzva a možná proto jsem to zkusil, prostě mi to zachutnalo*“ (R5). V současnosti však užívání spojuje především s konkrétními přínosy, které mu látky přinášejí v každodenním životě. Výrazně přitom zmiňuje pracovní kontext a zdravotní omezení: „*Jo, dělám se dřevem. Děláme těžbu. Je toho hodně. A je to dřina. Já mám i artrózu, dnu. To jsou všechno bolestivé věci. Když si dáte, tak bolest zmizí*“ (R5). Přínos vnímá také v oblasti duševního stavu a koncentrace, droga mu pomáhá „omládnout“, lépe zvládat zátěž a být pozorný, zejména v náročných situacích, jako je řízení: „*Dneska? Omládnou o pět, o osm let. Musí přemýšlet, aby neohrozil druhé a je v pozoru.. Já když jsem za volantem, tak vím, že jsem dobrý řidič*“ (R5). Po delší pauze se k užívání drog vrátil v naději, že by mohl znovu prožít stejné pozitivní účinky jako na začátku. S odstupem však přiznává, že tento zážitek se už nepodařilo zopakovat: „*Říkal jsem si, že když jsem tak dlouhou dobu nebral, tak že by to mohlo mít ten stejný průběh jako na začátku... Ale to už se nikdy nevrátí*“ (R5). U (R9) je odůvodněné užívání spojeno především s psychedeliky, která vnímá jako prostředek osobnostního rozvoje, sebepoznání a práce s psychikou: „*Protože to není na tu zábavu, ale spíš k tomu, že se více hrabeš v hlavě*“ dále upřesňuje „*To je jedna věc, proč jsem začal s těma psychedelikama, ať se naučím sám o sobě, ať si zvyknu na věci, nebo zkusím něco nového*“. Užívání pro něj představuje plánovanou a

řízenou aktivitu, často spojenou s konkrétními tématy, která chce v danou chvíli zpracovat: „*To mě hodně napadly takové témata, co bych si mohl probrat právě na tom LSD... jít do toho s nějakou myšlenkou, s nějakým motivem, co chceš poréšit nebo vyřešit*“ (R9). Vedle psychedelik užívá také marihuanu, kterou označuje za prostředek relaxace a zlepšení nálady: „*To je taková relaxovací zábava... normálně tě to jako zrelaxuje, naladí ti to lepší stav, lepší vjemy... není v tom nic takového jako hlubokého*“ (R9). Vnímá ji jako doplněk běžných činností, který působí jako „booster“ pro každodenní fungování: „*Když si jdu zahulit, tak dělám vlastně úplně to samé, co bych dělal, kdybych si nezahulil. Jenom je to takový booster pro všechno*“ (R9). Zároveň vnímá užívání psychedelik jako nástroj k periodickému „restartu“, který mu pomáhá vyrovnat se s negativními emocemi a znovu získat nadhled nad vlastním životem: „*Když si zrovna dám ten trip, na ten jeden den, tak na druhý den jako bych začal trochu znova... můžu začít skládat zase ty bloky od začátku... přijde mi to jako takový restart*“. Také si ale uvědomuje, že jeho potřeba užívání souvisí se současnou životní nestabilitou. Připouští, že pokud by dosáhl stavu spokojenosti a vnitřní rovnováhy, důvod k užívání by pozbyl na významu: „*Říkám si, že kdybych se dostal do nějakého jako fakt stabilního bodu, kde bych byl fakt jako šťastný, tak pro to už nemám úplně důvod*“ (R9). Jedním z hlubších motivů, které ovlivňují jeho vztah k látkám i k sobě samému, je dlouhodobá absence otce. Ačkoliv spolu v současnosti v kontaktu jsou, během dospívání mu tento vztah citelně chyběl: „*Důvod? Určitě bych řekl, že s tím něco bude mít společného ta absence toho táty... do teďka, i teď si přiznám, že mi nějaké určité věci chybí*“ (R9). Reflektuje, že by potřeboval některá témata zpracovat právě ve vztahu k otci, k čemuž však v minulosti neměl prostor. I proto pro něj psychedelika představují způsob, jak se k těmto otázkám vracet a hledat odpovědi skrze vnitřní prožitek.

Shrnutí výpovědí kontrolujících se uživatelů pro kapitulu Kapitola první

Motivace ke kontrolovanému užívání nelegálních návykových látek je v této skupině uživatelů méně impulzivní a častěji vědomě reflektovaná. Vnitřní motivace se pojí především se zvládnutím emočně náročných situací, seberegulací a snahou o hlubší porozumění sobě samému. Uživatelé popisují látky jako nástroje k dosažení emoční rovnováhy, zklidnění nebo odstupu od bolesti. Vliv okolí se u těchto respondentů projevuje především v počátečních zkušenostech s látkami. První kontakt obvykle probíhal v rámci přátelských nebo vrstevnických skupin, kde bylo užívání drog vnímáno jako běžná a do

určité míry akceptovaná součást sociální interakce. V jenom případě se hrálo roli také profesní prostředí nebo širší sociální kontext, kde bylo užívání drog považováno za součást životního stylu dané komunity. Na rozdíl od závislých uživatelů však jejich další užívání zpravidla není vázáno na sociální kontakt s ostatními uživateli. Nejde zde o prostředek k navazování či udržování vztahů, ale spíše o individuální nástroj uspokojování konkrétních osobních potřeb. Odůvodněné užívání v této skupině nese silně funkční charakter. Látky jsou využívány za účelem zlepšení psychického či fyzického stavu, zvýšení výkonnosti, zmírnění bolesti nebo dosažení duševní rovnováhy. Psychedelika jsou vnímána jako nástroj introspektivní práce a osobnostního rozvoje, zatímco jiné látky plní spíše podpůrnou roli při zvládání každodenních situací. U jednoho z respondentů se objevila reflexe, že užívání představuje pouze dočasné řešení, které by v případě dosažení vnitřní stability mohlo pozbýt na významu. U ostatních však látky nadále plní svou funkci a respondenti jsou s jejich účinkem ve svém životě aktuálně spokojeni.

4.1.3 Kategorie Rizika mezi řádky

Tato kategorie se soustředí na to, jak uživatelé vnímají rizika spojená s užíváním nelegálních návykových látek. Zkoumá, do jaké míry si rizika uvědomují, jak o nich přemýšlejí a zda je považují za reálnou hrozbu, případně jestli své užívání nějak upravují s cílem těmto rizikům předcházet.

Výpovědi závislých uživatelů

Některé výpovědi svědčí o tom, že si respondenti byli rizik spojených s užíváním drog dobře vědomi již od počátku, u jiných se postupně vyvíjely na základě negativních zkušeností a osobních dopadů. Respondentka (R2) například otevřeně přiznává, že své rozhodnutí začít užívat považuje za chybné: „*No jsem blbá no, jako já vím. Rozhodla jsem se blbě.*“ Přestože měla vůči drogově závislým zpočátku velmi odmítavý postoj „*Já jsem fetišky nesnášela, vnímala jsem je jako nějaké špinavé, smradlavé, co okrádají vlastní rodinu*“, přiznává, že si byla rizik vědoma. I přesto k užívání došlo. Důraz klade na své návyky v oblasti bezpečnější aplikace, které chápe jako určitou formu ochrany před riziky: „*Když jsem aplikovala nitrožilně, tak jsem vždycky jehlu měla svoji a přes to vlak nejel...*“ V jiné výpovědi reflektuje vnitřní rozpor, na jednu stranu snahu o normální fungování, na

druhou vědomí, že droga zůstává přítomná: „*Rodinu se snažíte držet zuby nehty... snažím se fungovat jako normální člověk... ale stejně to tam furt je.*“ I další respondenti hovoří o tom, že si možných následků byli vědomi. (R3) vzpomíná, že měl před prvním užitím obavy, a to především kvůli formě aplikace: „*Jehlu jsem neměl rád, každý má obavy, aby se s ním něco nestalo.*“ Tento typ úvah ukazuje na počáteční respekt vůči látce a obavu o tělesné zdraví. Z výpovědi (R4) vyplývá, že i během užívání si byl vědom fyzických dopadů: „*Když jsem to hodně bral, tak jsem potom hodně hubnul... to je změknutí mozku, někteří se toho snaží využívat. Že přijdou a nabídnou ti, pak že ne. Bacha, že se toho využívá*“ Vnímá rovněž rizika ze strany okolí a varuje před zneužitelností oslabeného stavu a tím, jak snadno se člověk stává manipulovatelným. Obzvláště výrazné uvědomění rizik přináší výpovědi (R6), která vnímá rizika na fyzické, psychické i sociální rovině: „*Stále je to droga, něco, co ničí mozek... člověk si musí uvědomit, co mu to dává a co mu to bere.*“ Mluví o ztrátě, která přesahuje původní představy: „*Vzalo mi to mnohem víc, než jsem obětovat chtěla.*“ Reflektuje také destruktivní působení jejího užívání: „*Drogy můžou člověka kompletně dostat na dno... to byly ty rizika, kterých jsem se bála.*“ Symbolicky zmiňuje i prostředí káčka jako odstrašující případ: „*Takhle dopadnout fakt nechci. Mám všechny zuby, což je do určitý míry hezký.*“ Respondentky (R7) a (R8) hovoří rovněž o tom, že rizika znaly, ať už šlo o zdravotní rizika zhoršující jejich chronická onemocnění jako uvádí právě (R7) která: „*Jako znala jsem rizika, znala jsem rizika. Prostě co se může stát a tak dále. Jelikož já jsem ještě ten epileptik a astmatik, takže byly tam ty rizika.*“ nebo o riziko ztráty sebeúcty a důstojnosti. (R8) výstižně popisuje, jak došlo k naplnění jejích dřívějších obav: „*Fetáci pro mě byli vždycky odpor. V životě by mě nenapadlo, že tak můžu dopadnout já*“ a přiznává lítost nad vývojem situace. Dále otevřeně popisuje tělesné následky: „*Minulý rok mi vypadl první zub... Ted' ty feťáčky chodí všechny bez zubů. Já nechápu, že jim to nevadí. Mě to vadit bude.*“

V některých výpovědích je patrná tendence zlehčovat či přehlížet rizika spojená s užíváním drog. **Bagatelizace** se zde projevuje zejména formou nadsázky, ironie nebo humorného komentování i závažných skutečností. Negativní důsledky bývají označovány za běžnou součást života s drogou, která nevyžaduje hlubší reflexi. Typickým příkladem je výpověď (R3), který opakovaně zlehčuje své užívání a jeho důsledky: „*Já to беру tak, že co se má stát, se stane. Já jsem s tím v pohodě úplně, hlavně, že to šlape (smích).*“ Stejný postoj zaujímá i při zpětném hodnocení možných alternativ: „*Bych začal brát heroin asi, změna je život (smích).*“ I když mluví o zdravotních potížích a pobytu ve vězení, přistupuje k nim bez

hlubšího znepokojení: „*Mám zuby v prdeli... tak se nechám zavřít znovu a si to dodělám ty zuby.*“ Respondent (R3) například popisuje své dávkování tak, jako by šlo o běžnou a nijak závažnou skutečnost: „*Pod dvacet, maximálně si dám třicet čárek jako.*“ Tím naznačuje, že množství látky, které užívá, považuje za běžné a neproblematické, ačkoliv pro nezávislého pozorovatele jde o značné dávky. Tato formulace působí dojmem, že rozsah užívání je vnímán jako samozřejmý a nijak alarmující, čímž dochází k výraznému zlehčení možných zdravotních i psychických rizik. Respondentka (R2) zase poukazuje na fakt, že si je vědoma některých důsledků svého užívání, ale neřeší je: „*Vím, že mi to v něčem hodně bere, ale na to že beru, tak to mám to srovnaný. A jako kdyby nebylo nějaké jako hodně závažné situace, tak s tím možná ani nepřestanu.*“ Podobně popisuje zdravotní komplikace s naprostou samozřejmostí a bez úvah o změně: „*Nemám žíly... tak mě posílají do odběrového centra, protože tam s tím mají zkušenosti.*“ Podobný přístup zastává i (R7), která kvůli fyzickému poškození žil přešla na jinou formu aplikace, kterou vnímá jako přijatelnější: „*Tak jsem to zahodila a šňupu a dobrý.*“ Zajímavou podobu bagatelizace přináší výpovědi (R6), která na jednu stranu lituje určitých důsledků, ale zároveň vnímá drogy jako něco, co jí „hodně dalo“: „*Ano, poškodila jsem vztahy, ale drogy mi daly hodně zkušeností, zážitků, poznatků... shořela naivita.*“ Do budoucna navíc zvažuje rekreační užívání jako součást běžného života: „*Protože jednou za čas to nezabolí, může to být sranda.*“

Shrnutí výpovědí závislých uživatelů pro kapitolu Rizika mezi řádky

Z výpovědí závislých respondentů je patrné, že si byli rizik spojených s užíváním návykových látek vědomi, i když tato reflexe měla různou hloubku a načasování. U části z nich se objevovalo uvědomění rizik již před prvním užitím, nejčastěji ve formě obecného odporu vůči uživatelům drog, obav z injekční aplikace nebo negativních představ o životním stylu spojeném s užíváním. Jiní si závažnost dopadů začali plně uvědomovat až po delší době, kdy se rizika projevila konkrétně, například zhoršeným zdravotním stavem. Někteří respondenti se snažili rizika spojená s užíváním alespoň částečně omezit, například používáním vlastní jehly nebo dodržováním specifických postupů při aplikaci. Tyto strategie mohly do určité míry přispět ke snížení některých zdravotních rizik, nicméně z výpovědí vyplývá, že často sloužily především k udržení subjektivního pocitu bezpečí a přesvědčení, že jejich způsob užívání je méně rizikový. Zároveň se u některých objevuje vnitřní rozpor mezi vědomím nebezpečnosti drog a pokračováním v jejich užívání. V řadě výpovědí se

objevuje tendence rizika spojená s užíváním spíše zlehčovat nebo nevnímat jako podstatná. Respondenti často hovoří o závažných důsledcích bez větších emocí nebo s použitím nadsázky a humoru, čímž může docházet k určitému vnitřnímu znecitlivění vůči jejich vážnosti. Tento přístup se projevuje i v tom, že negativní zkušenosti nejsou reflektovány jako varovné signály, ale spíše jako běžná součást drogové reality. Někteří respondenti navzdory negativním dopadům popisují svou zkušenost s užíváním jako obohacující, což může zastírat skutečný rozsah škod a vést k tomu, že závažnost těchto důsledků je v jejich vlastním hodnocení oslabena nebo zlehčena.

Výpovědi kontrolujících se uživatelů

U kontrolujících se uživatelů je **uvědomování si rizik** přítomné v různých formách, od zpětné reflexe vlastních zkušeností až po důslednou přípravu a respekt k látce před samotným užitím. Někteří z respondentů vnímají rizika spojená s užíváním drog již od počátku a přistupují k nim s opatrností. Například (R1) popisuje, že byl původně odpůrcem drog: *„Byl jsem takový odpůrce drog no, já jsem nikdy drogy brát nechtěl, tak jsem vždycky říkal, že to jsou fetky.“* V jeho výpovědi je patrná i proměna vnímání nitrožilního užívání, které zpočátku odsuzoval, ale později si vytvořil odstup od stereotypního pohledu: *„Takhle, jak jsem šňupal, tak jsem zase ty co si píchají odsuzoval, ale pak jsem potkal pár normálních lidí, co i na jehle byli v pohodě.“* Někteří uživatelé si také uvědomují konkrétní dopady dlouhodobého užívání na své zdraví, jako například ztrátu čichu nebo jiné tělesné změny. (R5) říká: *„Já jsem ztratil čich před šesti rokama.“* Přestože vyjadřuje nejistotu ohledně fyzických důsledků do budoucna, reflektuje jejich možný vliv na kvalitu života: *„Já nevím, jak mě to ovlivní po fyzické stránce... ale vím, že život bez toho je život bez endorfinu.“* I přesto se snaží alespoň částečně chránit, hovoří o důsledném dodržování hygienických návyků při aplikaci: *„Když užíváte jehlama, tak mít to svoje. Nepůjčovat, nedávat. To bych v životě neudělal.“* Poměrně silné vědomí možných rizik vychází i z výpovědi (R9), který se dlouhodobě připravoval na užití a sbíral informace: *„Asi tři, čtyři roky jsem o tom jen četl a poslouchal. Prostě zjišťoval si o tom informace, bo jsem věděl, že to je, nebo aspoň z počátku se to považuje za celkem seriózní věc, takže na to chce být člověk připravený.“* Uvádí rovněž konkrétní strategie, jak rizika snižovat – například přítomností důvěryhodné osoby: *„Na ten první trip jsem šel opatrně... přizval jsem i kámoše, ať mě hlídá.“* Výpovědi tohoto respondenta ukazují i na promyšlený přístup k užívání jako takovému. Důraz klade na

přípravu, vědomé rozhodnutí a zachování vnitřního klidu v případě nepříjemného průběhu: „*Musím si říct - vzal jsem si to, teď to přečkám, zítra bude dobře.*“ Tuto strategii považuje za klíčovou pro zvládnutí obtížnějších zážitků: „*A i když se stane něco špatného, tak vědět, že je to dočasné, že do druhého dne to bude dobré.*“ Uvědomování si rizik se zde nevztahuje pouze k fyzickým dopadům nebo způsobu aplikace, ale také k psychickým účinkům, možnosti negativních zážitků nebo špatného nastavení mysli před užitím. Respondent (R9) zmiňuje obavu z vyvolání psychických poruch, včetně schizofrenie, a upozorňuje na vliv genetických predispozic: „*Asi jako každý člověk, že tam je nějaká šance vyvolání té schizofrenie... ale ono je to více geneticky spojené.*“ Tato reflexe rizik se často pojí s vědomím osobní odpovědnosti a se snahou předejít problémům důsledným přístupem: „*Pokud k tomu člověk přistupuje zodpovědně, tak si myslím, že každý se na to musí připravit.*“

I mezi kontrolujícími se uživateli se objevují výroky, které naznačují jistou **bagatelizaci rizik** spojených s užíváním. Nejde však o popírání nebo přehlížení následků, jako spíš o způsob, jak se s nimi vypořádat, a to pomocí nadsázky, přirovnání nebo uvolněnějšího tónu. Rizika bývají někdy komentována s určitou lehkostí, například když užívání přirovnávají k běžné součásti života, srovnávají jej s legálními látkami jako alkohol, nebo zmiňují vlastní zkušenosti bez vážnějších následků. Tato forma vyjadřování může působit, jako by šlo o běžnou věc, která nepředstavuje zásadní problém, přestože zároveň v jiných částech výpovědi dávají najevo opatrnost nebo určité hranice, které si stanovili. Zejména u respondentů užívajících stimulanty je patrná tendence zlehčovat intenzitu účinku i množství látky. Respondent (R1) například přirovnává rozdíl mezi amfetaminem a pervitinem k rozdílu mezi luxusním a běžným automobilem: „*Je to, jak když srovnáváte Mercedes a Trabant.*“ Jinde používá nadsazený jazyk, když popisuje účinek dávky: „*Dáte nula dva a jste jak Obelix, napiju se lektvaru.*“ V jiné části výpovědi popisuje ztrátu přístupu k žilám s naprostou samozřejmostí, bez známek znepokojení: „*Jako teďkom mám problém si dát sám, protože mám ty žíly schované, ale co nadělám.*“ Bagatelizace je zřejmá také u respondenta (R5), který srovnává drogy s alkoholem a zpochybňuje jejich škodlivost: „*Myslím si, že alkohol je daleko větší démon než ty drogy. Na nich člověk pořád můžete používat mozek.*“ I přes určité přiznání negativních dopadů na zdraví nebo běžné fungování vnímá své užívání jako přínosné: „*Nemám důvod, nedělá mi to zle, dělá mi to dobře... Co mě nezabije, to mě posílí... Ten život na tom je zajímavější.*“ Výrazné projevy bagatelizace se objevují rovněž ve výpovědích respondenta (R9), především v souvislosti s psychedeliky.

Rizika těchto látek jsou často zlehčována nebo zpochybňována jako přehnaná: „*Že třeba někdo v Americe skočil z okna? To se mohlo stát jednou na celém světě, jestli vůbec.*“ Stejný respondent podceňuje i možné následky vysokého dávkování: „*Dal jsem si trojnásobnou dávku. Pro citlivého člověka by to bylo moc, ale mně to přišlo jen trošku intenzivnější.*“ Účinky látky líčí jako běžnou součást svého dne, která nebrání normálním činnostem: „*Já dokážu fungovat, jít si udělat jídlo... většinou na tom děláme i výšlapy na hory.*“ Marihuana i jiné látky podobného typu jsou v jeho podání prezentovány spíše jako forma nevinné zábavy než jako potenciální riziko: „*To je taková lehká zábava.*“ Takový způsob vyjadřování vytváří dojem, že účinky a možné důsledky užívání nejsou vnímány jako reálně ohrožující, čímž dochází k výrazné redukci vnímání rizikovitosti samotné látky.

Shrnutí výpovědi kontrolujících se uživatelů pro kategorii Rizika mezi řádky

Výpovědi kontrolujících se uživatelů ukazují, že jejich přístup k rizikům spojeným s užíváním drog je obecně více promyšlený, informovaný a orientovaný na prevenci. Uvědomování si možných důsledků vychází nejen ze zkušenosti, ale často i z dlouhodobé přípravy, studia dostupných informací či úvah o bezpečných podmínkách užívání. Rizika nejsou vnímána jen v rovině fyzických dopadů, ale také ve vztahu k psychickému stavu, sociálním okolnostem či možnostem vzniku nepříznivých stavů. Tento uvážlivý postoj často vede k nastavení určitých ochranných strategií, jako je přítomnost důvěryhodné osoby, kontrola dávkování nebo zodpovědné rozhodování o načasování užití. Současně se však v některých výpovědích objevují známky bagatelizace rizik. Zlehčování může mít formu nadsázky, přirovnání či přímého srovnání s jinými návykovými látkami (například alkoholem), které jsou společensky běžněji akceptované. Tato forma komunikace může vytvářet dojem, že rizika jsou zvládnutelná, předvídatelná nebo dokonce zanedbatelná, přestože jinde tito respondenti uvádějí snahu udržet si užívání pod určitou mírou kontroly.

4.1.4 Kategorie Jak droga překresluje vztahy i každodennost

Tato kategorie se zaměřuje na proměny, které v životě respondentů nastávají v důsledku užívání nelegálních návykových látek. Věnuje se změnám v rodinných partnerských i

přátelských vztazích a zabývá se také tím, jak užívání nelegálních návykových látek ovlivňuje jejich pracovní zapojení i každodenní život.

Výpovědi závislých uživatelů

Ve výpovědích závislých respondentů je patrné, že užívání návykových látek významně ovlivnilo jejich **rodinné vztahy**. Mnozí z nich popisují ztrátu důvěry, narušení komunikace, odcizení od blízkých osob nebo snahu své užívání skrývat, aby předešli konfliktům či odmítnutí. U některých dochází k částečnému zachování kontaktu, avšak vztahy bývají poznamenány odstupem a napětím. Například (R2) vnímá, že ho rodina kvůli užívání vnímá jinak: *„Dívají se skrz prsty, ale hodně to kompenzuje to, že vidí, že se starám o děti.“* Přesto v rodině cítí jistou oporu: *„Vím, že pokaždé, kdybych potřebovala, tak mám za kým jít.“* O mírném distancu ze strany rodiny hovoří i (R3): *„Rodina mě sice neodsuzuje, ale má svoje.“* (R4) pak popisuje strach rodinných příslušníků, který vycházel z jejich povědomí o účincích drog: *„Se báli, protože věděli, co to dělá.“* Výrazné napětí ve vztazích se objevujeme ve výpovědích (R6), kde užívání vedlo k narušení důvěry a citové vazby s mladším bratrem: *„Bráchovi se špatně zkousávalo, že starší sestra, co ho dostávala z drog, do nich sama spadla.“* Postupně došlo k ochlazení vztahu: *„Najednou byla ta sestřička, která se s ním skoro nebavila... řešila jenom peníze.“* Respondentka zároveň popisuje bolestivý proces odpoutání se od rodiny: *„Dneska můžu říct, že mi je to úplně jedno.“* I přesto se snaží některé informace před blízkými zatajovat, aby je nezasáhla: *„Tatínek to neví, já nechci, ať to ví. Přidělalo by mu to starosti.“* Naproti tomu (R7) uvádí, že ve vztahu s otcem hrála roli otevřenost: *„My jsme tátovi v životě nelhali... říkala jsem mu, že jsem zfetovaná.“* Přestože otec s užíváním nesouhlasil, snažil se situaci zvládat s tolerancí: *„Nelíbí se mi to, že fetujete... Ale zakazovat vám to nebude.“* Významnou roli sehrává rodina také v péči o děti, které (R7) nemá ve své péči, ale je s nimi stále v kontaktu. Nejvýraznější dopad užívání na rodinné vztahy je patrný ve výpovědích (R8). Ta popisuje rozsáhlé odcizení a odmítnutí ze strany širší rodiny: *„S bratrem jsem se neviděla pět let... celá rodina se mě zřekla.“* Postupně ztratila důvěru své matky, která původně věřila v její uzdravení: *„Mamka mi strašně moc věřila... ale zklamala jsem ji.“* S matkou se pokouší o kontakt, ale naráží na odmítání: *„Chtěla jsem se jí jen tak dotknout a ona se odtahuje, jako bych byla nějaká špína.“* Celkovou atmosféru ilustruje i chladný přístup matky při telefonátech: *„Malá se ptá, kdo to je, a mamka to položí... jako by se styděla, že volá ta feťáčka.“*

V oblasti **partnerských vztahů** se situace jeví jako velmi proměnlivá, nestabilní a zatížená řadou komplikací, které přímo či nepřímo souvisejí s užíváním návykových látek. Tyto vztahy často vznikají mezi uživateli a jejich dynamika bývá poznamenána prvky spoluzávislosti, nedůvěry, manipulace, násilí či citové a existenční závislosti na partnerovi. Někteří respondenti popisují vztahy, ve kterých je užívání běžnou součástí života obou partnerů, aniž by bylo vnímáno jako překážka. Například (R2) vyjadřuje spokojenost se svým partnerem, který také užívá: „*Jo, úplně zlatíčko. Taky užívá, užíval ještě předtím, než jsme se znali. Jsem spokojená.*“ Podobně (R6) popisuje vztah s partnerem, který je také uživatelem, jako stabilní navzdory těžkým situacím: „*Prošli jsme si hrozně sračkama a myslím si, že tím ten vztah do určité míry sílí.*“ U některých respondentů je však patrná vyšší míra uvědomění si negativních dopadů partnerství s uživatelem. (R7) například popisuje, že se rozešla s partnerem kvůli jeho závislosti na heroinu: „*Já jsem řekla, že prostě nebudu s člověkem, který bere heroin.*“ Naopak její pozdější vztahy byly zčásti stabilnější, včetně dlouhodobého svazku s bývalým manželem. Přesto se i v současném vztahu vyskytuje užívání, které však nevnímá jako zásadní problém: „*Když je perník, tak si dáme, když ne, tak ne.*“ Mnohem komplikovanější obraz partnerských vztahů se objevuje ve výpovědích (R8), která opakovaně navazovala vztahy s muži s kriminální minulostí či agresivními sklony. Popisuje jak fyzické, tak psychické násilí, kontrolu a manipulaci: „*Minule mi vyhrožoval, že jestli mu neřeknu, kde jsem byla a s kým, tak mi bodne šroubovák do stehna...*“ Přesto však v jednom respondentka ve vztahu setrvává, a to především z důvodu, že její současný partner projevil zájem podstoupit léčbu společně s ní. „*To je jediný chlap, který do toho se mnou chce jít.*“ Její výpovědi odhalují nízké sebevědomí, závislost na partnerovi a neschopnost včas se z toxického vztahu vymanit: „*Ve finále mě většina chlapů začne ponižovat a já pak i věřím, že já jsem ta špatná.*“

Změny v **přátelských vztazích** u závislých uživatelů bývají často výrazné a odrážejí dynamiku životního stylu spojeného s užíváním návykových látek. U mnoha respondentů dochází k přerušení dřívějších kontaktů a s běžným sociálním okolím, a naopak k navázání nových vztahů v uživatelském prostředí. (R2) popisuje, že její důvěra v lidi výrazně klesla a skutečné přátelství považuje za v tomto prostředí téměř nemožné: „*Přátele bych řekla, že nejspíš neznám. Přátele tadyk v tomhle nejde mít. Mám jen známé.*“ Podobnou skepsi vyjadřuje i (R3), který sice udržuje kontakt s bývalými přáteli, ale nevěnuje tomu větší úsilí: „*Já to nějak moc nevyhledávám ty kamarády... mám jako zkušenost s lidma.*“ Někteří respondenti se přesunuli do výrazně uživatelských skupin, které vnímají jako náhradní

rodinu. (R6) se popisuje jako vůdčí postava své skupiny, ve které zajišťovala nejen drogy, ale i základní potřeby: „*Vše, co bylo potřeba, jsem zařizovala. Zařizovala jsem jim jídlo, drogy...*“ Spojujícím prvkem této skupiny byl podle jejích slov nedostatek rodinného zázemí: „*Všem nám chyběla rodina... nám chybělo to něco, co jsme prostě neměli.*“ I přes silné pouto však vnímá ztrátu některých blízkých přátel, kteří její životní směřování neakceptovali: „*Vzalo mi to lidi, o který jsem nechtěla přicházet.*“ U některých respondentů dochází ke změnám i v samotném pojetí přátelství. (R6) například popisuje, že zatímco dříve měla rozsáhlý okruh přátel, nyní udržuje kontakty jen s několika jednotlivci, z nichž většina jsou aktivní uživatelé: „*Já se s nima bavím, když potřebuju... dva ze tří jsou uživatelé.*“ Oproti tomu (R7) uvádí, že má ve svém okolí i přátele neuživatele, kteří o jejím užívání ví, ale nepřístupují k ní předsudečně: „*Neznamená, že když fetuju, že mě to změní.*“ Změny v přátelských vztazích se netýkají pouze ztrát, ale i zvýšené zranitelnosti v uživatelském prostředí. (R8) popisuje zkušenosti s agresí ze strany jiných uživatelů, která pramení z rivality a nedůvěry: „*Tak holky feťacky ve mně třeba viděly konkurenci... začla mě kopat, plivat po mně.*“ Její výpověď naznačuje, že vztahy v drogovém prostředí bývají často poznamenány podezřívavostí, konflikty a sníženým bezpečím.

Změny v **pracovním fungování** u závislých uživatelů často odrážejí nestabilitu, která je typická pro jejich životní situaci. Zaměstnání bývá přerušováno nebo zcela opouštěno v důsledku intenzivního užívání návykových látek, obtíží v každodenním fungování nebo v důsledku souběhu dalších náročných okolností, jako je péče o děti či problémy v partnerském životě. (R2) popisuje svou pracovní historii jako nestálou, přičemž výpadky v zaměstnání byly přímo spojené s obdobími intenzivního užívání: „*Když jsem ulítla na drogách, tak jsem přestala chodit do práce.*“ V současnosti se cítí více stabilizovaná, ale návratu do práce brání jiné faktory, především péče o děti a nemožnost najít flexibilní zaměstnání: „*Najít si práci, jako když si někdo hledá práci s tím, že si pak ještě diktuje podmínky... no masakr.*“ (R3), přestože v současnosti není zaměstnán, dokazuje pozitivní postoj k práci: „*Já mám rád robotu, takže když mě baví, tak nemusím ani fetovat.*“ Jeho výpověď ale zároveň naznačuje, že aktivní užívání narušuje schopnost obstat v pracovním prostředí: „*Ti lidi nejsou blbí, oni to poznají, že.*“ Podobně ambivalentně působí i výpověď (R4), který vyjadřuje nejistotu ohledně svých schopností a možností na trhu práce: „*Možná si moc myslím o sobě... tak se nad tím stále zamýšlím.*“ U respondentky (R6) hraje v pracovním fungování roli i vztahová závislost, zamilovanost a závislost na partnerovi ji vedly k odmítnutí životní pracovní příležitosti: „*Měla jsem nastupovat jako šéfredaktorka...*

a já jsem tím vlastně potopila svůj životní sen.“ (R7) pak uvádí, že vnímá svou trestní minulost jako zásadní překážku při hledání práce: *„Když se mě zeptají, jestli mám nějaký trestní rejstřík, tak odpovím, že trošku bohatý mám... vím, že se už neozvou.*“ V případech (R8) jsou překážky ještě komplexnější, na pracovní život dopadají psychické obtíže, narušený sebehodnotící systém i tělesné projevy, které jí brání v docházce na pohovory: *„Když jsem nervózní, tak pak... si dokážu udělat i velké monokly na tom obličej. A většinou je to fakt před těma pohovorama.*“

Z výpovědí je patrné, že ale také **stigmatizace** spojená s užíváním drog silně zasahuje do jejich života. Často se setkávají s odsuzováním, nepochopením a negativními reakcemi okolí, a to jak ve společnosti obecně, tak například při kontaktu s úřady, lékaři nebo jinými odborníky. (R2) popisuje, jak silně tuto stigmatizaci vnímá: *„Já když jdu třeba na kontrolu s dětma a jsem všude uváděna jakože беру... tak to cítím.*“ Přesto se snaží být odolná vůči tomu, co si o ní ostatní myslí: *„Ať si o mně myslí, kdo chce co chce.*“ Podobnou zkušenost má i (R7), která upozorňuje, že lidé ji soudí, aniž by znali její příběh: *„Fetuju, ale oni neví, proč jsem začala... mohli by si about moje boty a prožít si to.*“ U některých je navíc toto vnější odsouzení přejímáno i zevnitř. (R8) říká: *„Já se podívám do zrcadla a vidím feťáčku. A mám za to, že mě tak vidí všichni.*“ Právě tato vnitřní nejistota může dále oslabovat sebedůvěru a motivaci ke změně.

Shrnutí výpovědí závislých uživatelů pro kapitulu Jak vztahy překreslují vztahy i každodennost

Výpovědi závislých respondentů ukazují, že užívání návykových látek výrazně zasahuje do všech oblastí jejich života, od vztahů v rodině a partnerských svazků až po pracovní fungování a sebepojetí ve společnosti. V rodinném prostředí bývají časté projevy ztráty důvěry, napětí či úplného odcizení. Někteří respondenti popisují snahu užívání skrývat, jiní otevřenost, která však ne vždy vede k porozumění. Rodina je pro některé stále důležitým zázemím, pro jiné se stává zdrojem bolesti či odmítnutí. Partnerské vztahy jsou často nestabilní a komplikované, přičemž u mnoha z nich se objevují znaky spoluzávislosti, manipulace nebo násilí. Vztahy často vznikají mezi uživateli a užívání samo je někdy vnímáno jako běžná součást soužití. Výpovědi zároveň ukazují, že navzdory těmto obtížím mohou vztahy představovat důležitý zdroj emocionální vazby, i tehdy, když jsou destruktivní. Přátelské vztahy u závislých uživatelů procházejí výraznou proměnou. Bývalé

vazby často ustupují do pozadí a jsou nahrazovány kontakty v drogovém prostředí. V některých případech se tyto vztahy stávají alternativou k chybějícímu rodinnému zázemí, jindy však přinášejí rivalitu, nedůvěru či nebezpečí. Někteří uživatelé přestávají věřit v možnost skutečného přátelství a omezují své sociální kontakty na úzký okruh osob, zpravidla z uživatelského prostředí. V oblasti práce se závislost promítá především do nestability a přerušovaných pracovních drah. Mnozí z respondentů mají zkušenosti s dlouhými výpadky v zaměstnání, obtížemi při hledání práce či ztrátou pracovních příležitostí kvůli životnímu stylu nebo trestní minulosti. V některých případech užívání narušilo i naplnění ambicí, jinde dochází ke ztrátě motivace nebo ke komplikacím v důsledku zdravotního stavu a psychických potíží. Další prvek, který se promítá napříč výpověďmi, je zkušenost se stigmatizací. Respondenti se často setkávají s odmítáním, nepochopením a předsudky, a to jak ve společnosti, tak v kontaktu s institucemi. Někteří popisují, jak se v důsledku těchto postojů mění jejich vnímání sebe samých, jiní upozorňují na nedostatek porozumění ze strany okolí, které nerozumí jejich životní situaci ani důvodům, jež k užívání vedly. Propojení závislosti se sociálním znevýhodněním tak tvoří významnou

Výpovědi kontrolujících se uživatelů

U kontrolujících se uživatelů nejsou **rodinné vztahy** užíváním zásadně narušeny. Naopak, v některých případech může být rodina zdrojem podpory nebo alespoň prostředím, kde je možné se do určité míry otevřeně sdílet. (R1) popisuje, že jeho vztahy s blízkými zůstaly zachovány i přes zkušenost s výkonem trestu, kde byl právě za výrobu drog: „*Jinak vztahy jsou super. Mi to hlavně upevnilo vztah s matkou a bráchou, ten kriminál. Viděl jsem, že mě ta rodina podporuje.*“ Užívání před rodiči však i nadále skrývá: „*Já jim to nedávám najevo. Já to před nimi schovávám a když si dám, tak na to mě nejde poznat.*“ Významnou roli v životě hraje matka také u (R5), který k ní udržuje dlouhodobě silné pouto: „*S matkou mám velice dobrý vztah, už od malička. Protože jsem údajně její vymodlené dítě. A do dneška mě finančně podporuje.*“ V jiné části jeho výpovědi se odráží skutečnost, že i přesto, že o užívání ví i jeho děti, nevzniká kvůli tomu přímý konflikt: „*Tatko, my tě máme rády, ať si bereš, co si bereš.*“ Zvláštní místo mezi respondenty zaujímá (R9), který vnímá vztah s matkou jako otevřený a důvěrný. Popisuje, že s ní sdílí i zkušenosti s užíváním: „*Mamka o tom ví. Jako s mamkou nemám žádné úplně tajnosti. Když už něčím takovým procházím, tak to většinou mamce říkám.*“ Naopak v případě širší rodiny se snaží zachovat diskrétnost: „*Vím, že babka ta by mě zabila, takže to držím jenom u mamky.*“ V souvislosti s užíváním

pak popisuje i větší porozumění rodinným vztahům a větší ochotu nevnímat události z minulosti negativně: „*Dokázal jsem to, místo toho, aby mě to nasralo na nějakého člověka, tak jsem to vzal tak, že za tím byly asi nějaké důvody... hned neútočím, prostě mi to dalo ten nadsled.*“

Partnerské vztahy kontrolujících se uživatelů vykazují spíše osobní než drogově podmíněné proměny. V některých případech byla užívání součástí vztahu, aniž by vedlo k jeho zásadnímu narušení, jindy se vztahy vyvíjely nezávisle na drogách nebo byly ovlivněny jinými faktory. Respondent (R5) popisuje svůj dlouholetý vztah s výrazně mladší partnerkou, který zpočátku fungoval harmonicky: „*Ano, jsem měl o devatenáct roků mladší ženu a byli jsme spolu šestnáct let. A klapalo to. Prvních dvanáct roků určitě.*“ V pozdějších letech však vztah začal slábnout, přičemž za hlavní příčinu označuje přirozené ochladnutí: „*Pak už asi ne. Vášně vyprchala.*“ Drogy podle něj v rozchodu nesehrály zásadní roli: „*Vůbec.*“ Užívání bylo naopak vnímáno jako neutrální nebo dokonce pozitivní součást partnerské zkušenosti: „*Ale jako nikomu to nevadilo, nikoho to neobtěžovalo. Žena byla navíc ráda. Ten sex na tom je asi hezčí, takový více živelný.*“ Důležité je podotknout, že jeho partnerka uživatelka drog nebyla. Až v pozdější fázi vztahu začal partnerství vnímat jinak a připisovat mu hlubší význam: „*Až teď s tou poslední jsem poznal, co to je láska. Co to je život v partnerském svazku.*“ Přestože k ukončení vztahu došlo, reflektuje i jiné faktory, jako například věkový rozdíl: „*I ten věkový rozdíl sehrál asi velkou roli. Devatenáct let je asi dost a ona prostě chtěla jiného, mladého, co ji bude každý den dokazovat tu lásku.*“ Zajímavým prvkem je zmínka, že si partnerka nakonec našla nového partnera mezi jeho známými z drogového prostředí: „*Začala si nakonec s mým dealerem.*“ Naproti tomu (R9) v současnosti vztah nemá, ale touhu po partnerském soužití vyjadřuje poměrně silně. Popisuje svou nejistotu v navazování kontaktu a preferenci přirozeného setkání před seznamováním přes sociální sítě: „*Mi ten tinder moc nesedí, já jsem byl vždycky toho názoru, že bych se radši potkal s někým reálně... ten tinder mi vždycky přišel takový na hlavu.*“ Jeho výpověď zároveň ukazuje na uzavřenost a omezené sociální kontakty: „*Jinak nikdy jsem se úplně nechytl. Hlavně říkám, pokud nejsem s těmi bližšíma lidma, tak vlastně jsem pořád jen doma.*“ Tyto obtíže však nelze přímo spojovat s užíváním návykových látek, spíše odrážejí jeho introvertní povahu a osobní nastavení, které ovlivňuje způsob navazování mezilidských vztahů.

V rámci **přátelských vztahů** lze u kontrolujících se uživatelů pozorovat celkově stabilnější obraz než ve skupině závislých. Vztahy bývají udržovány dlouhodobě, mnohdy

sahají až do dětství, a často jsou založeny na důvěře a vzájemném respektu. Přesto se i zde objevují proměny v důsledku kontaktu s drogami, a to především ve výběru okruhu známých a v míře sdílení informací o vlastním užívání. Respondent (R1) například popisuje, že vlivem změny životního stylu přešel z běžného sociálního prostředí do prostředí drogového užívání, což mu došlo až s odstupem: „*Já jsem z normálních lidí přešel na feťáky a pak si to člověk uvědomí až zpětně.*“ V současnosti se však snaží původní kontakty omezovat a vyhýbat se situacím, které by mohly vést k návratu k rizikovému chování: „*Když někoho potkám, tak ho jen pozdravím, použiju takzvaně sebereflexi... Snaží se mě zlákat, jestli jim neprodám něco, to je úplně to nejhorší.*“ I přes určité ztráty zůstalo v jeho životě několik přátel, kteří jeho užívání nepovažují za překážku v přátelství: „*Asi čtyři, co mi jako tak zbyli, jim je to prostě tak jedno, neřeší to, že беру.*“ (R5) hovoří o pevných vztazích z dětství a práce, které přetrvaly i navzdory jeho zkušenostem s drogami. Přátelské vazby popisuje jako silné a dlouhodobé: „*Zůstal mi jeden opravdu jako přítel... S tím jsme si věrní.*“ Také profesní prostředí vnímá jako zdroj blízkých kontaktů: „*Přátele jsem měl vlastně ve firmě, kde jsem dělal pokrývače a to je taková rodina.*“ Je otevřený ohledně svého užívání vůči nejblížejším: „*Kamarádi, co mám, tak o mně vše ví... Ať máme čistý stůl.*“ Respondent (R9) se pohybuje mezi dvěma skupinami přátel, z nichž jedna sdílí jeho zájmy a spíše uzavřený životní styl, zatímco druhá je aktivnější a sociálně rozvinutější. Popisuje tyto vztahy jako hluboké a významné: „*Všichni kamarádi z těch bližších kruhů... to jsou fakt lidi, za které bych dal ruku do ohně... To je rodina, víc jak rodina*“ I přes svou introvertní povahu si váží kontaktu s přáteli a otevřeně s nimi sdílí i zkušenosti spojené s užíváním látek: „*Z přátel to ví snad všichni... Ve svém kruhu lidí se chceš podělit.*“ Jeho výpověď poukazuje také na vědomé rozlišování mezi uživatelským a neuživatelským prostředím: „*Z naší skupiny lidí nikdo jako v tomhle nejede nějak... Naštěstí v tomhle máme celkem klid.*“

V oblasti **pracovního fungování** působí kontrolující se uživatelé ve srovnání se závislými podstatně stabilněji. Jejich výpovědi ukazují na schopnost udržet si zaměstnání i během užívání návykových látek a na celkovou pracovní orientovanost, která bývá vnímána jako důležitá součást životního režimu a osobní identity. Užití látek je v pracovním prostředí často skryté, případně oddělené od pracovní sféry, což přispívá k udržení pracovní výkonnosti a kontinuity. Respondent (R1) zdůrazňuje, že i po začátku užívání si dokázal udržet zaměstnání: „*V práci jo, v práci já jsem se vrátil do jedné firmy, kde jsem byl už dříve zaměstnaný, tam se mnou byli vždycky spokojeni.*“ Práce pro něj představovala konstantu, které se nevzdal ani v období aktivního užívání: „*Já jsem vždycky chodil do práce, nikdy*

jsem nebyl, že jsem na pracáku nebo něco jo. Vždycky jsem byl nějak zaměstnaný.“ Užívání drog ve svém zaměstnání nijak neprojevoval, naopak aktivně skrýval: *„Ne, oni to neví, na mě to nejde prostě poznat.“* Podobně uvažuje také (R5), který uvádí dlouhodobé zkušenosti z různých pracovních prostředí, od manuální profese pokrývače až po specializovanou výrobu: *„Dělal jsem skoro dvacet let pokrývačinu. Takže jsem lezl po střechách, celkem nebezpečná činnost.“* Pracovní sféra pro něj zůstává důležitým pilířem života, a to i v době po výkonu trestu: *„Nakonec jsem měl obchod s obchodem a zeleninou VIP. To jsem se věnoval jenom tomu a prostě, já musím směřovat do práce.“* Ve vazbě na zkušenost s užíváním si uvědomuje i změnu hodnotového nastavení: *„Říkám, tam jsem si uvědomil, že život je hezký a že se dá chodit do práce, že vlastně stačí, když si člověk vydělá nějakých dvacet tisíc, že na život dobrý.“* U respondenta (R9) je pracovní oblast reflektována poněkud odlišně, zmiňuje spíše hledání smysluplnosti a touhu po naplnění ve své profesi. I když vykonává běžnou práci, nevnímá ji jako dlouhodobě udržitelnou: *„Možná mě napadá jeden způsob, ale to není zrovna dvakrát pozitivní. Je to spíš tak, že už se o tu práci tolik nebojím.“* Jeho výpověď ukazuje na jistou vnitřní rezervu vůči současnému zaměstnání i přemýšlení o změně kariérního směřování: *„Chtěl bych tu příležitost znova, něco nového najít. Nebo případně něco bokem mám připraveného.“* V tomto směru zmiňuje možnost spolupráce s přáteli na IT projektu, který by mu umožnil využít jeho odborné vzdělání.

Ve výpovědi respondenta (R9) se objevuje silné vnímání společenské **stigmatizace** spojené s užíváním drog, zejména kvůli nepochopení a zjednodušujícím představám veřejnosti. Poukazuje na to, že lidé často nerozlišují mezi jednotlivými látkami a vnímají všechny uživatele stejným, negativním způsobem: *„Jo. To je přesně ono. Že prostě ti lidi nemají pochopení a co nechápeš, toho se bojíš.“* Tato stigmatizace podle něj pramení i z mediálního obrazu drog, který vytváří dojem, že každý uživatel je automaticky nebezpečný. *„Bo jím řeknu, že si dávám psychedelika a oni mi řeknou: ‘Ty tady bereš heroin...’“* Podobné předsudky mohou vést ke skrývání užívání a ztížené otevřenosti vůči okolí. Výpověď tak poukazuje na negativní dopad stereotypního vnímání drog a na potřebu větší diferenciací mezi typy užívání.

Shrnutí výpovědí kontrolujících se uživatelů pro kapitolu Jak droga překresluje vztahy i každodennost

Výpovědi kontrolujících se uživatelů ukazují různorodé strategie, jakým způsobem je užívání návykových látek integrováno do jejich života bez zásadního narušení jeho stability. Respondenti často popisují fungující vztahy v rodině i mezi přáteli, otevřenou či selektivní komunikaci o užívání a schopnost udržet si pracovní závazky. Ve většině případů je patrná snaha mít nad užíváním kontrolu, ať už prostřednictvím pravidel, intervalů, nebo důsledné přípravy na jeho průběh. Jejich přístup k rizikům bývá promyšlený a opírá se o předchozí zkušenosti, osobní odpovědnost či informovanost. Vedle toho se však objevují i projevy zlehčování možných negativních dopadů, především v případě látek vnímaných jako méně nebezpečné. Tato bagatelizace není spojena s popíráním reality, ale spíše s určitou mírou osobního nadhledu, ironií nebo bagatelizace v kontextu jejich vlastních zkušeností. Někteří z respondentů rovněž reflektují vliv společenských postojů na vnímání jejich užívání a poukazují na stereotypy a stigmatizaci, která může komplikovat otevřenost a přijetí ze strany okolí. Jejich výpovědi tak nabízejí komplexní pohled na to, jak lze s užíváním žít, pokud je zachována míra vnitřní kontroly, odpovědnosti a sociální opory.

4.1.5 Kategorie Krasojízda na tenkém ledě

Tato kategorie se zaměřuje na způsoby, jakými respondenti popisují svou schopnost ovlivňovat míru užívání nelegálních návykových látek. Věnuje se faktorům, které vnímají jako motivaci k omezení či přerušení, i okolnostem, které naopak přispívají k jeho prohloubení.

Výpovědi závislých uživatelů

Z výpovědí závislých respondentů vyplývá, že i přes aktivní užívání návykových látek se u mnohých objevují snahy o určitou formu regulace nebo **zmírnění dopadů** na běžné fungování. Regulace užívání je často motivována vnějšími faktory, především rodičovstvím, rodinnými vztahy nebo hrozbou ztráty důležitých osob či situací. (R2) uvádí jako zásadní motivaci těhotenství a rodičovství, které vedlo k výrazné úpravě užívání: „Těhotenství. Tam jsem to hodně omezila.“ Podobně zdůrazňuje snahu fungovat v běžném režimu s dětmi, navzdory závislosti: „*Varím, uklízím, dělám prospěšné práce... jinak jsme s děckama*

venku. „Její výpověď zároveň odhaluje silný emoční dopad selhání v roli matky: *„Sehnala jsem si tu dávku, dětem jsem tenkrát slíbila, že půjdeme ven. Těšili se na to jak blázen a strávila jsem šest hodin v koupelně, než jsem si to dala. Vylezla jsem ven z koupelny a byl čas na večeři, tak jsem děckám řekla, že nikam nejdem, že to všechno odpadlo. Ten pohled z toho, jak byli zklamaní.*“ Právě tato bolestná zkušenost se stala významným impulzem k zásadní změně způsobu užívání, kdy respondentka přešla z nitrožilní aplikace na méně rizikovou formu užívání *„Přešla jsem z nitrožilní aplikace a začala jsem šňupat.* Situace zároveň ukazuje na silný pozitivní vliv rodiny, konkrétně dětí, na její motivaci k úpravě užívání a snahu minimalizovat jeho dopady na rodinný život. U dalších respondentů se objevují příklady pokusů o udržení určité míry kontroly, byť jsou často jen částečně účinné. (R3) vzpomíná na období, kdy dokázal své užívání omezovat na víkendy, ačkoliv nyní tuto schopnost ztratil. V některých výpovědích se objevuje přesvědčení o schopnosti kontrolovat dávkování, například (R6) hovoří o své hranici: *„Na člověka víc jak nula tři, tak je to průser jak prase.*“ Motivace ke změně se v některých případech pojí s představou budoucnosti, zejména plánem na rodičovství nebo touhou vrátit se ke svému dítěti. (R6) plánuje s výrazným předstihem ukončit užívání před případným těhotenstvím, aby minimalizovala rizika pro dítě. Respondentka (R7) říká, že by nikdy nešla za svými dětmi pod vlivem drog: *„V životě jsem takhle za dětma nebyla a ani nepůjdu.*“ Ve své výpovědi také naznačuje, že si užívání do určité míry dokáže řídit: *„Když budu chtít, tak si dám. Ted' nechcu.*“ V poslední době začíná přemýšlet o tom, že by s užíváním mohla postupně skončit. Silnou motivací je pro ni představa, že se brzy stane babičkou: *„Říkala jsem, že začnu pomalu odbourávat. Už za chvíli budu babička.*“ Někteří respondenti spatřují v léčbě konkrétní krok ke změně, byť jejich předchozí zkušenosti s léčbou často nebyly úspěšné. (R8) uvádí, že absolvovala již několik pokusů o léčbu, ale žádný z nich nedokončila. Nyní se však snaží o změnu motivovanou rodičovstvím a snahou o obnovení kontaktu s dcerou: *„Chci být s ní, dělat s ní úkoly... zameškala jsem toho strašně moc.*“ Výpověď svědčí o hlubokém vnitřním konfliktu, ale zároveň i o touze získat zpět důležité vztahy a smysluplnou roli v životě své dcery. V některých případech je regulačním faktorem paradoxně i představa výkonu trestu, který by svým způsobem přinesl vynucenou detoxikaci. (R3) uvádí: *„Tak se nechám zavřít, nebo mě zavrou... a tam si dám detox i si dám zuby do kupy, popřemýšlím tam, vylezu normální a začnu žít úplně normální život.*“ Jeho výpověď ukazuje na specifický způsob uvažování, v němž se možnost změny neodvíjí od vlastního aktivního rozhodnutí, ale spíše od vnějšího zásahu. Vnímá pobyt ve vězení jako jediný prostor, kde se mu může dostat určité stability, prostoru pro reflexi a šance na nový začátek. Tato představa zároveň poukazuje na

nedostatek dostupných opor a perspektiv, které by mu změnu umožnily za jiných, méně extrémních okolností.

V této subkategorii se odráží různé podoby **oslabení motivace k regulaci** užívání návykových látek. Výpovědi závislých respondentů ukazují, že v některých případech došlo k ochabnutí vůle měnit své návyky kvůli osobním selháním, ztrátě podpory, nebo celkové rezignaci vyplývající z nepříznivého životního kontextu. U respondentky (R2) je patrná snaha regulovat užívání alespoň v určitých životních etapách, například během těhotenství, kdy se jí podařilo spotřebu výrazně omezit: „*Těhotenství. Tam jsem to hodně omezila.*“ Přesto po porodu došlo k návratu k užívání: „*U toho druhého tak, tam jsem přestala ke konci no, pak jsem ale do toho zas spadla.*“ Tyto výpovědi ukazují, že ačkoli má v některých obdobích silnou vnitřní motivaci ke změně, její dlouhodobé udržení pro ni představuje výraznou výzvu. Otevřeně přiznává, že nad svým užíváním nemá kontrolu: „*Drogy já nemám pod kontrolou doted', jako já to vím.*“ I když její finanční situace znemožňuje pravidelné užívání, chybí jí v současnosti silnější impuls k zásadní změně: „*Na jednu stranu jsem věděla, že už to pod tou kontrolou nemám, ale na druhou stranu jsem s tím vlastně nechtěla nic moc dělat.*“ Z jejích slov vyplývá určitá rezignace, ale současně i náznak naděje na zlepšení: „*Ale teď už to je lepší, si myslím. Zvládám to.*“ Respondent (R3) vyjadřuje nespokojenost se svou aktuální životní situací, která ho zároveň demotivuje k jakékoli výraznější změně. Přiznává, že pokud by měl možnost žít podle svých představ, ke změně by možná došlo: „*Kdybych se dostal k tomu, jak bych to chtěl já, tak bych ten život třeba změnil... akorát že to není tak, jak jsem si představoval, tak není třeba.*“ Tento postoj odráží ztrátu motivace, která pramení mimo jiné ze zklamání v osobních vztazích, například ve chvíli, kdy přišel o kontakt s matkou své dcery: „*Říkala, že počká. Půl roku nepočkala.*“ Jeho životní rytmus popisuje jako nenáročný a pasivní, což samotné regulaci užívání nenapomáhá: „*Já vstanu v jedenáct, ve dvanáct a je mi to jedno, já nemusím nikde vstávat.*“ V závěru připouští, že bez vnější intervence není schopen samostatně dosáhnout změny: „*To jediné basa vás vytáhne, žejo. To je prostě tak.*“ Respondent (R4) pak možnost léčby jednoduše odmítá: „*Ne, teď detox ne. Jako na tu léčbu v té Opavě, to ne.*“ Jeho vyjádření ukazuje na jasnou absenci vnitřní motivace i ochoty přistoupit k jakékoliv formě pomoci. U (R6) je patrná snaha o regulaci, avšak výsledky jsou spíše negativní. Užívání popisuje jako rytmické a plánované: „*Brala jsem s odstupama... protože vás to udrží vzhůru.*“ Přesto přiznává, že látku nedokázala skutečně kontrolovat a brala jí ve vysokém množství. V závěru své výpovědi vyjadřuje celkovou spokojenost s vlastním stavem: „*Na konci můžu říct, že*

jsem byla šťastná celou dobu a jsem šťastná furt.“ Tento výrok naznačuje spíše přijetí závislosti než touhu po změně. Nejsilnější obraz oslabené motivace nabízí výpovědi respondentky (R8), u níž se kombinují psychické obtíže, selhání v rodinných vztazích a ztráta důvěry v léčebný proces. Sama popisuje, že ačkoli se opakovaně snaží situaci řešit, emoční bolest ji často vrací k užívání: *„Já třeba se i snažím, jdu na to léčení a na tom léčení o tom musím zase mluvit... a mě to fakt bolí.*“ Zlomovým momentem pro ni bylo uvědomění, že užívání není pod kontrolou, a to skrze fyzické projevy a ztrátu sebedůvěry: *„Já jsem si vůbec neuvědomovala, že už to fakt neovládám... jednou jsem tak brečela a cítila jsem ty kosti na tváři.*“ Po ztrátě rodičovské podpory a odloučení od dcery se postupně uzavřela do izolace: *„Já jsem zůstala sama. Neměla jsem se komu vypovídat... z rodiny jsem neviděla vůbec nikoho.*“ Tyto prožitky spolu s pocitem osamění a selhání vedou k hluboké beznaději, v níž respondentka opakovaně hledá úlevu v užívání drog jako v jediném dostupném způsobu, jak čelit tlaku a bolesti každodenní reality. Její pokusy o kontakt s dcerou byly navíc komplikované nepříznivými podmínkami: *„Bylo by lepší, kdybych ji mohla vidět třikrát do týdne, tak ty fety omezím. Jenže takhle...“* Nepodařilo se jí ani dokončit plánovanou léčbu, protože očekávání okolí výrazně překročila její vnitřní kapacitu: *„Měla jsem v plánu tříměsíční, ale oni mě namotali na komunitu na rok. A já to nedala.*“ Ztráta blízkého vztahu s dcerou pro ni představuje zásadní zlom: *„Já třeba nevím, co má nejradši na jídlo...“* Z celé její výpovědi je patrná hluboká ztráta naděje a rezignace, kterou sama reflektuje: *„Já jsem přestala tak nějak všechno řešit. Já jsem ztratila naději, to že bych tu malou mohla zase mít.*“ Zároveň vyjadřuje silnou nejistotu ohledně vlastní schopnosti zvládnout samostatný život: *„Já se zhrouťm, když nemám nikoho vedle sebe.*

Shrnutí závislých uživatelů pro kategorii Krasojízda na tenkém ledě

Z výpovědí závislých respondentů vyplývá, že i přes dlouhodobé nebo intenzivní užívání návykových látek existují momenty, kdy se objevuje snaha o regulaci či zmírnění dopadů užívání na každodenní život. Tyto pokusy jsou však často vázány na konkrétní situace a vnější podněty, nejčastěji rodičovství, obava ze ztráty blízkých osob, těhotenství či výrazné životní zvraty. Regulace bývá pouze dočasná a udržet ji dlouhodobě se ukazuje jako náročné. Mnozí respondenti uvádějí, že právě děti pro ně představují nejsilnější motivaci ke změně. Užívání je v těchto případech přizpůsobováno rodinnému režimu, případně je alespoň dočasně omezeno. Ačkoli některé výpovědi naznačují schopnost reflektovat rizikovost vlastního chování a vůli ke změně, její realizace naráží na celou řadu překážek,

psychickou zátěž, ztrátu sebedůvěry, absenci podpory či opakované selhání. Regulace užívání tak často probíhá v neformálním rámci a bez skutečné podpory z okolí nebo odborného prostředí. V některých případech se jako určité regulační mechanismy jeví i vlastní hranice v dávkování nebo v rozhodování o situacích, kdy užít látku nechťejí. Tyto hranice však bývají velmi křehké a snadno se posouvají pod vlivem emocí, stresu nebo zklamání. Významnou roli hraje i způsob nahlížení na léčbu a její dostupnost, ať už v podobě skutečné absence motivace, nebo v podobě vyčerpání z předchozích neúspěšných pokusů. Zejména u některých žen se silně promítá vnitřní konflikt mezi rolí matky a uživatelky, který je často doprovázen pocity viny, studu a rezignace. Emoční bolest ze selhání a narušených vztahů s dětmi či rodinou se pak paradoxně stává impulzem k opětovnému užívání. V jiných případech se jako vnímaná poslední možnost ke změně jeví až nucený pobyt ve vězení, který je chápán jako prostor pro detoxikaci, reflexi a začátku nového života. Tato představa však zároveň ukazuje na zoufalý nedostatek dostupných a funkčních podpůrných systémů mimo institucionální rámec. Přestože je patrné, že mnozí závislí uživatelé vnímají potřebu změny a v určitém okamžiku projevují vůli k regulaci, jejich schopnost tuto snahu udržet je výrazně narušena kumulací osobních selhání, nízkou sebedůvěrou a nedostatkem stabilních opor. Regulace se tak často omezuje pouze na vnější projevy nebo dočasné rozhodnutí, aniž by byla podpořena dlouhodobým plánem nebo strukturou. Výpovědi ukazují, že cesta ke skutečné kontrole nad užíváním vyžaduje nejen individuální motivaci, ale především podporující a stabilní prostředí, které mnohým z nich dlouhodobě chybí.

Výpovědi kontrolujících se uživatelů

U kontrolujících se uživatelů se vyskytují různé **strategie, které jim pomáhají udržovat užívání** v mezích, které sami považují za přijatelné. U některých je významným faktorem pracovní zátěž a snaha zvládat každodenní povinnosti. (R5) popisuje, že si látku vezme hlavně kvůli náročnosti manuální práce: „*Když chodím do práce a dělám těžkou manuální práci, tak si dám hlavně kvůli tomu... abych zvládl ten tlak a nápor.*“ Přesto se snaží naslouchat svému tělu a udržet určitý režim: „*Musím na tom hlavně držet režim a nesmím to přehánět.*“ Jako klíčovou považuje také rovnováhu mezi výkonem a odpočinkem: „*Moje strategie je dvě injekce a pak třeba osmačtyřicet hodin ať si to tělo odpočine... musí to mít nějaký soulad.*“ Podobnou zkušenost popisuje i respondent (R1), který po propuštění z výkonu trestu dokázal po dobu jednoho roku abstinovat: „*Rok jsem po propuštění z vězení vydržel být čistý bez drog.*“ Tento časový úsek bez užívání nevnímá jako výsledek vnější

kontroly, ale spíše jako období vnitřní disciplíny a snahy o udržení nového životního stylu. Ukazuje to, že i v jeho případě může hrát určitou roli režim a okolnosti, které mu pomáhají vyvarovat se návykového chování. Zásadním stabilizačním prvkem pro něj byla a stále je podpora rodiny a naplněný denní režim: „*Naštěstí měl jsem podporu té rodiny, neměl jsem čas na blbosti... práce, děcko, žena... a já jsem zjistil, že rok a půl neberu.*“ Tento moment, kdy si zpětně uvědomil absenci užívání, popisuje jako spontánní: „*Nevím, jestli třeba nebyl přísun, nebo to byl nějaký okamžik, kdy jsem si řekl ,a seru na to‘.*“ Postupně se naučil vnímat signály těla a reagovat na ně: „*Dnes už vím, že je to znak toho, že si musím odpočinout, načerpat energii... dát si domácí stravu, i když na to člověk nemá chuť.*“ Navzdory tomu přiznává obavy z budoucnosti a osamělosti: „*Mám strach z toho, abych jednou neskončil sám.*“ V jeho přístupu je patrná snaha přebírat odpovědnost za vlastní chování a jeho důsledky: „*Z toho se člověk musí vylízat sám, protože všechno, co se děje, se děje hlavně v hlavě.*“ Ačkoli byl respondent (R5) v minulosti odsouzen k výkonu trestu, tuto zkušenost zpětně hodnotí i v pozitivním světle. V průběhu pobytu ve vězení totiž absolvoval léčbu hepatitidy C, kterou se nakazil již dříve, a díky pravidelnému režimu se mu podařilo onemocnění překonat: „*Prostě jsem prodělal tu léčbu, jsem vyléčený. A jsem za to vděčný.*“ Tato událost pro něj představuje důležitý milník, který posílil jeho obezřetnost vůči vlastnímu zdraví i celkovému životnímu stylu. Naopak (R9) volí zcela jinou formu regulace. Jeho přístup je postavený na systému pravidel, pauz a vědomého rozhodování. Užívá převážně psychedelika a konopí, přičemž kladě důraz na plánování a kontrolu: „*Jednou za tři měsíce, ať si to udrží to kouzlo, ten efekt, tu mysticitu.*“ Významnou roli hraje i prostředí a emoční připravenost: „*Řekl jsem si, že to prostě nebudu řešit, že si počkám na to, na co jsem připravený už mentálně.*“ Výpovědi respondenta (R9) představují specifický přístup ke kontrolovanému užívání návykových látek, který se od ostatních výrazně odlišuje svým promyšleným nastavením a důrazem na sebepoznání. (R9) popisuje své užívání psychedelik, především LSD a marihuany, jako vědomou volbu, která je pevně ukotvená v jeho životním stylu, hodnotách i postoji vůči závislosti. Právě obava ze ztráty kontroly a nechutenství k tvrdým drogám tvoří základ jeho vnitřní regulace: „*Nechci se nikdy dostat do stavu, že bych byl fakt vysloveně závislý. Ani jednou nemám zájem zkusit pervitin, herák nebo cokoli z těch tvrdých... za to mi to nestojí.*“ Klíčovou roli v jeho strategii sehrává pečlivé plánování, dávkování a dlouhé pauzy mezi jednotlivými užitími. „*Já bych to možná nazval taková past pro sebe... koupím si dva, tři gramy, a když to dojde, mám zase měsíc nebo dva klid.*“ Tento způsob samoomezujícího nastavení mu poskytuje pocit bezpečí a umožňuje mu zachovat si odstup od návykového chování. Jeho užívání navíc často probíhá v přesně definovaných

situacích, kdy má dostatek času na integraci zážitku: „*Většinou si na to vezmu více dní volna... ať mám jakoby více dní si to probrat v hlavě, zakomponovat si to.*“ Výpovědi (R9) zároveň ukazují na vysokou míru sebereflexe a uvědomění si rizik spojených s prostředím i dostupností některých látek. Jako problematickou označuje například svou zkušenost s HHC, které hodnotí jako zrádné právě kvůli jeho snadné dostupnosti: „*To bylo nebezpečné... patnáct automatů v okolí bydliště. Za pět minut jsem byl u automatu a zpátky doma.*“ Tento moment vedl k přehodnocení a ukončení užívání látky, která podle něj vytvářela příliš velký prostor pro vznik závislosti bez přínosného efektu. Velkou roli v jeho kontrolním nastavení hraje i prostředí a záměrné budování ochranných mechanismů. (R9) mluví o využívání tzv. kontaktní osoby při intenzivních psychedelických zážitcích: „*Zavolal jsem kámošovi, aby mě uzemnil... jen jsme kecali a pak jsem byl v pohodě.*“ Pozitivní vliv na jeho zážitek má i volba hudby, kterou si sám pouští během užívání, konkrétní hudební sety si vybírá záměrně právě pro jejich atmosféru: „*Ten set má takový hřejivý konec... a je to hodně dělané na tu pozitivitu.*“ Z jeho výpovědi jasně vyplývá, že se neidentifikuje jako uživatel s problémovým vztahem k drogám, ale jako někdo, kdo se aktivně snaží vyhnout všemu, co by vedlo k závislosti: „*Já jsem rád, když si to prostě držím ve svojí kontrole.*“ Pravidla, která si sám stanovuje, chápe nejen jako způsob ochrany, ale i jako výraz odpovědnosti vůči sobě samému: „*Je to všechno o hlavě. Pravidla si držím hlavně na tripy, ty mám doma furt, ale to není nic, co by člověk chtěl brát často.*“

U některých kontrolujících se uživatelů je patrné, že ačkoliv si uvědomují rizika spojená s užíváním, v určitých obdobích **selhávají v udržení kontroly**. Respondent (R1) popisuje, že zprvu cítil, že má situaci pevně v rukou, avšak později došlo k postupnému selhání: „*Jasně, vše jsem měl pod kontrolou a najednou jsem zjistil, že to tak už není...*“ Navzdory několika pokusům odolávat, nakonec opětovně podlehl: „*Po čtrnácti dnech co jsem tomu odolával, tak jsem si nejdřív dal jen takovou malou čárku, a další a pak už jsem do toho zase spadl.*“ V současnosti popisuje výrazné ztráty schopnosti běžného fungování: „*Já nedokážu nic. Nedokážu si pomalu ani zajít do obchodu.*“ Ačkoliv si je plně vědom rozsahu svého užívání, nevidí žádný důvod ke změně: „*Nemyslím si, nic mě neovlivnilo k tomu, abych kvůli tomu přestal...*“ V minulosti zažíval respondent (R5) období výraznějšího užívání návykových látek, které popisuje jako intenzivní a málo kontrolované: „*Ty začátky, tam to bylo takové, tam jsme byli žízniví a chtěli jsme to furt. Až nám z toho mozek blbnul.*“ Tehdy nad užíváním příliš nepřemýšlel a nepovažoval za nutné stanovovat si hranice: „*A nikdy jsem si neřekl, že s tím někdy skončím. A nemám v plánu skončit.*“ V současnosti však

popisuje výrazný posun ve svém přístupu, užívání je pro něj funkčně propojeno s výkonem a řízeno konkrétními okolnostmi: „*Když chodím do práce a dělám těžkou manuální práci, tak si dám hlavně kvůli tomu. Abych zvládl ten tlak a nápor.*“ Zároveň si je vědom důležitosti péče o tělo a vyvážení fyzické zátěže: „*Hlavně dnes už vím, že je to znak toho, že si musím už odpočinout, načerpat energii. Dát si domácí stravu...*“ Ačkoli tedy zcela neupustil od užívání, jeho přístup se výrazně proměnil, sám potvrzuje, že je nyní schopen lépe vnímat své limity, reflektovat rizika a upravit užívání tak, aby zůstalo v jeho režii. Vnímá rozdíl mezi minulou ztrátou kontroly a současnou schopností udržet rovnováhu v každodenním fungování.

Shrnutí výpovědí kontrolujících se uživatelů pro kategorii Krasojízda na tenkém ledě

Mezi kontrolujícími se uživateli lze vysledovat pestrou škálu strategií, které jim napomáhají udržovat užívání návykových látek v mezích, jež sami považují za přijatelné. Pro některé z nich je zásadním faktorem strukturovaný denní režim a pracovní nasazení, jež poskytují stabilitu a vytvářejí vnější rámec pro regulaci. Práce zde neplní pouze ekonomickou funkci, ale zároveň představuje prostředek, jak čelit tlaku a zároveň si udržet tělesnou i duševní rovnováhu. Významnou roli hraje i podpora rodiny, která může posílit motivaci k odpovědnějšímu přístupu. V případě některých respondentů byl právě pocit naplnění v běžném životě spojen s delšími obdobími abstinence, přičemž se jednalo spíše o přirozený důsledek nastavení prostředí než o cílenou abstinenci. Tito jedinci často popisují vlastní tělo jako důležitý ukazatel, učí se vnímat jeho signály, reagovat na únavu či vyčerpání a upravovat podle toho své návyky. Reflexe minulosti, kdy bylo užívání výrazně méně kontrolované, pak funguje jako významný rámec pro současnou opatrnost a vědomější rozhodování. Vedle toho se objevuje i jiný model regulace, postavený na vnitřně řízených pravidlech, dlouhých pauzách a promyšleném přístupu. Tito uživatelé kladou důraz na plánování, emoční připravenost a vhodné prostředí, ve kterém dochází k užití. Užívání v tomto pojetí není náhodné ani impulzivní, ale záměrně řízené tak, aby nezasahovalo do běžného fungování. Velmi silně zde vystupuje potřeba zachovat si kontrolu a vyhnout se jakémukoliv náznaku závislosti. Regulace je zde vnímána nejen jako osobní strategie, ale jako součást životní filozofie a postoje k návykovým látkám obecně. Přestože se mezi respondenty vyskytují i období ztráty kontroly, zpětně jsou tato selhání reflektována jako poučení a motivace k budoucí opatrnosti. Kontrola nad užíváním se tak nejeví jako pevně

daný stav, ale jako neustálý proces vyvažování mezi výkonem, odpočinkem, vnějšími okolnostmi a vnitřním nastavením.

4.2 Paradigmatický model a jeho interpretace

V rámci axiálního kódování je výzkumný materiál strukturován pomocí tzv. Paradigmatického modelu, jak jej formulovali Strauss a Corbinová (1999). Tento model slouží k propojení kategorií identifikovaných při otevřeném kódování a umožňuje pochopit komplexní souvislosti, za nichž určité jevy vznikají, jak se vyvíjejí a jaké důsledky přinášejí. Model zahrnuje šest základních prvků: příčinné podmínky, kontext, intervenující podmínky, strategie jednání a jejich následky, které se všechny vztahují k ústřednímu jevu.

Fenomén

V případě této práce jsme jako fenomén zvolili *ambivalentní funkci nelegálních návykových látek v životě uživatelů*, reflektuje vnitřní napětí, které charakterizuje vztah respondentů k návykovým látkám. Napětí mezi tím, co jim drogy poskytují, a tím, co jim současně berou. Výpovědi vykazují, že samotná funkce drog se odvíjí nejen od vlastnosti drogy jako takové, ale především od míry a způsobu, jakým s nimi člověk nakládá. Tam, kde si uživatelé udržují určitou míru kontroly, mohou drogy sloužit jako funkční součást jejich zvládacích strategií. Jakmile je však tato křehká rovnováha narušena a užívání překročí hranici, kterou je jedinec schopen ovládat, dochází k postupné proměně drog ve zdroj destruktivních dopadů.

Kauzální podmínky

Podle Strausse a Corbinové (1999) představují kauzální podmínky soubor okolností, které vedou ke vzniku daného fenoménu. V našem výzkumu jsme tuto oblast reprezentovali kategorií **Stíny minulosti a formování identity**, která zahrnuje vlivy z rodinného prostředí, školních zkušeností, vztahů s vrstevníky i partnerství. Tyto faktory se podílely na vytváření raného vnitřního nastavení respondentů, jejich vztahu k sobě samým i druhým, a následně ovlivnily rozhodnutí o experimentování s návykovými látkami. Jinými slovy, v určitém okamžiku života se u respondentů vytvořily podmínky, které otevřely cestu k hledání úlevy, vzepření se nebo kompenzaci prostřednictvím drog.

Kontext

Intervenující podmínky podle Strausse a Corbinové (1999) představují faktory, které mohou posilovat nebo naopak narušovat vztah mezi kontextem a strategií jednání. V našem výzkumu byly tyto vlivy zahrnuty pod kategorií **Kapitola první**, která pojednává o motivacích k užívání. Jde o subjektivní důvody a postoje, které reagují na životní situaci daného jedince, např. touha po úniku, potřeba zvládat stres, hledání vzrušení nebo chybějící podpora. Tyto faktory ovlivňují, proč uživatelé sahají po látkách právě v určitém okamžiku života, a jak hluboko se vztah k drogám následně zakoření.

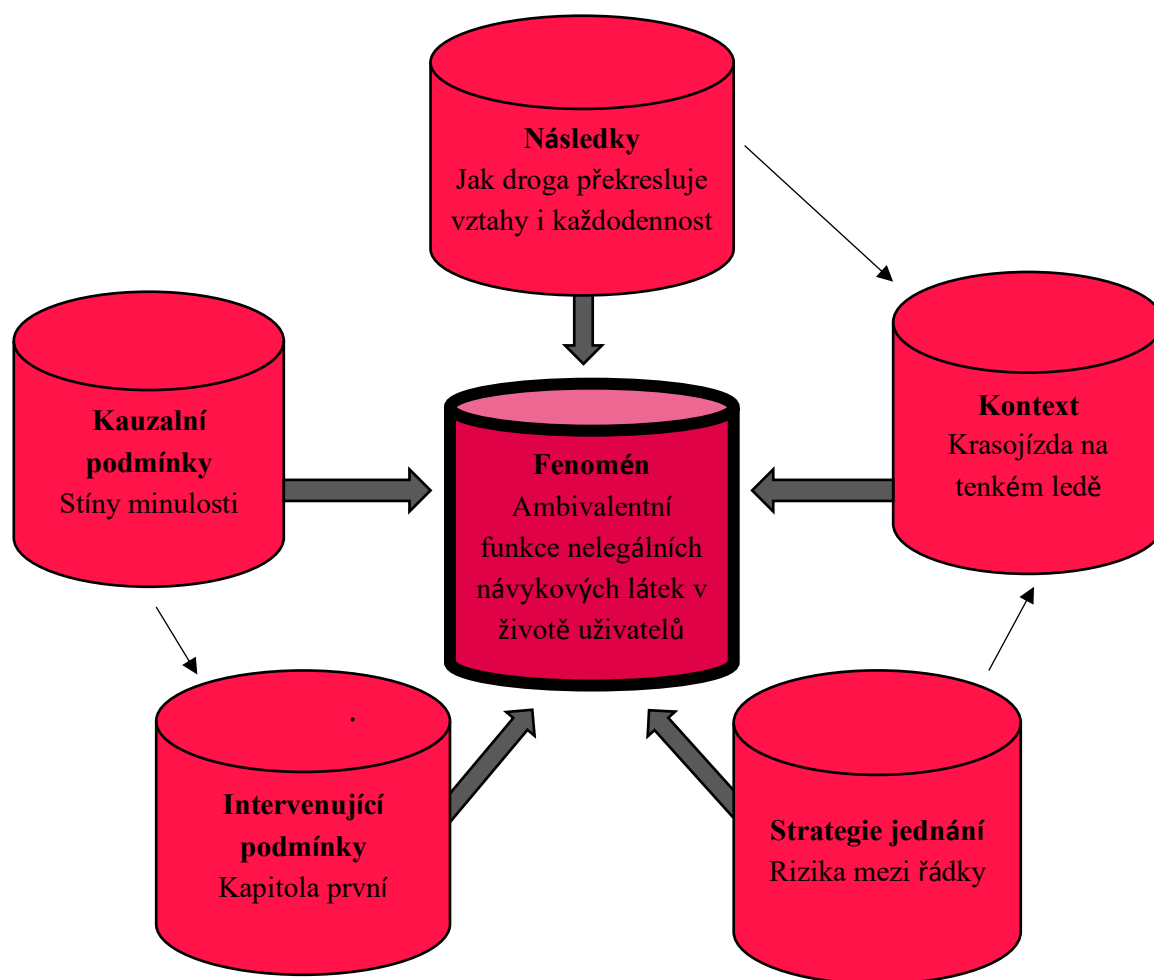
Strategie jednání

Strategie jednání jsou podle Strausse a Corbinové (1999) způsoby, jakými se jedinci snaží zvládat nebo ovlivňovat daný fenomén. V našem případě jsme je rozpracovali v rámci kategorie **Rizika mezi řádky**, která popisuje uvědomování si rizik a způsoby, jak se uživatelé snaží jejich dopady minimalizovat nebo je naopak bagatelizují. Patří sem pokusy o regulaci užívání, vymezení hranic, ale i racionální ospravedlňování nebezpečných vzorců chování. Strategie tak oscilují mezi vědomým zásahem a pasivním přihlížením, přičemž jejich účinnost závisí na síle intervenujících podmínek a celkovém kontextu.

Následky

Následky, jak popisují Strauss a Corbinová (1999), jsou důsledky použitých strategií jednání v rámci daného kontextu. V našem výzkumu byly zachyceny v kategorii **Jak droga překresluje vztahy i každodennost**. Tato část modelu se zaměřuje na proměny, které užívání návykových látek přineslo do života respondentů, od narušení rodinných a partnerských vztahů přes ztrátu zaměstnání až po stigmatizaci a zhoršení psychického i fyzického zdraví. Právě tyto dopady ukazují, jak původně vnímaný přínos látky postupně ustupuje jejím negativním důsledkům.

Obrázek 1 Paradigmatický model

(zdroj: vlastní)

4.3 Zakotvená teorie a její interpretace

V závěrečné fázi analýzy jsme přistoupili k selektivnímu kódování, jehož cílem je identifikace centrální kategorie, která sjednocuje všechny hlavní kategorie a tvoří teoretické jádro vznikající zakotvené teorie. Právě tato kategorie propojuje jednotlivé tematické oblasti do smysluplného a logického celku a umožňuje hlubší porozumění zkoumanému jevu v jeho souvislostech (Strauss & Corbinová, 1999).

Na základě analýzy vztahů mezi kategoriemi jsme jako centrální kategorii zvolili **Kapitolu první**, která se zaměřuje na počáteční motivace a okolnosti vedoucí k užívání nelegálních návykových látek. Ukázalo se, že právě tato fáze představuje klíčový bod zlomu v životních příbězích respondentů. První zkušenosti s drogami se často pojí s tlakem

sociálního okolí, snahou vyrovnat se s vnitřní nepohodou, nebo s potřebou uniknout náročné realitě. Volba této kategorie jako ústřední je podpořena skutečností, že rozhodnutí začít s užíváním se ukázalo jako určující pro další vývoj vztahu k drogám i míru kontroly nad jejich užíváním.

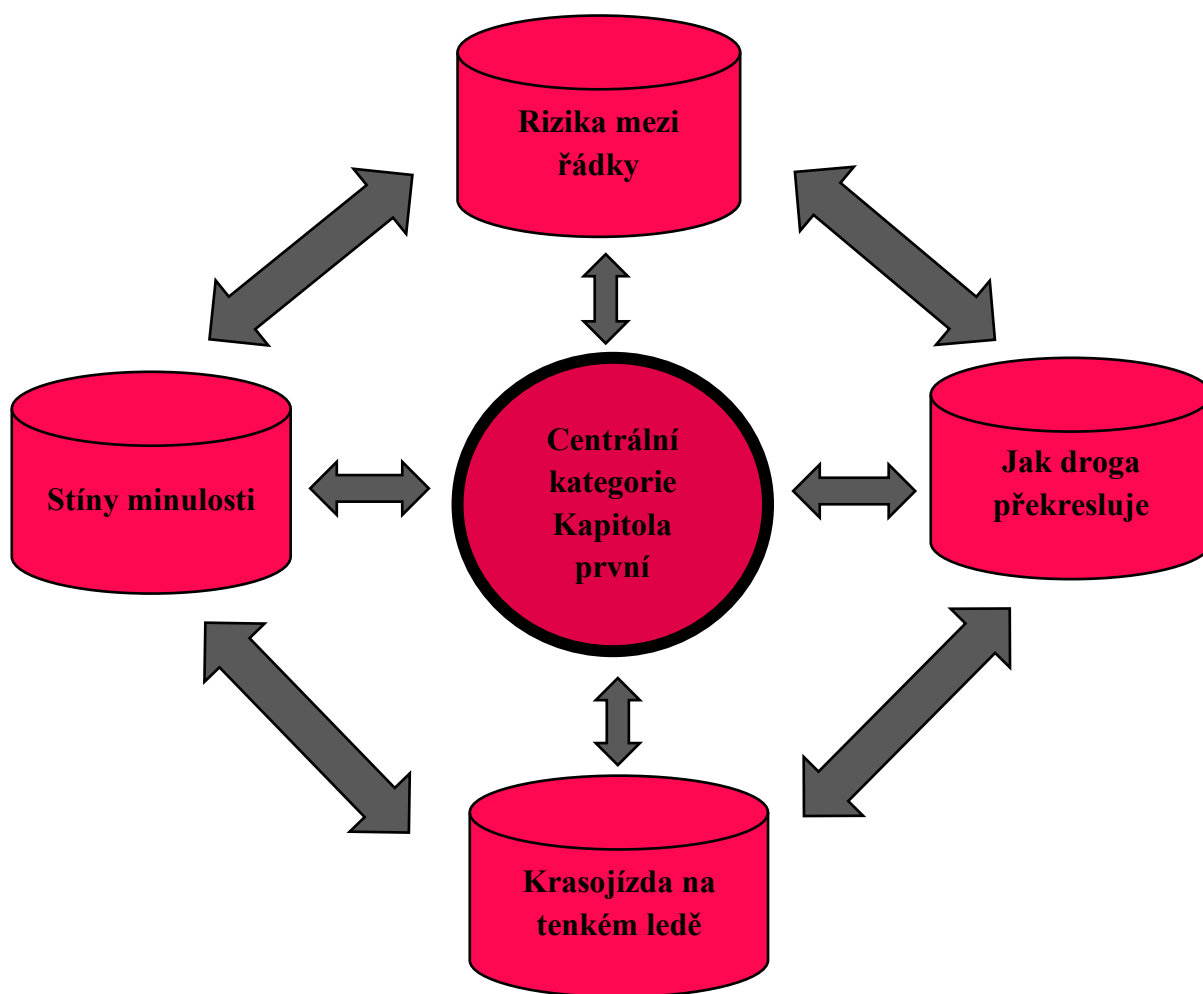
Centrální kategorie **Kapitola první** je úzce provázána se všemi ostatními hlavními kategoriemi. Navazuje na kauzální podmínky **Stíny minulosti**, které poukazují na rané životní zkušenosti v rodinném, vrstevnickém či školním prostředí, jež často vytvořily predispozice k prvotnímu kontaktu s drogami.

Na tuto oblast dále navazuje kategorie strategie **Rizika mezi řádky**, která zachycuje, jak jednotlivci reflektují svá rozhodnutí, zda rizika spojená s užíváním vnímají, nebo je spíše bagatelizují. Následky **Jak droga překresluje vztahy i každodennost** pak představují logické pokračování vývojové linie, jež začíná právě v rozhodnutí s užíváním začít. Dynamický vztah se vytváří také s kategorií **Krasojízda na tenkém ledě**, která reflektuje schopnost či neschopnost udržet si kontrolu nad užíváním a zachovat určitou míru regulace.

Výběr **Kapitoly první** jako centrální kategorie je výsledkem pečlivého zvažování a odpovídá výzkumným cílům i otázkám. Tato kategorie nejvýrazněji zachycuje moment, v němž se jednotlivé životní zkušenosti, vztahové okolnosti a individuální faktory sbíhají a dávají vzniknout dalším vývojovým trajektoriím užívání. Její centrální postavení tedy nejen propojuje ostatní tematické oblasti, ale současně tvoří základní interpretační osu celé vzniklé teorie.

Tuto provázanost a význam centrální kategorie znázorňuje následující model, který schematicky zachycuje vztahy mezi kategoriemi:

Obrázek 2 Centrální kategorie

(zdroj: vlastní)

4.4 Interpretace dat

Tato kapitola slouží k prezentaci a interpretaci dat získaných během kvalitativního výzkumného šetření, jehož cílem bylo porozumět rozdílům v sociálním fungování mezi kontrolujícími se a závislými uživateli nelegálních návykových látek. V jednotlivých podkapitolách jsou systematicky zpracována a interpretována data v návaznosti na výzkumné cíle a otázky. Analýza byla provedena pomocí zakotvené teorie a zahrnovala otevřené, axiální a selektivní kódování. Výsledkem je soubor poznatků, které umožňují hlubší porozumění nejen samotnému procesu užívání, ale i jeho dopadům na sociální život respondentů. Cílem této kapitoly je nabídnout ucelený obraz o sledovaném jevu a poskytnout odpovědi na formulované výzkumné otázky:

Naše hlavní výzkumná otázka je: *Jak se liší sociální fungování kontrolujících se uživatelů nelegálních návykových látek od sociálního fungování závislých uživatelů?*

Ve výpovědích kontrolujících se uživatelů se ukazuje jistá variabilita v přístupu k užívání, která však nenarušuje jejich schopnost udržet si stabilní životní zázemí. Jeden z nich otevřeně reflektuje přítomnost rozvinuté závislosti, přesto díky funkčním vztahům, stabilnímu zaměstnání a pevnému dennímu režimu jeho život vykazuje znaky běžného sociálního fungování. Další popisuje, že sice také užívá pervitin, avšak jeho konzumaci dokáže přizpůsobovat aktuálním okolnostem a nárokům každodenního života. Třetí z respondentů pak uplatňuje přísně stanovená osobní pravidla, která se týkají frekvence a způsobu užívání, a která mu pomáhají zachovávat rovnováhu mezi drogou a životními povinnostmi. Společným jmenovatelem všech tří je aktuálně stabilní pracovní zázemí, udržované vztahy s blízkými a pravidelný režim. Přestože dva z nich mají za sebou trestní minulost, a to nejen v souvislosti s drogami, shodně hovoří o výrazné změně životního stylu. Své dřívější chování vnímají jako uzavřenou kapitolu, která je motivovala ke změně. Jejich aktuální fungování tak ukazuje, že i při přítomnosti návykových látek v životě je možné zachovat sociální stabilitu, pokud člověk disponuje vnitřní motivací, jasně nastavenými hranicemi a zázemím, které mu umožňuje vést uspořádaný život.

Naopak výpovědi závislých uživatelů vykreslují odlišný obraz. V jejich případech dochází k výraznému narušení základních oblastí sociálního fungování. Rodinné a přátelské vazby bývají přerušeny nebo výrazně oslabeny, kontakt s blízkými je často sporadický či zatížený konflikty. Všichni respondenti z této skupiny jsou aktuálně bez zaměstnání, přičemž závislost výrazně zasahuje do jejich schopnosti plnit pracovní povinnosti, dodržovat režim a udržet si dlouhodobější pracovní pozici. Finanční prostředky si zajišťují převážně prostřednictvím sociálních dávek nebo příležitostnou nelegální činností, jako je prodej drog nebo drobné krádeže. Každodenní snaha obstarat si drogu tak často převyšuje potřebu budovat stabilní a strukturovaný život. S tím souvisí i jejich bytová situace, část respondentů přebývá na ubytovnách, jiní žijí ve squatech či u známých, přičemž tyto podmínky jsou zpravidla nestálé a nepředvídatelné. Jejich sociální kontakty se většinou omezují na jiné uživatele, což přispívá k uzavírání se do drogové subkultury a prohlubuje jejich vzdálení se od většinové společnosti. Partnerské vztahy sice u většiny respondentů přetrvávají, ale bývají charakterizovány společným užíváním a emocionální nestabilitou. Často se v nich objevují prvky spoluzávislosti, kde droga slouží jako prostředek vzájemného propojení, ale zároveň

i jako zdroj konfliktů. V oblasti rodičovství má aktuálně dítě ve své péči pouze jedna z respondentek. Ostatní jsou s dětmi v kontaktu v různé míře, od minimálních kontaktů až po pravidelné návštěvy. Děti jsou převážně v péči prarodičů, širší rodiny nebo druhého rodiče, který není závislý. Respondenti tuto skutečnost často vnímají jako bolestnou, ale zároveň si uvědomují, že je výsledkem jejich dosavadního životního stylu. Navzdory této náročné situaci v některých výpovědích zaznívá touha po změně. Objevují se zmínky o úvahách nad léčbou, snaze zlepšit vztahy s blízkými nebo získat zaměstnání. Tyto tendence však bývají provázeny nejistotou, nízkou sebedůvěrou a obavami z neúspěchu, což poukazuje na složitost procesu změny u osob, které se již dlouhodobě pohybují v drogovém prostředí.

Dílčí výzkumná otázka 1: Jak vypadal sociální život kontrolujících se uživatelů a závislých uživatelů před začátkem užívání nelegálních návykových látek?

Sociální život před započítím užívání nelegálních návykových látek se u obou skupin respondentů vyvíjel v odlišných podmínkách, které se projevovaly zejména v oblasti rodiny, školy, přátelství a partnerských vztahů.

U kontrolujících se uživatelů převládaly pozitivní vzpomínky na dětství a dospívání. Většina vyrůstala ve stabilním rodinném prostředí, i když v některých případech se vyskytovaly určité deficity, například absence otce či citová odtazitost v rodině. Přesto své dětství respondenti hodnotili jako víceméně klidné a bez zásadních problémů. Ve škole se cítili dobře, vztahy se spolužáky byly většinou bezproblémové. Přátelské vztahy měly v jejich životě důležité místo, šlo o dlouhodobé a stabilní vazby. Partnerské vztahy v této životní etapě nebyvaly výrazně přítomné, pokud ano, měly spíše nezávazný charakter. Co se týče pracovních zkušeností, objevovala se rozmanitost, od nelegální činnosti po běžné zaměstnání.

Naprostý kontrast ukazují výpovědi závislých uživatelů, jejichž předchozí sociální život byl častěji poznamenán nestabilitou, ztrátami nebo narušenými vztahy. I přesto, že někteří vzpomínají na rodinné prostředí pozitivně, často se objevuje neúplná rodina, násilí nebo citové zanedbávání. Partnerské vztahy již v raném věku často nesly prvky nejistoty, nerovnováhy nebo emoční závislosti. Přátelské vztahy byly většinou přítomné, ale výjimečně se zde objevovala také izolace, například kvůli rodinné zátěži. Školní zkušenosti byly velmi různorodé, od pozitivních po velmi negativní, přičemž někteří respondenti

vzpomínali na šikanu nebo zklamání ze strany autorit. Co se týče prvních pracovních zkušeností, byly často přerušované, příležitostné nebo chyběly úplně.

Tato zjištění naznačují, že kontrolující se uživatelé vyrůstali v prostředí s vyšší mírou ochranných faktorů, to znamená stabilitu, funkční vztahy, pozitivní školní a vrstevnické zkušenosti. Oproti tomu závislí uživatelé často zažívali vyšší míru zátěže, nejistoty a narušení klíčových vztahových vazeb, což mohlo ovlivnit jejich schopnost zvládat obtížné situace v dospělosti a později i interakci s návykovými látkami.

Dílčí výzkumná otázka 2: Jaké vnitřní a vnější faktory ovlivňují rozhodnutí kontrolujících se i závislých uživatelů začít a pokračovat v užívání návykových látek?

Analýza výpovědí obou skupin ukazuje, že rozhodnutí začít s užíváním nelegálních návykových látek je výsledkem různorodého působení vnitřních a vnějších podnětů. Zatímco u závislých uživatelů se objevují především reakce na dlouhodobé psychické napětí, citové ztráty nebo náročné životní situace, u kontrolujících se jedinců bývá tento krok častěji součástí vědomého rozhodnutí, které je spojeno s určitou mírou záměru.

Z vnitřních motivací se u závislých objevují zejména snahy o úlevu od psychického napětí, potlačení silných emocí, útěk před realitou nebo snaha cítit se „více naživu“. Často se jedná o reakci na dřívější traumatické nebo vyčerpávající životní události. Látky zde fungují jako forma seberegulace, i když zároveň bývají prvním krokem k dlouhodobé destrukci. Naopak kontrolující se uživatelé popisují své užívání jako prostředek k dosažení emoční rovnováhy nebo introspekce, tedy užívání záměrné, řízené a mnohdy pojmávané jako nástroj seberozvoje. V některých případech je přítomná i otevřená reflexe, že látky plní určitou funkci pouze dočasně, dokud nedojde k dosažení psychické stability jiným způsobem.

Vnější faktory hrají v obou skupinách podstatnou roli zejména v počáteční fázi. Společným rysem je vliv vrstevníků, partnerů nebo širšího okolí, které užívání drog prezentuje jako běžné nebo normativní. U závislých však často dochází k hlubšímu vtažení do drogového prostředí, kde je užívání součástí kolektivních rituálů, vztahového fungování a přirozeného každodenního života. U kontrolujících se jedinců je sice prvotní zkušenost často také sociálně podmíněná, další užívání se však přesouvá do individuální roviny, kde již není závislé na přímém kontaktu s dalšími uživateli.

Obě skupiny připisují látkám určité funkce, které ovlivňují pokračování v užívání. U závislých jde často o snahu ulevit si od fyzického či psychického nepohodlí, zapomenout na problémy nebo překonat nepříznivé životní podmínky. Užívání zde bývá těsně spojeno s každodenním fungováním a plněním základních potřeb. U kontrolujících se uživatelů mají látky spíše podpůrný nebo doplňkový charakter, zvyšují výkon, navozují introspekci, pomáhají zvládat náročné situace nebo udržovat psychickou rovnováhu. Využívání těchto látek je proto často spojeno s vědomým plánováním a jasně stanovenými hranicemi.

Celkově lze říci, že motivace k užívání návykových látek se u obou skupin opírá o kombinaci osobních potřeb, emočních prožitků a sociálního kontextu. Zásadním rozdílem je však míra vzhledu a kontroly, se kterou jednotlivci k užívání přistupují. Zatímco u kontrolujících se jedinců hraje klíčovou roli reflexe a hranice, u závislých uživatelů dochází k postupné ztrátě kontroly a užívání se stává jedním z určujících prvků životního stylu.

Dílčí výzkumná otázka 3: Jak se liší vnímání rizik spojených s užíváním drog u kontrolujících se uživatelů a u závislých?

Zjištění týkající se vnímání rizik naznačují rozdílné postoje mezi závislými a kontrolujícími se uživateli, a to jak ve fázi před prvním užitím, tak v pozdějším přístupu k prevenci a reflexi následků.

Z výpovědí závislých uživatelů je patrné, že si potenciálních rizik sice byli vědomi, avšak toto uvědomění často přicházelo až postupně, mnohdy teprve ve chvíli, kdy se rizika začala výrazně projevovat na jejich fyzickém nebo psychickém zdraví. U některých z nich se sice objevovaly prvotní obavy, například z injekční aplikace nebo obecné negativní představy o uživatelích drog, nicméně tyto obavy nepředstavovaly zásadní bariéru. U části respondentů se navíc ukazuje tendence rizika bagatelizovat či vnímat jako běžnou součást užívání. Často zmiňují strategie, které měly rizika snížit (např. použití vlastní jehly nebo dodržování hygienických pravidel), avšak tyto postupy sloužily spíše k udržení subjektivního pocitu bezpečí než k reálné prevenci škod. Významným prvkem je i určitá emoční otupělost vůči negativním dopadům, o vážných důsledcích (např. zhoršení zdraví, sociální úpadek) někteří hovořili bez emocí, s nadsázkou nebo humorem. V některých případech tak docházelo k paradoxnímu přístupu, kdy si byli rizik vědomi, ale pokračovali v užívání, protože přínosy látky v daný moment subjektivně převažovaly nad jejími důsledky.

Oproti tomu kontrolující se uživatelé vykazují výrazně diferencovanější a vědomější postoj k rizikům. Jejich přístup je založený nejen na osobní zkušenosti, ale také na předchozí informovanosti, racionální úvaze a snaze užívání přizpůsobit tak, aby nenarušovalo ostatní oblasti jejich života. Často zmiňovali, že se snaží vytvářet bezpečné podmínky pro užití, například dbají na přítomnost důvěryhodné osoby, kontrolují dávkování nebo se vyhýbají nevhodnému prostředí. Zároveň si uvědomují rizika nejen na úrovni tělesného zdraví, ale i v oblasti psychické pohody, vztahů a celkového fungování. I přes tento uvážlivý přístup se však i u nich objevuje jistá míra bagatelizace, rizika jsou občas přirovnávána k běžně přijímaným látkám, jako je alkohol, nebo komunikována s jistou nadsázkou. Přesto udržují nad svým užíváním určitou formu kontroly a vnímají ji jako důležitý nástroj prevence před negativními důsledky.

Celkově lze říci, že kontrolující se uživatelé přistupují k rizikům strukturovaněji a vědoměji, zatímco závislí uživatelé je často vnímají až zpětně, s menší intenzitou nebo je zlehčují.

Dílčí výzkumná otázka 4: Jak se v průběhu užívání nelegálních návykových látek měnil sociální život kontrolujících se a závislých uživatelů?

Srovnání výpovědí obou skupin ukazuje na zásadně odlišné dopady užívání návykových látek na sociální život.

Výpovědi závislých respondentů ukazují, že užívání návykových látek zásadně proměnilo jejich sociální fungování. V oblasti rodinných vztahů docházelo k narušení důvěry, vzdalování se nebo úplnému přerušení kontaktů. Závislí uživatelé často popisovali pocity odmítnutí či nepochopení ze strany rodiny, ačkoliv někteří se snažili rodinné vztahy udržet, nebo se k nim v krizových obdobích vracet. Partnerské vztahy v této skupině bývají charakterizovány vysokou mírou nestability, častými konflikty a spoluzávislostí, přičemž užívání návykových látek často představuje ústřední prvek těchto vztahů. Přátelské vazby z dřívějšího života byly ve většině případů narušeny nebo zcela zanikly a byly nahrazeny kontakty uvnitř drogového prostředí, které ovšem vykazují nižší míru důvěry a stability.

Naopak u kontrolujících se uživatelů nedochází k tak výrazným změnám v sociálních vztazích. V jejich výpovědích se objevují stabilní vazby jak v rodině, tak v přátelských vztazích, které přetrvávají i v období užívání. Tito jedinci často volí strategii selektivního sdílení informací, své užívání buď otevřeně komunikují s blízkými, nebo je naopak

ponechávají v nevědomosti, aby si zachovali vztahovou rovnováhu. V partnerských vztazích bývá situace různorodá, někteří o partnerství nehovoří, jiní jej reflektují jako stabilní a nezatížené problematikou užívání. Důležité je, že užívání návykových látek není v těchto vztazích centrálním tématem ani zdrojem výrazných konfliktů. Sociální prostředí kontrolujících se uživatelů je často různorodé a zahrnuje jak uživatele, tak osoby mimo drogové prostředí, což může přispívat k udržení širší sociální opory.

Z výpovědí obou skupin vyplývá, že míra narušení sociálních vztahů úzce souvisí s tím, zda užívání zůstává pod kontrolou, nebo přerůstá v závislost. Zatímco kontrolující se uživatelé si své vztahy aktivně chrání a integrují užívání do běžného života, u závislých se postupně rozpadají běžné sociální vazby a jsou nahrazovány vztahy uvnitř drogové subkultury, která však plně nenaplnuje jejich původní potřeby emocionální podpory a stability.

Dílčí výzkumná otázka 5: Jak kontrolující se a závislí uživatelé popisují důvody, které vedly k tomu, že drogy zůstaly pod jejich kontrolou, nebo se naopak staly problémem?

Analýza výpovědí obou skupin ukazuje, že míra kontroly nad užíváním nelegálních návykových látek je výsledkem různorodých faktorů, které souvisejí jak s vnitřním nastavením jednotlivce, tak s podmínkami, ve kterých se nachází.

Kontrolující se uživatelé disponují celou škálou strategií, které jim pomáhají regulovat své užívání tak, aby nenarušovalo jejich každodenní život. Klíčovou roli hraje stabilní pracovní zázemí a strukturovaný denní režim, které vytvářejí přirozený rámec pro sebekontrolu. Užívání se v těchto případech nevymyká běžnému fungování, ale naopak bývá integrováno do života jako vědomé, plánované rozhodnutí. Tito jedinci často reflektují důsledky ztráty kontroly v minulosti, a právě tato zkušenost slouží jako motivace k udržení současné rovnováhy. Někteří uvádějí, že vnímají své tělo jako ukazatel, který jim napovídá, kdy je třeba zpomalit nebo přestat. Regulace je v těchto případech postavena na vnitřní zodpovědnosti, vnímání osobních limitů a důrazu na dlouhodobou stabilitu. Nejde jen o vyhýbání se závislosti, ale často i o součást životního postoje.

Závislí uživatelé naopak popisují, že jejich schopnost regulace užívání je výrazně oslabena, přestože se i u nich objevují snahy o změnu. Tyto snahy však bývají spíše situační, vycházejí z konkrétního podnětu, jako je těhotenství, péče o dítě nebo tlak okolí. Většinou

jde o krátkodobé odhodlání, které není podpořeno stabilním zázemím, systematickou podporou nebo reálnou strategií. Regulace tak probíhá spíše intuitivně, bez pevného rámce, a je náchylná ke kolapsu pod vlivem stresu, emocí nebo ztrát. Respondenti často zmiňují absenci vnější podpory, opakovaná selhání, nízkou sebedůvěru a pocity studu, které vytvářejí začarovaný kruh, v němž se touha po změně střetává s realitou každodenního přežívání. U některých se dokonce jako jediná reálná možnost změny jeví až nucená abstinence ve vězení, což poukazuje na nedostatečnou dostupnost účinné pomoci v běžném životním prostředí.

Celkově lze shrnout, že kontrola nad užíváním je výrazně podmíněna stabilitou prostředí, sebereflexí a vnitřní motivací. Zatímco kontrolující se uživatelé popisují regulaci jako kontinuální proces, který je aktivně řízen, u závislých uživatelů se často jedná o snahu reagovat na vnější okolnosti bez dostatečného vnitřního nebo systémového zajištění.

4.4.1 Shrnutí výsledků a doporučení pro praxi

Výzkum přinesl ucelený pohled na rozdíly v sociálním fungování mezi kontrolujícími se a závislými uživateli nelegálních návykových látek. Na základě výpovědí respondentů se ukázalo, že rozhodnutí začít s užíváním i způsob, jakým užívání dále probíhá, není možné chápat jen jako individuální volbu. V mnoha případech do tohoto procesu vstupují osobní zkušenosti, kvalita mezilidských vztahů, životní podmínky i schopnost uplatnit vlastní vůli. Tyto faktory společně ovlivňují, jak se užívání návykových látek vyvíjí.

Zatímco kontrolující se uživatelé si dokážou udržet stabilitu díky práci, podpoře blízkých a schopnosti nastavovat si hranice, závislí uživatelé často ztrácejí oporu v okolí, čelí narušeným vztahům i obtížím v zaměstnání. V mnoha případech je jejich schopnost změnit situaci omezená nejen kvůli samotné závislosti, ale i kvůli nedostatku podpory a zkušenostem s odmítáním ze strany společnosti.

Tato zjištění přinášejí důležité poznatky pro práci s uživateli drog a ukazují, že cesta k udržení kontroly nad užíváním nebo k návratu k běžnému životu není závislá pouze na osobní vůli. Neméně podstatné jsou také podmínky, ve kterých člověk žije, a míra podpory, kterou má k dispozici. Z toho vyplývá, že adiktologická intervence by měla přesahovat rámec samotné práce s návykovou látkou. A soustředit se také na posilování mezilidských vztahů, zlepšování životní situace a budování stabilního, podpůrného prostředí. Právě

propojení těchto aspektů s vnitřní motivací klienta tvoří základ pro trvalou a smysluplnou změnu.

Právě zkušenosti uživatelů drog poukazují na to, jak důležitou roli v jejich životech hrály narušené vztahy, chybějící podpora a nepříznivé životní podmínky, často ještě dlouho před samotným začátkem užívání. Z těchto poznatků jasně vyplývá, že podchycení těchto faktorů včas může sehrát zásadní roli v předcházení rozvoji závislosti. I proto mají výsledky této práce potenciál nejen pro odbornou práci s uživateli, ale také pro oblast prevence a podpory ohrožených skupin, zejména mladých lidí.

Ve školním prostředí totiž často převažují preventivní přístupy, které se soustředí primárně na popis účinků látek a varování před jejich negativními důsledky. V kontextu poznatků této práce se však ukazuje, že samotné informace o drogách nejsou dostačující. Vystává zde tedy potřeba komplexnějšího přístupu, který by žákům umožnil reflektovat vlastní prožívání, sociální vazby a životní situace, jež mohou k užívání vést.

Klíčovou roli zde mohou sehrávat odborníci působící ve školních poradenských pracovištích, jako je metodik prevence, školní psycholog či sociální pedagog. Jejich práce spočívá nejen v prevenci rizikového chování, ale především v porozumění jeho příčinám a vytváření podpůrného prostředí, ve kterém se mladí lidé cítí bezpečně. Zejména u těch žáků, kteří aktuálně nemají ve svém životě dostatečnou oporu, ať už v rodině nebo mezi vrstevníky, může být právě škola jedním z mála míst, kde získají zkušenost s přijetím, důvěrou a možností otevřeně hovořit o tom, co prožívají. Podpora psychické odolnosti, schopnosti zvládat stres a rozvíjet zdravé mezilidské vztahy tak představuje účinnou formu prevence, ale i možnost, jak včas nabídnout pomoc těm, kteří ji potřebují.

5 ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývala tématem užívání nelegálních návykových látek a jeho dopadu na sociální život jednotlivců. Zaměřuje se na rozdíly mezi dvěma skupinami uživatelů, těmi, kteří své užívání dokážou do určité míry kontrolovat, a těmi, u nichž došlo k rozvoji závislosti. Zaměřili jsme se na porozumění toho, jak se užívání drog promítá do mezilidských vztahů, pracovního života či každodenního fungování, a co tyto rozdíly vypovídají o širších souvislostech závislostního chování. Výzkum vycházel z potřebné odborné literatury a interpretace výpovědí samotných uživatelů.

Teoretická část práce je členěna do dvou kapitol, přičemž každá z nich se zaměřuje na odlišný aspekt zkoumaného tématu. První kapitola poskytuje základní rámec pro porozumění problematice užívání nelegálních návykových látek, představuje motivace vedoucí k jejich nadměrnému užívání, definuje nejen samotnou závislost, ale i fenomén kontrolovaného užívání. Dále přibližuje vývojová stadia závislosti a nabízí různé modely obou forem užívání, čímž ukazuje, že vztah člověka k látce může nabývat různých podob. V této části je rovněž věnována pozornost aktuální drogové situaci v České republice a vybraným druhům nelegálních návykových látek, které se objevují i ve výpovědích respondentů. Druhá kapitola se zaměřuje na proměnu sociálních vztahů v souvislosti s užíváním nelegálních návykových látek. Zaměřuje se na to, jak se v souvislosti s užíváním drog proměňují vztahy v rodině, s partnery, přáteli i v pracovním prostředí, a jak tyto změny zasahují do každodenního života jednotlivce. Obě kapitoly společně vytvářejí teoretické východisko, které umožňuje lépe porozumět výpovědím samotných respondentů a zasadit je do kontextu odborných poznatků. Zároveň upozorňují na to, že užívání drog nelze chápat pouze jako osobní selhání, ale jako komplexní jev formovaný vnitřními zkušenostmi jedince a kontextem jeho sociálního prostředí.

Praktická část této práce byla realizována prostřednictvím kvalitativního výzkumu, jehož cílem bylo hlouběji porozumět rozdílům v sociálním fungování mezi kontrolujícími se a závislými uživateli nelegálních návykových látek. Před samotným zahájením výzkumu byl vymezen výzkumný problém a sestaven předběžný soubor výzkumných otázek, které se v průběhu práce dále zpřesňovaly v návaznosti na analýzu získaných dat. Následně byl zvolen výzkumný design vycházející z principů zakotvené teorie, která umožňuje vytvářet nové teoretické porozumění na základě zkušeností účastníků.

K získání potřebných dat byla zvolena metoda polostrukturovaných rozhovorů. Výzkumný soubor tvořilo devět respondentů s různým vztahem k užívání, část z nich své užívání popisovala jako částečně kontrolované, zatímco u ostatních se rozvinula závislost s negativním dopadem na různé oblasti jejich života. Data byla analyzována ve třech krocích, a to v otevřeném, axiálním a selektivním kódování. Tento proces umožnil identifikovat klíčové tematické kategorie, které přibližují, jak kontrolující se i závislí uživatelé nelegálních návykových látek vnímají dopady svého užívání ve vztahu k běžnému životu, sociálním vztahům a vlastním životním volbám.

Na základě analýzy lze říci, že stanoveného cíle práce se podařilo dosáhnout. Výzkum poukázal na rozdíly mezi kontrolujícími se a závislými uživateli, první skupina popisuje své užívání jako více promyšlené a zasazené do relativně stabilního životního rámce, zatímco u druhé se objevují častější známky narušení vztahů i každodenního fungování. Výsledky potvrzují, že samotné užívání nelze chápat izolovaně, ale vždy v návaznosti na životní příběh, prostředí a vnitřní nastavení každého jednotlivce.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Odborná literatura

Barnardová, M. (2011). *Drogová závislost a rodina*. Triton.

Čírtková, L., & Vitoušová, P. (2007). *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Grada Publishing.

Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2000). *The Sage handbook of qualitative research (2nd ed.)*. Sage Publications.

Kalina, K. (2003). *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. Úřad vlády České republiky.

Kudrle, S. (2003). *Úvod do bio-psycho-socio-spirituálního modelu závislosti*. In K. Kalina a kol., *Drogy a drogové závislosti: Mezioborový přístup (sv. 1)*. Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky.

Leary, T. (1996). *Záblesky paměti*. Votobia.

Leary, T., Metzner, R., & Alpert, R. (1969). *The psychedelic experience: A manual based on the Tibetan book of the dead*. Academic Press.

Mioviský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Grada.

Mühlpachr, P. (2001). *Sociální patologie*. Masarykova univerzita.

Nešpor, K. (2013). *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Portál.

Nožina, M. (1997). *Svět drog v Čechách*. Koniasch Latin Press; Livingstone.

Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: Čtyři přístupy*. Masarykova univerzita.

Sadílková, M., & kol. (2012). *Kriminalita & drogy*. SANANIM.

Strauss, A., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Albert.

Škoda, J., & Fischer, S. (2014). *Sociální patologie*. Grada.

Švaříček, R., & Šedřová, K. (2012). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál.

Vágnerová, M. (2014). *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Portál.

Warburton, H., Turnbull, P. J., & Hough, M. (2005). *Occasional and controlled heroin use: Not a problem?* Joseph Rowntree Foundation.

Zinberg, N. E. (1984). *Drug, set, and setting: The basis for controlled intoxicant use*. Yale University Press.

Elektronické zdroje

Chomynová, P., Dvořáková, Z., Grohmannová, K., Orlíková, B., Černíková, T., Franková, E., Galandák, D., Fidesová, H., & Vopravil, J. (2024). *Zpráva o nelegálních drogách v České republice 2024*. Úřad vlády České republiky. <https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocnizpravy/zprava-o-nelegalnich-drogach-v-ceske-republice-2024/>

Dalgarno, P., & Shewan, D. (2005). *Reducing the risks of drug use: The case for set and setting*. *Addiction Research & Theory*, 13(3), 259–265. <https://doi.org/10.1080/16066350500053562>

Decorte, T. (2001). *Drug users' perceptions of 'controlled' and 'uncontrolled' use*. *International Journal of Drug Policy*, 12(4), 297–320. [https://doi.org/10.1016/S0955-3959\(01\)00095-0](https://doi.org/10.1016/S0955-3959(01)00095-0)

Flanagan, O. (2013). *The shame of addiction*. *Frontiers in Psychiatry*, 4, Article 120. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2013.00120>

Janulis, P., Ferrari, J. R., & Fowler, P. J. (2013). *Understanding public stigma toward substance dependence*. *Journal of Applied Social Psychology*, 43(5), 1065–1072. <https://doi.org/10.1111/jasp.12070>

Kaplan, C. D., Bieleman, B., & TenHouten, W. D. (1992). *Are there casual users of cocaine?* In *Cocaine: Scientific and Social Dimensions* (Vol. 166, pp. 57–80).

Lytle, A., Apriceno, M., & Kowal, M. (2019). *How intergroup contact and demographic factors influence attitudes toward and perceptions of addiction*. *Addiction Research & Theory*, 28(5), 425–432. <https://doi.org/10.1080/16066359.2019.1680647>

Mardani, M., Alipour, F., Rafiey, H., Fallahi-Khoshknab, M., & Arshi, M. (2023). *Challenges in addiction-affected families: A systematic review of qualitative studies*. *BMC Psychiatry*, 23(1). <https://doi.org/10.1186/s12888-023-04927-1>

Matthews, S., Dwyer, R., & Snoek, A. (2017). *Stigma and self-stigma in addiction*. *Journal of Bioethical Inquiry*, 14(2), 275–286. <https://doi.org/10.1007/s11673-017-9784-y>

MKN-10 2024: 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí. (2024). F10–F19 – Poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek. Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F10-F19>

Morávek, J. (2007). *Kontrolované užívání drog: co nám přináší výzkum uživatelů, kteří s drogami umějí zacházet*. *Adiktologie*, 7(4), 446–455.

Presl, P. (2012). *Drogy: Poznej svého nepřítele*. Ministerstvo zdravotnictví České republiky.

Rhodes, T., Rance, J., Fraser, S., & Treloar, C. (2017). *The intimate relationship as a site of social protection: Partnerships between people who inject drugs*. *Social Science & Medicine*, 180, 125–134. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.03.012>

Sattler, S., Escande, A., Racine, É., & Göritz, A. S. (2017). *Public stigma toward people with drug addiction: A factorial survey*. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 78(3), 415–425. <https://doi.org/10.15288/jsad.2017.78.415>

Scher, B. D., Neufeld, S. D., Butler, A., Bonn, M., Zakimi, N., Farrell, J., & Greer, A. (2023). *“Criminalization causes the stigma”: Perspectives from people who use drugs*. *Contemporary Drug Problems*, 50(3), 402–425. <https://doi.org/10.1177/00914509231179226>

Substituční léčba. (2025). *Rozdělení drog*. <https://www.substitutni-lecba.cz/rozdeleni-drog>
Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách). *Zákony pro lidi*. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-372>

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. *Zákony pro lidi*. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Paradigmatický model	83
Obrázek 2 Centrální kategorie	85

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Přehled respondentů.....	34
Tabulka 2 Kategorie otevřeného kódování.....	39

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ČR	Česká republika
tzv	takzvaný
atd	a tak dále
tj.	to je
Sb.	sbírky
s.	strana
č	číslo
EMCDDA	Evropské monitorovací centrum pro drogovou závislost
MDMA	3,4-methylendioxymethamfetamin
THC	Tetrahydrokanabinol
HIV	z anglického: Human Immunodeficiency Virus, virus lidské imunitní nedostatečnosti
AIDS	z anglického: Acquired immune deficiency syndrome, syndrom získaného selhání imunity
LSD	Diethylamid kyseliny lysergové

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Struktura rozhovoru s kontrolujícími se uživateli

Příloha P II: Struktura rozhovoru se závislými uživateli

Příloha P III: Ukázka kódování rozhovoru se závislým uživatelem

Příloha P IV: Ukázka kódování rozhovoru s kontrolujícím se uživatelem

PŘÍLOHA P I: STRUKTURA ROZHOVORU S KONTROLUJÍCÍMI SE UŽIVATELI

Rozhovor s kontrolujícími se uživateli:

Úvodní část

- Mohl/a byste se mi krátce představit?
- Jaké nelegální látky užíváte a jak často?
- Jak byste popsal/a svůj přístup k drogám?

Sociální život před užíváním drog

- **1. Jaké jste měl/a vztahy s rodinou, než jste začal/a užívat drogy?**
 - ☐ Jak byste popsal členy své rodiny? Jaký jste k nim měl vztah?
 - ☐ Jak byste popsal/a Vaše dětství?
 - ☐ Cítil jste někdy, že Vám v rodině něco chybí? Pokud ano, co to bylo a jak jste to vnímal/a?
 - ☐ Když si vzpomenete na hezký moment s rodinou, co Vás napadne jako první?
- **2. Jaké jste měl/a vztahy s přáteli, než jste začal/a užívat drogy?**
 - ☐ Kdo tvořil Váš okruh přátel?
 - ☐ Co Vás vzájemně spojovalo?
 - ☐ Jak jste se mezi přáteli cítil/a?
 - ☐ Jaké postavení jste měl/a mezi přáteli?
 - ☐ Jakou roli ve Vašem životě měli přátelé?
- **3. Jak vypadaly vaše partnerské vztahy, než jste začal/a užívat drogy?**
 - ☐ Měl/a jste v té době stabilní partnerské vztahy? Pokud ano, jak byste je popsal/a?
- **4. Jak jste fungoval/a ve škole, než jste začala užívat drogy?**
 - ☐ Jak jste vycházel/a s učiteli a spolužáky?
 - ☐ Bylo pro Vás důležité udržovat si dobré vztahy s učiteli a spolužáky? Pokud ano, proč?
 - ☐ Cítil/a jste se v kolektivu přijímaný/á? Proč si myslíte, že to tak bylo?
 - ☐ Co vás na škole bavilo a co vás naopak odrazovalo?
 - ☐ Jaké jste měl/a pocity spojené se školou? Byla pro vás spíše pozitivní, nebo stresující zkušeností?

➤ **5. Jak jste fungoval v zaměstnání, než jste začal užívat drogy?**

- ☐ Jaký jste měl/a vztah s kolegy a nadřízenými?
- ☐ Bylo pro vás v práci důležité udržovat dobré vztahy s kolegy a nadřízenými? Pokud ano, proč?
- ☐ Co se Vám na vaší práci nejvíce líbilo a co vám naopak vadilo?
- ☐ Byla práce pro vás něčím důležitým, nebo jste ji spíš vnímal/a jen jako nutnost?

➤ **6. Jak jste trávil/a volný čas před prvním kontaktem s nelegálními návykovými látkami?**

➤ **7. Jaké jste měl/a tehdy představy o své budoucnosti a cílech?**

První kontakt s drogami a motivace k užívání

➤ **8. Můžete mi popsat svou první zkušenost s drogou? Jak k tomu došlo?**

- ☐ Jaký byl hlavní důvod k tomu si drogu vzít?
- ☐ Jaké byly vaše pocity před prvním užitím? Měl/a jste nějaké obavy nebo očekávání?
- ☐ Mělo na vaše rozhodnutí užít látku vliv prostředí, ve kterém jste se pohyboval/a (kamarádi, rodina, škola, práce)? (Byli ve vašem okolí lidé, kteří užívali drogy? Pokud ano, kdo to byl a jak vás to ovlivnilo?)
- ☐ Litujete svého rozhodnutí si drogu vzít?

➤ **9. Co vám užívání drog přináší? Proč jste se rozhodl/a v tom pokračovat?**

- ☐ Změnily se důvody, proč drogy užíváte, oproti době, kdy jste začínal/a? Pokud ano, jak?
- ☐ Vnímáte, že vám drogy pomáhají zvládat určité situace nebo emoce? Jaké konkrétně?
- ☐ Máte ve svém okolí někoho, kdo vás podporuje v tom, abyste drogy omezil/a nebo přestal/a? A naopak, cítíte někdy tlak od někoho, abyste v užívání pokračoval/a? Jak na vás tyto postoje působí?

Vnímání rizik spojených s užíváním drog

➤ **10. Jaké rizika podle Vás přináší užívání drog? Čeho se bojíte nejvíce Vy?**

- 11. Když se o rizicích mluvilo třeba ve škole nebo v médiích, bral/a jste to vážně, nebo jste tomu nevěnoval/a pozornost?
- 12. Když jste začal užívat drogy, přemýšlel/a jste o tom, jestli to může mít nějaké následky?
- 13. Viděl/a jste někoho, koho drogy dostaly do vážných problémů? Jak to ovlivnilo váš pohled na vaše užívání?

Udržení kontroly nad užíváním drog

- 14. Co vás vede k tomu, že si udržujete kontrolu nad svým užíváním drog?
- 15. Co vám pomáhá udržet si nad užíváním kontrolu?
- 16. Máte pro své užívání nějaká pravidla nebo limity? Například kolik a kdy si dáváte?
- 17. Byly chvíle, kdy jste měl/a pocit, že byste mohl/a ztratit kontrolu? Jak jste to zvládl/a?
- 18. Zkoušel/a jste někdy užívání úplně omezit nebo přestat? Jaké to bylo? /Máte to vůbec plánu?

Sociální fungování a vztahy

- 19. Jak se změnily vaše vztahy s rodinou od chvíle, kdy jste začal/a užívat drogy?
 - ☐ Jak vaše rodina vnímá váš způsob užívání?
- 20. Jak se změnily vaše vztahy s přáteli od chvíle, kdy jste začal/a užívat drogy?

- ☐ Jak byste popsal/a svůj okruh přátel? Máte spíše přátele, kteří užívají drogy, nebo i takové, kteří neužívají?
- ☐ Jak se vaši přátelé staví k vašemu užívání drog?

➤ **21. Jak se změnila vaše partnerské vztahy od chvíle, kdy jste začal/a užívat drogy?**

- ☐ Máte během užívání drog stabilní vztah, nebo jsou vaše vztahy spíše nestálé?

➤ **22. Jakým způsobem ovlivnilo užívání drog vaše vztahy s rodinou, přáteli nebo partnerem/partnerkou? Můžete uvést konkrétní situace, kdy drogy způsobily napětí nebo konflikty ve vašich vztazích?**

➤ **23. Ovlivnilo užívání drog vaši schopnost vytvářet nové sociální vazby? Pokud ano, jak?**

➤ **24. Jak nyní trávíte svůj volný čas?**

➤ **25. Jak se změnil váš přístup ke škole nebo práci od doby, kdy jste začal/a užívat drogy?**

Stigmatizace a její dopad

- **26. Setkal/a jste se někdy s tím, že by vás někdo soudil kvůli vašemu užívání drog? Jaké to pro vás bylo?**

Perspektiva do budoucna

- **27. Jak si představujete svůj život v budoucnu? Máte nějaké cíle nebo plány? Jsou drogy součástí?**

PŘÍLOHA P II: STRUKTURA ROZHOVORU SE ZÁVISLÝMI UŽIVATELI

Rozhovor se závislými uživateli:

Úvodní část

- Mohl/a byste se mi krátce představit?
- Jaké nelegální látky jste užíval/a a jak dlouho?
- Jak byste popsal/a svůj přístup k drogám?

Sociální život před užíváním drog

- **1. Jaké jste měl/a vztahy s rodinou, než jste začal/a užívat drogy?**
 - ☐ Jak byste popsal členy své rodiny? Jaký jste k nim měl vztah?
 - ☐ Jak byste popsal/a Vaše dětství?
 - ☐ Cítil jste někdy, že Vám v rodině něco chybí? Pokud ano, co to bylo a jak jste to vnímal/a?
 - ☐ Když si vzpomenete na hezký moment s rodinou, co Vás napadne jako první?
- **2. Jaké jste měl/a vztahy s přáteli, než jste začal/a užívat drogy?**
 - ☐ Kdo tvořil Váš okruh přátel?
 - ☐ Co Vás vzájemně spojovalo?
 - ☐ Jak jste se mezi přáteli cítil/a?
 - ☐ Jaké postavení jste měl/a mezi přáteli?
 - ☐ Jakou roli ve Vašem životě měli přátelé?
- **3. Jak vypadaly vaše partnerské vztahy, než jste začal/a užívat drogy?**
 - ☐ Měl/a jste v té době stabilní partnerské vztahy? Pokud ano, jak byste je popsal/a?
- **4. Jak jste fungoval/a ve škole, než jste začala užívat drogy?**
 - ☐ Jak jste vycházel/a s učiteli a spolužáky?
 - ☐ Cítil/a jste se v kolektivu přijímaný/á? Proč si myslíte, že to tak bylo?
 - ☐ Bylo pro Vás důležité udržovat si dobré vztahy s učiteli a spolužáky? Pokud ano, proč?
 - ☐ Co vás na škole bavilo a co vás naopak odrazovalo?
 - ☐ Jaké jste měl/a pocity spojené se školou? Byla pro vás spíše pozitivní, nebo stresující zkušeností?
- **5. Jak jste fungoval v zaměstnání, než jste začal užívat drogy?**
 - ☐ Jaký jste měl/a vztah s kolegy a nadřízenými?
 - ☐ Bylo pro vás v práci důležité udržovat dobré vztahy s kolegy a nadřízenými? Pokud ano, proč?
 - ☐ Co se Vám na vaší práci nejvíce líbilo a co vám naopak vadilo?

- ☐ Byla práce pro vás něčím důležitým, nebo jste ji spíš vnímal/a jen jako nutnost?

➤ **6. Jak jste trávil/a volný čas před prvním kontaktem s nelegálními návykovými látkami?**

➤ **7. Jaké jste měl/a tehdy představy o své budoucnosti a cílech?**

První kontakt s drogami a motivace k užívání

➤ **8. Můžete mi popsat svou první zkušenost s drogou? Jak k tomu došlo?**

- ☐ Jaký byl hlavní důvod k tomu si drogu vzít?
- ☐ Jaké byly vaše pocity před prvním užitím? Měl/a jste nějaké obavy nebo očekávání?
- ☐ Mělo na vaše rozhodnutí užít látku vliv prostředí, ve kterém jste se pohyboval/a (kamarádi, rodina, škola, práce)? (Byli ve vašem okolí lidé, kteří užívali drogy? Pokud ano, kdo to byl a jak vás to ovlivnilo?)
- ☐ Litujete svého rozhodnutí si drogu vzít?

➤ **9. Co vám užívání drog přináší? Proč jste se rozhodl/a v tom pokračovat?**

- ☐ Změnily se důvody, proč drogy užíváte, oproti době, kdy jste začínal/a? Pokud ano, jak?
- ☐ Vnímáte, že vám drogy pomáhají zvládat určité situace nebo emoce? Jaké konkrétně?
- ☐ Máte ve svém okolí někoho, kdo vás podporuje v tom, abyste drogy omezil/a nebo přestal/a? A naopak, cítíte někdy tlak od někoho, abyste v užívání pokračoval/a? Jak na vás tyto postoje působí?

Vnímání rizik spojených s užíváním drog

➤ **10. Jaké rizika podle Vás přináší užívání drog? Čeho se bojíte nejvíce Vy?**

➤ **11. Když se o rizicích mluvilo třeba ve škole nebo v médiích, bral/a jste to vážně, nebo jste tomu nevěnoval/a pozornost?**

➤ **12. Když jste začal užívat drogy, přemýšlel/a jste o tom, jestli to může mít nějaké následky?**

➤ **13. Viděl/a jste někoho, koho drogy dostaly do vážných problémů? Jak to ovlivnilo váš pohled na vaše užívání?**

Přechod k závislosti

- 14. Jak podle vás drogy ovlivnily váš život?
- 15. Kdybyste teď měl/a úplně přestat, co by vám chybělo nejvíce?
- 16. Cítíte se díky nim jiný/á? Pokud ano, v čem?

Změny v sociálním životě během užívání drog

- 17. Jak se změnila vaše vztahy s rodinou od chvíle, kdy jste začal/a užívat drogy?
 - ☐ Jak vaše rodina vnímá váš způsob užívání?
 - ☐ Zůstáváte s rodinou v kontaktu, nebo jste se od ní postupně odcizil/a?
- 18. Jak se změnila vaše vztahy s přáteli od chvíle, kdy jste začal/a užívat drogy?
 - ☐ Jak byste popsal/a svůj okruh přátel? Máte spíše přátele, kteří užívají drogy, nebo i takové, kteří neužívají?
 - ☐ Jak se vaši přátelé staví k vašemu užívání drog?
- 19. Jak se změnila vaše partnerské vztahy od chvíle, kdy jste začal/a užívat drogy?
 - ☐ Máte během užívání drog stabilní vztah, nebo jsou vaše vztahy spíše nestálé?
- 20. Jak ovlivnilo užívání drog vaše vztahy s rodinou, přáteli nebo partnerem/partnerkou? Změnila se nějak vaše komunikace, důvěra nebo způsob, jak spolu trávíte čas? Došlo kvůli drogám k nějakým napětím či konfliktům?
- 21. Ovlivnilo užívání drog vaši schopnost vytvářet nové sociální vazby? Pokud ano, jak?
- 22. Jak nyní trávíte svůj volný čas?
- 23. Jak se změnil váš přístup ke škole nebo práci od doby, kdy jste začal/a užívat drogy?

Kontrola versus ztráta kontroly nad užíváním

- 24. Myslíte si, že máte nad svým užíváním kontrolu nebo jste se stal závislým? Jak to poznáte?

- 25. Máte pro své užívání stanovená nějaká pravidla?
- 26. Zkoušel/a jste někdy užívání omezit nebo s ním přestat? Co vás k tomu vedlo a jak to dopadlo? Máte to vůbec plánu?

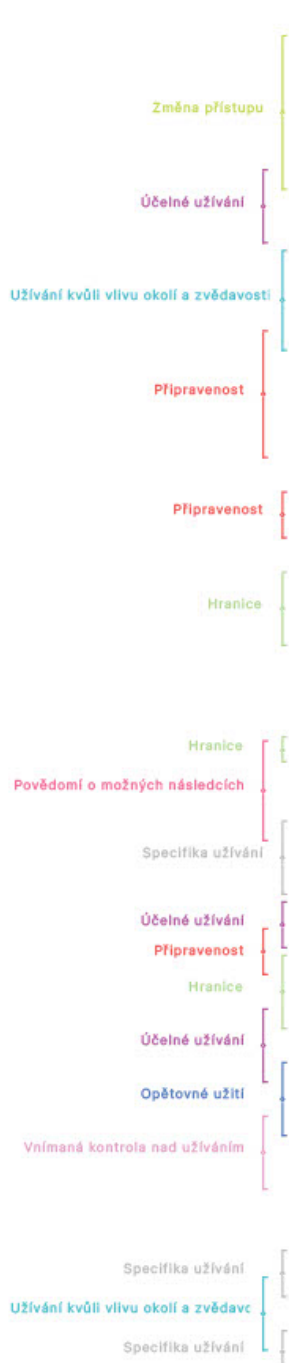
Stigmatizace a její dopad

- 27. Jaké zkušenosti máte s tím, že by vás někdo soudil nebo měl předsudky kvůli vašemu užívání drog?

Perspektiva do budoucna

- 28. Máte zkušenosti s léčbou nebo hledáním pomoci? Pokud ano, co vás k tomu vedlo?
- 29. Jak si představujete svůj život v budoucnu? Změnily se nějak vaše cíle nebo představy, kam byste chtěl/a směřovat?

PŘÍLOHA P III: UKÁZKA KÓDOVÁNÍ ROZHOVORU S KONTROLUJÍCÍM SE UŽIVATELEM

331 R:Hm, primárně u trávy je to jiné, to je spíš prostě, vesměs od doby, co užívám psychedelika, tak jsem trochu více proti alkoholu. Jako nevadilo mi pít, ale potom už mi nějak sedlo do hlavy, že je to takový lidský jed a že je to až moc popularizované na to, jaké to má dopady, oproti hodně jiným věcem, třeba příklad té trávy. Takže to je taková moje alternativa, že si jednou začas zahulím a tím jakokdyby si dál takový nějaký relax, off time, a tak jsem asi v klidu. Co se týče těch psychedelik to jsem začal tři roky zpátky. Myslím, že tři roky zpátky. Dostal jsem se k tomu tak, že jsem na to narazil na netu, začalo mě strašně fascinovat jaký mentální stavy ti to udělá a ty benefity co z toho ti lidi maj. Asi tři, čtyři roky jsem o tom jen četl a poslouchal. Prostě zjišťoval si o tom informace, bo jsem věděl, že to je, nebo aspoň z počátku se to považuje za celkem seriózní věc, takže na to chce být člověk připravený. No a vlastně, než jsem se dostal ke kontaktu, nebo jsem zjistil, že se to dá koupit přes internet, tak jsem vlastně vesměs jenom studoval, co to je, co to dělá a pak se teda poštěstilo a přes první kontakt jsem dokázal koupit první papíry, první taby toho LSD a začal jsem teda tři roky zpátky v lednu. A od té doby nedávám už to nějak extra často, no, ten první rok byl častější, protože jsem hledal co v tom najít.

332 T:Co to znamená „častější“?

333 R:Jednou za měsíc, za dva, přibližně. Ono to obecně není látka u které by existovala závislost, jestli to tak můžu říct. Ono to není ani fyzicky ani mentálně závislá látka. Většinou se na to těšíš, nebo já se na to těším, ale jakmile z toho tripu vyjeďu, ta jsi druhý den řeknu, že dobrý, že to nějakou dobu zase nebudu potřebovat. Protože to není na tu zábavu, ale spíš k tomu, že se více hrabeš v hlavě. Takže je to takové více na vypracování nějakého plánu případně. A to teda říkám, první rok byl co dva měsíce, občas i co měsíc, ale zhruba se to snažím držet na třech měsících. Ono se totiž říká, že je to taková magická hranice, že jednou za tři měsíce, ať ti to udrží to kouzlo, ten efekt, tu mysticitu toho. A vlastně teďka, měl jsem vlastně tři týdny zpátky, jsem měl poslední a to bylo po devíti měsíční pauze, takže, jsem si asi nenašel čas, ani jsem na to neměl dvakrát chuť, takže jsem to nějak neřešil. Až teďkom na začátku roku jsem si zase říkal, že bych něco zkusil zase vyhrabat. Tak jsem se k tomu zase dostal. A teď uvidíme, kdy si dám další, zas to neplánuju dlouho ale uvidíme. Právě to se mi na tom líbí, že je vlastně fajn, že nic tě k tomu dvakrát neláká, když to není zrovna poprvé, kdy tě baví ta novota toho, že je to prostě jiný stav. Tak pokud' už víš, co od toho očekávat nebo

PŘÍLOHA P IV: UKÁZKA KÓDOVÁNÍ ROZHOVORU SE ZÁVISLÝM UŽIVATELEM

Skrývání užívání Plány do budoucna	{	362	R: No už se mi to nějakou dobu daří. Ale já mu to rozhodně jednou řeknu. Ale řeknu mu to, až to nebude aktuální.
		363	T: Jak to nebude aktuální? Tím myslíš, že přestat tedy plánuješ?
Benefity drog Střet s realitou Ztráty a přínosy Střet s realitou	{	364	R: Každý se z té sračky musí jednou dostat. A podle mě to tak nevidí všichni feťáci. Ale podle mě, byť mě to do určitý míry baví, držíme to naživu, cítím se tak, jak jsem se vlastně nikdy předtím necítila. Cítím se naživu. Tak je to stále sračka. Stále je to droga, stále je to něco, co ti ničí mozek a stále je to něco, co člověka ničí. A člověk, který bere, tak by za to za A měl mít mozek, protože si musí člověk sám uvědomit, co mu to dá, co mu to bere a jestli to, co mu to dává, tak je schopnej za to, co mu to bere. A rozhodně jsem v roli, že jsem na začátku jsem byla schopná obětovat něco. A vzalo mi to mnohem víc, než jsem obětovat chtěla.
		365	T: Co ti ty drogy v životě vzaly?
		366	R: Na začátku mi to bralo peníze, bralo mi to jako nějaký spánek, nějaký blbosti. Semtam mi to dolehlo na to, že mi bylo třeba špatně od žaludku a tak, ale uzdravovalo mě to. Měla jsem kolektiv, měla jsem srandu. Mohla jsem to zároveň poskytnout lidem, kteří byli kolem mě a tím pádem byli happy. A dalo mi to svým způsobem nové příležitosti, nové zážitky, nové vzpomínky, nové lidi. A teď jsem v situaci, kdy mi to určitě hodně dává stále do toho zdraví. Stále vím, že mě do dokáže do nějaké míry uzdravit. Pokud aspoň něco mě dokáže uzdravit, tak ono to zní blbě, ale můžou to být drogy. A stále mi to do určitý míry dává, že se nad tím pobavím, umí to být sranda. Ne vždycky ale je, ne vždycky je to příjemný. Ale vzalo mi to lidi. O který jsem nechtěla přicházet.
		367	T: O jaké lidi jsi díky drogám přišla?
Ztráty a přínosy Benefity drog Poskytování drog Benefity drog Zázračné účinky Benefity drog Střet s realitou Ztráta blízkých osob	{	368	R: Vzalo mi to kamarády, kteří byli proti. Protože já jsem to přiznala hodně lidem. Do určitý míry bych řekla, že mi to vzalo mladšího brácha. Protože si myslím, že brácha dokud s tím nepřestanu, tak mě nepřijme. A nevím ani jestli mě přijme, když s tím přestanu.
		369	T: A ta jeho rodina ví o tvém užívání?
		370	R: Ne. Oni mě neviděli. A vlastně mi to vzalo i toho staršího brácha, protože ten se semnou bavit nechce.
Ztráta blízkých osob Přiznání svého užívání Ztráta blízkých osob Napjatý vztah s bratrem	{		
Ztráta blízkých osob Vyhýbavé chování ze strany rodin	{		